

BELVEDERE

MERIDIONALE

SZEGEDI TÖRTÉNÉSZHALLGATÓK LAPJA XVIII. évfolyam 5-6. szám

tel általi halálkötél általi halál
l általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
l általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
l általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
l általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
tél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál
ötél általi halálkötél általi halál

**„Soha, sosem az Én került előtérbe, hanem mindig a Mi”
(Kiss Tamás)**

Lapunkban az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményeire emlékezünk

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC

A szerkesztőbizottság elnöke: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: DÖBÖR ANDRÁS, JANCSÁK

CSABA, KISS GÁBOR FERENC, DR. MARJANUCZ

LÁSZLÓ, DR. RÁCZ LAJOS, DR. ZAKAR PÉTER

Szerkesztők: ALÁCS ATTILA, FAZEKAS ANETT, KER-

TÉSZ PÉTER, MIKLÓS PÉTER, PÉTER ÁGNES, SALLAI

ILDIKÓ, TERJÉK MIKLÓS

Munkatárs: HORVÁTH VIKTOR, KOMÁROMI CSABA

MINISZTERIUMA

Számunk az EMKE Kft., Oktatási Minisztérium, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szegedi Tudomány-egyetem, SZTE JGYTFK Hallgatói Önkormányzat, Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja és a Nemzeti Civil Alapprogram, támogatásával készült.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
EGYETEMI HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT

INGYENES PARTNERKIADVÁNY

A folyóirat megjelenik tavasszal: február–március és április–május; ősszel szeptember–október és november–december hónapokban. A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó: DR. SZEGFÜ LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Boldogasszony

sugárút 6. E-mail: belvedere@jgytf.u-szeged.hu

Honlap: www.belvedere.meridionale.hu

Telefon: +36 62/544-759

Nyomás: BABA ÉS TÁRSAI KFT.

Megjelenik 1000 példányban

Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

XV III. ÉVFOLYAM 5-6. SZÁM

TARTALOMJEGYZÉK

Referátumok

- Nótári Tamás: *Megjegyzések a confarreatio szertartásához.* 3

Hajdani vármegyéink

- Terjék Miklós: *Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területének története 1867-ig.* 12

1956

- Cora Zoltán: *'56 elhullajtott levelei Gyulán.* 20

- Miklós Péter: *Az 1956-os magyar forradalom és a Szentszék.* 25

- Molnár Gábor: *'56-os magyarok Latin-Amerikában.* 28

- Kiss Nikolett: *Füzesgyarmat az 1956-os nemzeti forradalom ünnepségeinek tükrében.* 32

Szemtanú – 1956

- Juhász Pintér Pál – Mészáros Csaba: *„56” az úszómedencében. Gyarmati Dezső vízilabdázó emlékezik az 1956-os forradalomra.* 43

- Juhász Pintér Pál – Mészáros Csaba: *„...mindenki el volt készülve a halálra” – beszélgetés Pongrácz Gergellyel.* 47

- Kocsis Zsuzsanna: *Jegyzetek nagyapám feljegyzéseiből* 61

- Kesselyák Péter: *Csillagjárás* 71

Téka

- Csics Gyula: *Magyar Forradalom 1956. Napló* 74
(Közéleti Könyves Péter)

- Tanítsd és tanuld a jobbat! *Görög bölcsességek latin és magyar fordításával. Összedíltotta Dér Terézia és Nótári Tamás (Közéleti Papp Tekla)* 76

In memoriam...

- Marjanucz László: *Búcsú Bezdán Sándortól* 77

Pihenő

- Bobkó Anna: *Dívat az 1950-es években* 79

- Péter Ágnes: *1956 emlékei Szegeden – körséta képekben* 82

SZÁMUNK SZERZŐI

Bobkó Anna tanár (Szeged), Cora Zoltán hallgató SZTE BTK, Juhász Pintér Pál tanár, múzeumigazgató (Kiskunmajsa), Kesselyák Péter, Kiss Nikolett hallgató (SZTE BTK), Könyves Péter hallgató (SZTE JGYTFK SZHF), Marjanucz László tszv. egyetemi docens (SZTE BTK), Mészáros Csaba tanár, hallgató (ELTE BTK), Miklós Péter PhD-hallgató (SZTE BTK), Molnár Gábor PhD-hallgató (PTE Földtani Doktori Iskola), Nótári Tamás egyetemi docens (KRE ÁJK), Papp Tekla egyetemi docens (SZTE ÁJTK), Péter Ágnes tanár (Szeged)

NÓTÁRI TAMÁS

Megjegyzések a confarreatio szertartásához

Tanulmányunkban a római házasságkötési, pontosabban a férji hatalom megszerzésére szolgáló talán legősibb szertartásának, a *confarreatio*nak néhány aspektusát kívánjuk vizsgálni. A *confarreatio* általános jellemzését követően (I.) a következő mumentumokra irányítjuk figyelmünket: a *flamen Dialis*, vagyis a tanukkal övezett Iuppiter-pap szerepére a szertartásban (II.), a lándzsa funkciójára és jelképiségére a ceremóniában (III.). Végül a hagyományosan „*ahol te Gaius, ott én Gaia*” értelmezésű, szertartás részét képező „*ubi tu G/gaius, ego G/gaia*” mondatnak egy másik lehetséges fordítását mutatjuk be tartalmi és nyelvi érvekkel alátámasztva (IV.).

I. A római férji hatalom *manus* keletkezésének a klasszikus kor jogtudósa, Gaius három formáját említi: az *usust*, a *confarreati*ót és a *coempti*ót. (*Olim tribus modis in manum conveniebant, usu farreo coemptione*.¹) Az *olim* kifejezéssel egyértelműen utal arra, hogy ezen intézmények nem saját korában, hanem valamikor a hajdani időkben voltak használatosak, valamint – az egyéb forrásokkal ellentétben² – világosan megfogalmazza, hogy ezek a *manus* megszerzésének módjai, nem pedig magának a házasság megkötésének formái.³ Kialakulásuk sorrendje vitatott, a szakirodalomban máig nem alakult ki erre nézvést valamiféle megnyugtatónak tekinthető *communis opinio doctorum*.⁴ A *confarreatio* esetében egyfelől annak erősen szakrális jellegéből, másfelől a nőknek az etruszkoknál elfoglalt szabadabb státusából adódóan etruszk eredetet valószínűsíthetünk,⁵ amit a *confarreati*ós házasságkötés szertartása is – amint látni fogjuk – igazol annyiban, hogy ennek során a nő egyenrangú, cselekvő fél, aktív részese a rítusnak, míg a *coemptio* esetében csupán annak tárgya.⁶ Kaser nem foglal ugyan egyértelműen állást az etruszk eredet mellett, azonban a *confarreati*ót idegen testnek véli a római *ius sacrum* rendszerében, ugyanis ennek során a vallási aktus maga hívja életre a *ius privatum*ra kiható joghatásokat anélkül, hogy ezek a *ius sacrum* és a *ius privatum* egyéb jogintézményeknél megszokott együttathasából jönnének létre, hiszen nem kívánja sem az esetleges hatalomgyakorlók, sem a népgyűlés közreműködését.⁷

A *confarreatio* gaiusi leírásából megtudható, hogy e szertartás a Iuppiter Farreusnak bemutatott áldozatból, amely elsősorban a *farreum libumból*,⁸ vagyis a *panis farreus* közös elfogyasztásából, illetve ennek egy részének Iuppiternek történő áldozásából (innen származik maga a *confarreatio* elnevezés is) és bizonyos ünnepélyes, szakrális szövegek elmondásából állott, amelynél tíz tanúnak kellett jelen lennie; e szertartást Gaius mint saját korában is gyakorlatban lévőnek jellemzi, hiszen mind a *rex sacrorum*nak, mind pedig a *flamines maiores*nek (*Dialis, Martialis, Quirinalis*) *confarreati*ós házasságból kellett származnia, s papi tisztségük betöltéséhez nekik maguknak is ilyen házasságban kellett élniük. (*Farreo in manum conveniunt*

*per quoddam genus sacrificii quod Iovi Farreo fit; in quo farreus panis adhibetur, unde etiam confarreatio dicitur; complurae praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus verbis, praesentibus decem testibus, aguntur et fiunt. Quod ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est Diales Martiales Quirinales, item reges sacrorum, nisi ex farreatis nati non leguntur; ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt.*⁹⁾ Az ulpianusi *Liber singularis regularum* közlése magát a szertartást illetően megegyezik a Gaiusnál olvashatókkal. (*Farreo convenitur in manum certis verbis et testibus X praesentibus et sollemni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.*¹⁰⁾ Serviusnak a vergiliusi *Georgica* vonatkozó helyéhez fűzött magyarázatából kivehető, hogy a szertartásnál bizonyos dús magvú – vagyis a termékenységet szimbolizáló, s így keldvező omennek számító – gyümölcsöket, valamint a már említett, sózott búzadarát (*mola salsa*) használtak, és hogy e házasságot a *pontifex maximus* és a *flamen Dialis* jelenlétében kötötték meg. (*Farre, cum per pontificem maximum et Dialem flaminem per fruges et molam salsam coniungebantur, unde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi et matrimi nascebantur.*¹¹⁾ Szintén Servius kommentárjában, amelyet Vergilius *Aeneis*hez írt, található két, a *confarreatio* kapcsán közölt adalék: az oltáron égő tűz felett történt meg a *dextrarum iunctio*¹²⁾ és a szó szerint veendő *in manum conventio*,¹³⁾ a házasulandók jobbjának összekapcsolása, a szertartás közben szent fáklya égett, egy korsóban pedig víz állott, hogy a két legfontosabb elemet, s ezek együttes jelenlétét szimbolizálják, így jött létre a házasság a *flamen* és felesége, a *flaminica* között. (*Quid est enim aliud 'permittere dextrae', quam in manum convenire? Quae conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura coniuncta habeatur; quae res ad farreatas nuptias pertinet, quibus flaminem et flaminicam iure pontifico in matrimonium necesse est convenire.*¹⁴⁾ A szertartás során házasulandók fedett fővel ültek két, az áldozati bárány bőrével leterített, szorosan egymás mellé helyezett széken, ami a köztük létrehozandó kapcsolatot volt hivatott erősíteni.¹⁵⁾ (*Mos enim apud veteres fuit flmini et flaminicae ovilla pelle superiniecta poni eius ovis, quae hostia fuisset, ut ibi nubentes velatis capitibus confarreatione flamen et flaminica residerent.*¹⁶⁾ A forrásokban felsorolt papi funkciókat, a *rex sacrorum*, a *flamen* (és a *flaminica*) *Dialis*, a *flamen Martialis* és a *flamen Quirinalis* hivatását csak patríciusok tölthették be, s minthogy a patríciusok és a plebejusok között nem volt lehetőség az ún. *communicatio sacrorum*ra, vagyis a *pontifex maximus* felügyelete alatt és a *flamen Dialis* közreműködésével történő áldozatbemutatásra, így felette valószínű, hogy a *confarreatio* szertartásából a plebejusok ab ovo ki voltak zárva, s az csak a patríciusok nem elhanyagolható szakrális következményekkel is bíró házasságkötése számára volt fenntartva.¹⁷⁾

Kérdésként merül fel, hogy meddig tekinthető a *confarreatio* intézménye élő gyakorlatnak. A köztársasági kor vége felé a patríciusok már igen terhesnek érezhették a *flamen Dialis* tabukkal erősen körülhatárolt¹⁸⁾ és éppen ezért őket a politikai karrier lehetőségétől elűtő tisztjének vállalását, így eshetett meg, hogy Kr. e. 87-től e papi funkció hosszabb időre betöltetlenül maradt; egy Augustus nevéhez fűződő, Kr. e. 12-ből származó *senatus consultum* visszaállította ugyan a *flamines* méltóságát s ezzel együtt a *confarreatiót* is,¹⁹⁾ ám ezen intézkedés sem hozott tartós eredményt, hiszen Tiberiusnak már 23-ban ismét foglalkoznia kellett e problémával.²⁰⁾ Az ekkor elhunyt Servius Malugiensis helyére akartak ugyanis új *flamen Dialist* választani, azonban ehhez hiányoztak a feltételek – lévén hogy a megfelelő személyt három, *confarreatió*val kötött házasságból származó személy közül kellett kiválasztani –, mivel a patríciusok tudatosan óvakodtak ilyen házasságot kötni, hiszen ennek során a feleség kikerült volna a *patria potestas* alól, s férjének *manusa* alá kényszerült volna. Servius Malugiensis utódja végül fia lett, ugyanakkor határozat is született azon tárgyban, hogy a *flamen Dialis* csak a *sacra* tekintetében kerül férje hatalma alá, egyebekben más nőkkel

azonos jogok illetik meg. (*Sed lata lex, qua flaminica Dialis sacrorum causa in potestati viri, cereta promiscuo feminarum iure ageret.*²¹)

II. A *flamen Dialis* érintő előírások a *mana*, a numinózus erő csökkenésétől voltak hivatottak megóvni a Iuppiter papját. A *flamen Dialis* aktív részvétele a római házasságkötés ceremóniájában, illetve ennek graváns jelentősége a *flamen Dialis*ra vonatkozó további kultikus szabályok egy merőben más szempont szerinti rendszerezéséből válik világossá. E rendszerezési szempont a gelliusi *flamen Dialis cotidie feriatus est*²² kijelentés, vagyis hogy a *flamen Dialis* mindennap kultikus szolgálatot teljesít. Kerényi Károly megfogalmazásában a *flamen Dialis* életének időbeli lefolyása maga a szakrális, kultikus cselekmény. (*Der zeitliche Ablauf seines Lebens war der Kultakt.*²³) Georges Dumézil szerint a *flamen* élete mint soha fel nem áldozott áldozat jelenik meg. (*Le flamen historique se présente comme une victime qui n'est jamais immolée.*²⁴) Walter Pötscher pedig még markánsabban határozza meg a *flamen Dialis* szerepét, amint ez elemzésünk egyik kiindulópontjául is szolgált, vagyis hogy a *flamen Dialis* a szó jóval szorosabb értelmében nevezhetjük papnak, nem pedig úgy, ahogy időnként a *pontifex*eket is papnak nevezik, ugyanis az istent (ti. Iuppitert) reprezentálja, az istenséget teszi egy bizonyos formában jelenvalóvá. (*Der Flamen Dialis darf Priester im engeren Sinne des Wortes genannt werden, nicht so, wie man gelegentlich auch die Pontifices Priester zu nennen pflegt. Er repräsentiert den Gott, er macht den Gott in einer Form präsent.*²⁵) Ennek szellemében értelmezendő, hogy a *flamen Dialis* a szabad ég alatt nem tartózkodhat fejfedő, *apex* nélkül (*sine apice sub divo licitum non est*²⁶), sőt eredetileg mindenütt, még a házban is viselnie kellett az *apex*et,²⁷ ami feltehetően arra a korra utal vissza, amikor még egyáltalában nem tartózkodhatott házban, illetve fedett helyen, az *apex* állandó viselése pedig a rómaiak jogiasító gondolkodásában annak a fikciónak eredményeként jelenik meg, hogy a *flamen Dialis* mintegy mindvégig a szabad ég alatt él.²⁸ Ugyanennek a stádiumnak – amikor a kultusz még nem templomban folyt, hanem a szabad ég alatt, a szent ligetben – maradványa lehet az is,²⁹ hogy ágyának, amiben alszik, lábait a földdel való közvetlen kapcsolatot biztosítandó agyaggal kell bekenni (*pedes lecti, in quo cubat, luto tenui circumlitos esse oportet*³⁰), ám ezen előírás jelentősége akkor válik érthetővé, ha a további két, a *flamen Dialis* ágyához kapcsolódó szabállyal együtt vizsgáljuk: tilalom alá esik, hogy egymás után következő három napon a *flamen Dialis* ne aludjék a saját ágyában, valamint más személy nem aludhat az ágyában, s az ágy agyaglábjánál egy kis tárolóedényben áldozati kalácsnak és áldozati mézes árpadarából készült pogácsának kell lennie. (*de eo lecto trinoctium continuum non decubat neque in eo lecto cubare alium fas est ... apud eius lecti fulcrum capsulam esse cum strue atque ferto oportet*³¹)

Ezek alapján valószínűsíthető, hogy a *flamen Dialis* ágya valamiféle kultikus jelentőséggel bír, mintegy szakrális funkciójának integráns elemét képezi. Az e jelenség és Zeus dódónai kultusza között vonható párhuzam már Latte figyelmét sem kerülte el,³² ebből levont messzebbmenő következtetéseket azonban ismét Pötschernél olvashatunk.³³ A dódónai kultusz alapját a Zeus Naios és Dione között lezajló *hieros gamos*, Ég és Föld közt lezajló szent nász képezi, amely mintegy a Dódóna körül terület – amelyet ebben az esetben Dione személy-hatáskör egységeként foghatunk fel – termékenységet hivatott biztosítani a ráhulló esővíz által, amit ebben az esetben mint az eső, és egyáltalában az időjárás istenének funkcióját is betöltő Zeus³⁴ személy-hatáskör egységeként értelmezhetünk.³⁵ Az ezen kultusz szolgálatában álló papok, a *hyppophetai* nem moshatták meg a lábukat, s egész életükben soha nem

aludhattak ágyban, hogy egy pillanatra se szakadjon meg közvetlen kapcsolatuk a földdel. (*hypophetai aniptopodes khamaicynai*³⁶) A két kultusz elemei között tehát több párhuzam is kimutatható. A görögöknél a *hypophetai* Zeus Naios papjai, a *flamen Dialis* pedig Iuppiter, vagyis ugyanazon istenség római megfelelőjének a papja. A *hypophetai* nem moshatják meg a lábukat, s egész életükben a földön kell aludniuk, a *flamen Dialis* egy agyaggal bevont lábú ágyban alszik, hogy ezáltal biztosítva legyen a földdel a közvetlen kapcsolat. Zeus Naios papjai állandóan a szent ligetben tartózkodnak,³⁷ az egész életében megszakítás nélkül isteni szolgálatot teljesítő *flamen Dialis* pedig állandóan viseli az *apexet*, de iure tehát folyton a szabad ég alatt van, és a földdel való állandó kapcsolatot biztosító ágyát nem hagyhatja el egymás után következő három éjszakánál hosszabb időre. A dódonai kultuszban papnők (*promanties*)³⁸ is részt vesznek, a *flamen Dialis* életében pedig feleségének, a *flaminica Dialis*nak olyannyira fontos szerepe van, hogy az ő halála esetén a *flamenn*ek is le kell mondania hivataláról. (*uxorem si amisit, flamonio decedit*³⁹) Ugyanakkor viszont a *promanties* Dione papnőiként szolgálnak, a *flaminica* viszont csak ugyanazon papi funkció női komponenseként van jelen.⁴⁰

Ezek alapján leszögezhető, hogy a *flamen Dialis* részéről az is kultikus cselekménynek számít, hogy életének jóformán minden éjszakáján – kapcsolatát a földdel szorosabbá teendő – agyaggal bevont lábú ágyában kell aludnia, ami mellett áldozati kalácsnak kell állnia, mintegy annak szentségét fokozandó; valamint a *flamen Dialis*nak – aki funkciójában lényegét tekintve mint férj van jelen, hiszen a *flaminica* halála után le kell mondania a *flamini*umról – azon kötelessége, hogy éjszakáról éjszakára mintegy a földön háljon, a földdel történő hierogámikus aktusaként értelmezendő.⁴¹ A hierogámikus elképzeléshez⁴² nem feltétlenül kell konkrét mítosznak tartoznia – ez meglepő is volna a mitikus elbeszélésekben szűkölködő és a közös indoeurópai mítoszkinccs historizálására olyannyira hajlamos római vallás esetében⁴³ –, elegendő a földet esővel megtermékenyítő képnek a kultusz szintjére történő transzponálása.⁴⁴ A *flaminica Dialis*ra vonatkozó előírásokról lényegesen kevesebbet tudunk, nagyjából ugyanazok szabályok vonatkoztak rá, mint a *flamen Dialis*ra. (*eadem ferme caeremoniae sunt flaminicae Dialis*⁴⁵) Öltözetének színeiben a piros dominált, ami szintén nem tekinthető véletlennek, sokkal inkább a római menyasszonyi ruha színével való egyezés miatt válik hangsúlyossá, ami a hierogámikus képzetet erősíti; nemkülönben azon tény, hogy a római házasságkötés legősibb és legünneplésebb formájának, a *confarreati*ónak szertartásánál a *flamen Dialis*nak is fontos rituális feladatai voltak – természetesen a *flamenn*ek és a *flaminic*ának is ezen, szakrálisan legmagasabb rendű szertartás szerint kötött házasságban kellett élnie,⁴⁶ hiszen házasságuk magának a *flamen*i hivatalnak képezi lényegi részét.⁴⁷ A *flamen Dialis* papságának ezen aspektusa, vagyis a földdel való kultikus, annak az ég általi megtermékenyítést szimbolizáló kapcsolata, valamint életének egyéb mozzanataiban is Iuppitert megjeleníteni rendelt aktusai felől megközelítve válnak talán struktúrájukban érthetővé a *flamen* életét meghatározó tanuszerű, *man*ájának, a benne működő numinózus erőnek a csökkenését megakadályozni hivatott előírások és tilalmak.

III. A házasságkötéshez bizonyos, a *fas* köréből származó, ám a *ius* által is adaptált szertartások kötődtek. Így például bizonyos napokat, illetve időszakokat eleve alkalmatlannak tekintettek házasságkötésre: ilyennek minősült minden hónapban a *Kalendae* és az *Idus* (*dies feriat*i), ugyanis e napokon tilos volt bárkivel szemben erőszakot alkalmazni, márpedig a házasságkötéshez egyfajta, a *virg*óval szemben elkövetendő erőszak kötődött. (*Feris autem*

*rim cuiquam fieri piaculare est: ideo tunc vitantur nuptiae in quibus vis fieri virgini videtur.*⁴⁸) Hasonlóképpen nem kötöttek házasságot a *Kalendaet*, a *Nonaet* és az *Idust* követő napokon, amelyek *dies atrinak* számítottak, miként február második és március első fele, az egész május, ezzel szemben e szempontból szerencsés időszaknak számított június második fele és az egész július.⁴⁹ A házassági rítusok két fontos célt voltak hivatottak szolgálni: egyfelől védeni kívánták a házasságot a terméketlenséggel szemben, másfelől a menyasszonynak egyik házközösségi kultuszából a másikba való átmenését akarták biztonságossá tenni.⁵⁰ A menyasszonyt Mutinus Titinus *fascinusa*ra ültették, akinek lefátyolozva és *toga praetextatában* mutattak be áldozatot,⁵¹ majd a menyasszony gyermekkori játékszereit és a *toga praetextatát*, amit házasságának napján végleg le kellett vetnie, a *lar familiaris*nak⁵² (más hagyomány szerint Venusnak,⁵³ illetve Fortuna virginalisnak⁵⁴) áldozta.

A házassági szertartás *auspiciummal* kezdődött, majd áldozatbemutató következett (utóbb a vőlegény házába érve az áldozati állat, kezdetben disznó, majd birka zsírájával, illetve faggyújával fogja megkenni a menyasszony jövődő férjének kapufélfáját), az áldozatbemutató utáni lakoma, a *coena nuptialis* az esthajnalcsigig feljöveteleig tartott.⁵⁵ A *coena nuptialis* a szertartás legfontosabb része, a *deductio in domum mariti*, a férj házába való bevezetés követte,⁵⁶ amelynek kezdő aktusa a menyasszonynak anyja öléből történő szimbolikus elrálása volt,⁵⁷ amely szokást Plutarkhos a szabin nők elrálásának eseményétől eredezteti,⁵⁸ s amelyben kétségkívül szerepet játszott a nőbrálás – mint házasságkeletkeztetési mód – hajdani szokásának emléke is.⁵⁹ A menetet egy fáklós fiú nyitotta, két másik ifjú vezette a menyasszonyt,⁶⁰ aki után rokkát, orsót, kosarat és edényeket vittek mintegy későbbi háztartási teendőire utalva (a menyasszony három *ast* hozott magával szülei házából, az egyiket férjének adta, a másikat a *lar familiaris* oltárára tette, a harmadikat pedig a jövődő férje lakhelyét őrző *larok* szentélyében helyezte el); a menet tagjai galagonyából készült fáklókat vittek magukkal,⁶¹ nászénekeket énekeltek, pénzt és diót⁶² szórtak a nézők közé, mindez, valamint a *fescennina iocatio*⁶³ a szerencsétlenséget voltak hivatottak távol tartani.⁶⁴ Eközben újra meg újra felhangzott a rituális, ám a történelmi korra már elhomályosult értelmű *talasse*, vagy *talassio* kiáltás.⁶⁵

A *hasta Martisszal*, Mars isten lándzsájával asszociálható a házasságkötési szertartások részét képező rítus:⁶⁶ a nászéjszaka előtt a menyasszony nem használhatta saját fésűjét, haját az ún. *hasta caelibarisszal* kellett elrendezni, amit egy megölt gladiátor testéből vettek ki. (*Caelibari hasta caput nubentis comebatur, quae in corpore gladiatoris stetisset abiecti occisique, ut, quemadmodum illa coniuncta fuerit cum corpore gladiatoris, sic ipsa cum viro sit; vel quia matronae Iunonis Curitis in tutela sint, quae ita appellabatur a ferenda hasta, quae lingua Sabinorum curis dicitur; vel quod fortes viros genituras ominetur; vel quod nuptiali iure imperio viri subicitur nubens, quia hasta summa armorum et imperii est.*⁶⁷) A *hasta caelibaris* az ifjú feleség termékenységét volt hivatott növelni, a rítus azonban nem tekinthet vissza túl hosszú múltra, mivel Rómában csak Kr. e. 264 óta rendeztek gladiátori viadalokat. A Iuno Curitishez kapcsolódó magyarázat sem tűnik meggyőzőnek, hiszen Iuno éppen Curitisként nem a női nem, hanem az *urbs* védelmezője volt.⁶⁸ (Vö. Servius kommentárjának megjegyzésével: *nam Iuno habet multa numina: est Curitis ... est Lucina ... est regina*⁶⁹) A termékenységet azonban nem a vassal való érintés segíti elő, hanem a házasságkötés előtti érintkezés, egyesülés a lándzsa fallikus istenségével, vagyis menyegző előtt bekövetkező *hieros gamos*, ami már a tényleges házasságot is termékennyé teszi; a lándzsa istene pedig nem más, mint Mars.⁷⁰

A *hasta caelibaris* használatának szertartásába a hagyomány beleszővi a Cures városának

alapítását is: Varro leírása szerint Ares/Mars Enyalios templomában – akit a szabinok és a rómaiak Quirinusnak neveztek, noha nem tudták pontosan, hogy az istenség személyében nem Marsnak, vagy egy Marshoz hasonló istenség megnyilvánulását kell-e tisztelniük⁷¹ – egy nemes szűz teherbe esett, és egy Modius Fabidius nevű fiúnak adott életet, aki felnövekedvén követőit maga köré gyűjtve várost alapított; követőit – vagy lándzsája (*curis*), vagy apja Quirinus után – Curesnek nevezte.⁷² A római-itáliai hitvilág számos eleme olvad egybe e mondában. Modius Fabidius kettős nevének kérdése a következőképpen oldható fel: Fabidius a szabin eredetű, a Quirinalison számos áldozat bemutatásával megbízott *gens Fabia* ősatya,⁷³ Modius neve a latin *muto* szóhoz kapcsolódik, s így kerül a hős születése összefüggésbe Quirinus lándzsaissten (vö. az antik *curis* > *Quirinus* etimológiával) révén a fallosz-szimbolikával.⁷⁴ Noha Quirinus a Quirinalis dombjának istensége volt, a szabin hagyomány – és természetesen a Fabiusok és Varro – magának követeli, s ezért merül fel a kérdés, hogy a Cures szó a lándzsa (*curis*) kifejezésből, vagy Quirinus nevéből származik. Ebben az esetben egyértelműen egy *interpretatio Sabinával* van dolgunk, amely a (fallikus) lándzsaistent, Marsot igyekezett kiszorítani; a Mars-kultusra emlékeztet a lándzsa, az itt *curis*nek nevezett *hasta caelibaris*, Modius nevének konnotációja és az alapítás mondájának sémája, ami a Romulus-mondakörrel és az *equus Octobris* rítusával alapvonásaiban azonos.⁷⁵

IV. Jövendő otthonukba érven a vőlegény megkérdezte a menyasszonytól: „*Quaenam vocaris?*”, amire menyasszony az „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*” választ adta, amellyel a környezetük számára is expressis verbis tanúsították házassági szándékukat.⁷⁶ A menyasszony megkente az ajtófélfát és gyapjút kötött rá.⁷⁷ A kísérő ifjak ezután áttemelték a menyasszonyt a ház küszöbén, ugyanis Vesta⁷⁸ oltalmazott minden kezdetet, így a ház küszöbét is, s ezt érinteni rossz előjelnek számított volna.⁷⁹ Az *atriumb*a égő fáklját és egy korsó vizet hoztak, s az arát így fogadván befogadták a családi kultuszba,⁸⁰ a házasság megkötésének egyik legbiztosabb jeleként még Q. Mucius Scaevola is e mozzanatot tekintette;⁸¹ a háztartás vezetését a férj jelképesen a ház kulcsának átadásával ruházta feleségére;⁸² a házasság megszűnése esetében a *repudium*, az eltaszítás egyik szimbolikus eleme épp a kulcsok elvételében áll.⁸³ Az „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*” mozzanatot, illetve az ebből levezetett téves konklúziót – miszerint minden menyasszonyt Gaiának kellett volna nevezni a szertartás során – használja fel a Cicero a *Pro Murenában* arra, hogy az archaikus jog formaságainak visszás voltát kigúnyolja. (*In omni denique iure civili aequitatem reliquerunt, verba ipsa tenuerunt, ut, quia in alicuius libris exempli causa id nomen invenerant, putaerint omnes mulieres quae coemptionem facerent „Gaias” vocari.*⁸⁴) Quintilianus szöveghelye hasonlóképpen azt jelzik, hogy a rómaiak a *gaius* és *gaia* szavak személyneveknek fogták fel. (*Quid? Quae scribuntur aliter quam enuntiantur? Nam et Gaius C littera significatur, quae inversa mulierem declarat: quia tam Gaius esse vocitatus quam Gaios etiam ex nuptialibus apparet.*⁸⁵) Az antikvárius szerzők még a szokás eredetére is magyarázatot találtak Tarquinius Priscus – általában Tanaquil néven hagyományozott – feleségének, Gaia Caeciliának nevében.⁸⁶ A modern szakirodalom az antik *auctorok*hoz hasonlóan a *gaius* és *gaia* szavakat nomenként, illetve praenomenként értelmezték, s a szertartás során egyfajta jelképes funkciót tulajdonítottak e formulának. A Gaius praenomen női alakjának, vagyis a Gaiának azon értelemben történő használata, hogy a házasságkötés során a menyasszony felvette volna későbbi férje nevét, azon okból sem tűnik meggyőzőnek, mert nem bizonyítható, hogy a római asszonyok a házasságkötés elemeként megváltoztatták volna nevüket,

még kevésbé, hogy felvették volna férjük praenomenjét.⁸⁷

Gary Forsythe a *gaius* és *gaia* szavakat mint adiectivumokat a *ga-* etymon és a szokványos *-ius*, *-ia*, *-ium* képzők összetételéből vezeti le. A *ga-* etymon a semideponens *gaudeo*, *gaudere*, *gavisus* sum verbumban található meg, ami pedig a Walde–Hofmann-féle etimológiai szótár szerint a **gavideo*, **gavidere* alakokból deriválható – vö. az intervokális v-hangot a *gavisus* alakban.⁸⁸ Többek között a következő görög szavak szintén tartalmazzák a latinban is megtalálható *ga-* etymont: *ganymai* (örülni), *gayros* (örvendező, vidám, büszke???), *gétheo* (? (örülni, örvendezni), és a homérosi *gaión* (büszkélkedő) alak – Frisk etimológiai szótára a *gétheo* verbumot a **gavetheo* alakból deriválja.⁸⁹ Mindezek alapján jó okkal tételezhetünk fel ezen igék és igei származékok, valamint a latin *gaudeo* ige között szoros rokonságot, kiváltképp a homérosi *gaión* participium és a latin *gaius* és *gaia* adiectivumok között. Forsythe tehát az „*ubi tu gaius, ego gaia*” mondatot a „*where thou art happy, I am happy*” némiképp archaizáló fordítással adja vissza. A *gaius* és *gaia* szavak ezek szerint az archaikus latinban a *boldog*, *örvendező* jelentést hordozták, s már igen korán bevetté vált praenomenkénti használatuk is (vö. az angol Joy női névvel).

Idővel a *gaius* adiectivum jelentése elhomályosulhatott, s csak praenomenkénti funkciója maradt fenn; melléknévi használatát csupán a házasságkötési szertartás e formulája őrizte, ám arra a korra, amelyből a ránk maradt irodalmi emlékek származtak, eredeti értelme feledésbe ment. A jog szövegekben – kiváltképp a feliratos emlékekben – tetten érhető a fordított *C* betű Gaiát, vagyis női általános alanyt jelölő, Quintilianus által említett funkciója, különösen azon esetekben, ha az *inscriptio* egy nő *libertinus*áról vagy *libertinájáról* tesz említést.⁹⁰ Az „*ubi tu gaius, ego gaia*” mondat itt vázolt, eredetileg „*ahol te boldog vagy, én is boldog vagyok*” jelentése szintén a férj és feleség összetartozását jelzi, mint az „*ahol te Gaius, ott én Gaia*” interpretáció, csak éppen egy nyelvileg jobban alátámasztható, ugyanakkor a szertartás szimbolikáját semmivel sem csorbitó értelmezést kínál. A lojalitás illetően módon történő kifejezését érdemes összevetni az ószövegségi Ruth könyvének vonatkozó passzusával, ahol Ruth, férjének halála után így fogalmazza meg anyósa felé együvé tartozásuk gondolatát: „*Mert a hova te mégy, oda megyek, és a hol te megszállsz, ott szállok meg; néped az én népem, és Istened az én Istenem.*”⁹¹

BENEDICT, F.: *Die Institutionen und die Formlichkeiten der Eheschließung im römischen Recht.*

Studia iuridica auctoritate Universitatis Pécs publicata 88. 1978.

DUMÉZIL, G.: *Flamen – Brahman.* Annales de Musée Guimet 51. Paris, 1935.

EBERLING, H.: *Lexicon Homericum I–II.* Hildesheim, 1963.

FERENCZY, E.: *Eherecht und Gesellschaft in der Zeit der Zwölftafeln.* Oikumene 2. Studia ad historiam antiquam classicam et orientalem spectantia. Ed. I. Hahn, L. Kákossy, E. Maróti, J. Sarkady. Budapest, 1978.

FORSYTHE, G.: *Ubi tu gaius, ego gaia. New Light on an Old Roman Legal Sam.* Historia 45. 1996.

FÖLDI A.–HAMZA G.: *A római jog története és intézményei.* Budapest, 2004⁹.

FRISK, H.: *Griechisches etymologisches Wörterbuch I–II.* Heidelberg, 1960.

FUSTEL DE COULANGES: *Az antik városállam. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről.* (Magyar Tudományos Akadémia 1883-ban *Az ókori község* címmel jelent kiadványának hasonmása.) Budapest, 2003.

HOMMEL, H.: *Vesta und die frühromische Religion.* In: ANRW I. 2. Berlin–New York, 1972.

KASER, M.: *Das altrömische ius.* Göttingen, 1949.

- KERÉNYI, K.: *Antike Religion*. München–Wien, 1971.
- LATTE, K.: *Römische Religionsgeschichte*. München, 1967.
- MARBACH, E.: *Modius Fabius*. RE 15. 1932.
- MOMMSEN, TH.: *Römisches Strafrecht*. Leipzig, 1899.
- NÓTÁRI T.: De matrimonio cum manu. *Jogtörténeti Szemle* 2005. 2.
- NÓTÁRI, T.: Festuca autem utebantur quasi hastae loco. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Budapestinensis* 44. 2004. (2004a)
- NÓTÁRI T.: Numen és numinozítás – a római tekintélyfogalom vallási aspektusai. *Aetas* 18. 2003. 3–4.
- NÓTÁRI, T.: The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*. Sectio iuridica 45. 2004. (2004b)
- PÖTSCHER, W.: *Flamen Dialis*. In: Hellas und Rom. Hildesheim, 1988. (1988a)
- PÖTSCHER, W.: *Zeus Naios und Dione in Dodona*. In: Hellas und Rom. Hildesheim, 1988. (1988b)
- SCHOLZ, U. W.: *Studien zum altitalischen und altrömischen Marskult und Marsmythos*. Heidelberg, 1970.
- TREGGIARI, S.: *Roman Marriage. Iusti Coniuges from the Time of Cicero to the Time of Ulpian*. Oxford, 1991.
- ZLINSZKY J.: *Allam és jog az ősi Rómában*. Budapest, 1996.
- WALDE, A.–HOFFMANN, J. B.: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Heidelberg, 1954.
- WISSOWA, G.: *Religion und Kultus der Römer*. München, 1912.

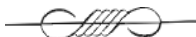
JEGYZETEK

- ¹ Gai. inst. 1, 110.
- ² Serv. ad Verg. Georg. 1, 31; ad Verg. Aen. 4, 103. 374; Boet. ad Cic. top. 3, 14; Arnob., 20.
- ³ Benedek 1978. 8.
- ⁴ A szakirodalmi nézetek áttekintéséhez lásd Treggiari 1991. 21. skk. A confarreatiónak a görög házassági jog intézményeivel és szertartásaival való egybevetését lásd Fustel de Coulanges 2003. 49. Fustel de Coulanges-hoz bővebben lásd Hamza G.: Fustel de Coulanges és műve, „Az antik városállam”. Az idézett kötet utószavaként 611–620.
- ⁵ Ferenczy 1978. 156.
- ⁶ Zlinszky 1996. 106.
- ⁷ Kaser 1949. 343.
- ⁸ Dion. Hal. 2, 25.
- ⁹ Gai. inst. 1, 112.
- ¹⁰ Ulp. 9.
- ¹¹ Serv. ad Verg. Georg. 1, 31.
- ¹² Vö. Verg. Aen. 4, 102–104. Communem hunc ergo populum paribusque regamus / auspiciis, liceat Phrygio servire marito / dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
- ¹³ Benedek 1978. 10.
- ¹⁴ Serv. ad Verg. Aen. 4, 103.
- ¹⁵ Latte 1967. 96.
- ¹⁶ Serv. ad Verg. Aen. 4, 374.
- ¹⁷ Latte 1967. 96; Benedek 1978. 12.
- ¹⁸ Ezen tilalmak tekintetében legfontosabb forrásunk Gell. 10, 15. Ehhez bővebben lásd Pötscher 1988a 422. skk.; Nótári 2003. 33. skk.; Nótári 2004b 157. skk.
- ¹⁹ Dio Cass. 54, 36; Suet. Aug. 31; Tac. ann. 3, 58.

- 20 Benedek 1978. 14.
- 21 Tac. ann. 4, 16.
- 22 Gell. 10, 15, 16.
- 23 Kerényi 1971. 198.
- 24 Dumézil 1935. 44.
- 25 Pötscher 1988a 431.
- 26 Gell. 10, 15, 17.
- 27 Gell. 10, 15, 16.
- 28 Latte 1967. 203.
- 29 Latte 1967. 203.
- 30 Gell. 10, 15, 14.
- 31 Gell. 10, 15, 14.
- 32 Latte 1967. 203.
- 33 Pötscher 1988b 173–208.
- 34 Wissowa 1912. 121.
- 35 Pötscher 1988b 181.
- 36 Hom. Il. 16, 235.
- 37 Hom. Il. 16, 234. sk.
- 38 Hdt. 2, 55.
- 39 Gell. 10, 15, 22.
- 40 Pötscher 1988a 434. skk.; Pötscher 1988b 203.
- 41 Pötscher b 436.
- 42 Hom. Il. 14, 312. skk.
- 43 Latte 1967. 7.
- 44 Pötscher 1988a 439.
- 45 Gell. 10, 15, 26.
- 46 Gai. inst. 1, 112.
- 47 Ov. fast. 6, 232; Pötscher 1988a 441.
- 48 Macr. Sat. 1, 15, 21.
- 49 Benedek 1978. 25.
- 50 Latte 1967. 96.
- 51 Arnob. 4, 7. 11; Tert. apol. 25; nat. 2, 11, 12; Aug. civ. 4, 11.
- 52 Varro Men. 463; Porph. ad Hor. Sat. 1, 5, 65.
- 53 Pers. 2, 70.
- 54 Arnob. 2, 67.
- 55 Cic. ad Q. fr. 2, 3, 7; Gell. 2, 24, 14.
- 56 Ezen aktust még a klasszikus jog is a házasság létrejöttének egyik lényegi mozzanataként tartotta számon (Pomp. D. 23, 2, 5; Ulp. D. 35, 1, 15; Scaev. D. 24, 1, 66 pr.). Vö. Földi Hamza 2005. 240.
- 57 Fest. s. v. rapi simulatur
- 58 Plut. Quaest. 31.
- 59 Benedek 1978. 25.
- 60 Mindhárom fiú szüleinek még életben kellett lennie, vö. Latte 1967. 96.
- 61 Serv. ad Verg. Ecl. 8, 29.
- 62 Catull. 61, 128; Serv. ad Verg. Ecl. 8, 30.
- 63 Plin. nat. 15, 86.
- 64 Plaut. Cas. 118; Ter. Andr. 907.
- 65 Serv. ad Verg. Aen. 1, 651; Plut. Quaest. 271. Rom. 15.
- 66 A ládzsa szimbolikájához lásd Nótári 2004a 133. skk.
- 67 Paul. Fest. 55. Vö. Plin. nat. 28, 33. 34.

- ⁶⁸ Latte 1967. 100. 167. sk.
- ⁶⁹ Serv. ad Verg. Aen. 1, 8. nam Iuno habet multa numina: est Curitis ... est Lucina ... est regina
- ⁷⁰ Scholz 1970. 162. Ezek alapján válik érthetővé, hogy miért hozzák Marsot oly gyakran házassági, termékenységi, és születési rítusokkal kapcsolatba. Ehhez bővebben lásd Samter, E.: Geburt, Hochzeit und Tod. Leipzig–Berlin 1911; Köves-Zulauf, Th.: Römische Geburtsriten. München 1990.
- ⁷¹ Enyalios már Homéros óta a vadul vérengző Arés egy epithetonja – vö. Eberling 1963. I. 425. sk.
- ⁷² Dion. Hal. 2, 48.
- ⁷³ Liv. 5, 46, 2.
- ⁷⁴ Marbach 1932. 2328. skk.
- ⁷⁵ Scholz 1970. 163.
- ⁷⁶ Plut. Quaest. 30; Quint. inst. 1, 7, 28.
- ⁷⁷ Serv. ad Verg. Aen. 4, 458; Isid. etym. 9, 7, 12.
- ⁷⁸ Hestia, illetve Vesta ezen szerepének bővebb magyarázatát Hommel 1972. 397. skk.
- ⁷⁹ Catull. 61, 171.
- ⁸⁰ Latte 1967. 97.
- ⁸¹ D. 24, 1, 66, 1. A tűz és a víz központi jelentőségét jelzi az is, hogy a száműzetés ősi formáját aqua et igni interdictiónak nevezték, vö. Mommsen 1899. 72. skk. 971. skk.
- ⁸² Benedek 1978. 26; Zlinszky 1996. 104.
- ⁸³ Vö. Cic. Phil. 2, 28.
- ⁸⁴ Cic. Mur. 27
- ⁸⁵ Quint. inst. 1, 7, 28.
- ⁸⁶ Plin. nat. 8, 194.
- ⁸⁷ Forsythe 1996. 240.
- ⁸⁸ Walde–Hofmann 1954. I. 584.
- ⁸⁹ Frisk 1960. 303. sk.
- ⁹⁰ Forsythe 1996. 241.

A Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területének története 1867-ig

Jász-Nagykun-Szolnok megye, 1867-es létrejöttével hazánk legfiatalabb megyéi közé tartozik. Megalakulás előtt azonban története szorosan összefügg a volt Külső-Szolnok vármegyének, a régi Heves vármegye tiszántúli területének történelmével.

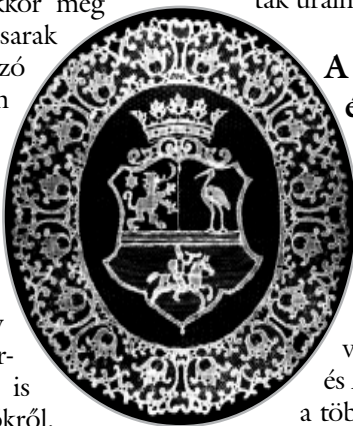
A terület története a honfoglalásig

A Közép-Tisza-mellék földje már a történelem előtti időkben is lakott volt. Igazolják ezt a területen feltárt gazdag régészeti leletek. A Jászság nyugati részét ekkor még összefüggő erdőségek és mocsarak borították. A halászó vadászó ember, így keresve se nagyon találhatott volna magának jobb helyet a megélhetéshez. A feltárt régészeti leletek arról adnak tanúbizonyságot, hogy az elkövetkezendő kő-, réz-, és bronz korszakban a terület népsűrűsége nem hogy csökkent, hanem nőtt. A történetírók atyja, Hérodotosz is megemlékszik a területen élőkről. Tudósítása szerint az itt élő legrégebbi lakosok az agathyrsok voltak. Később, Ptolemaios és Plineus a Kr. u. első században a Tisza környékére letelepedett jazygokról beszélnek.

A népvándorlás első hullámai vandálokat, gótokat sodort ide. Az V. század elején az egész Alföld a hunok kezébe került, mitöbb, a hun birodalom központja lett. Vármegyénk területe ekkor előkelő hun nemzetségek szállásterülete volt. 570 után a hunokkal rokon eredetű oguz törökök telepedtek le. Utánuk a szlávok, mint az avarok rabszolgái tele-

pedtek le.

896 körül pedig már őseink portyáztak végig a Kárpát-medencén, ahol akkor a fent említett, már független bolgár-szláv törzsek tanyáztak. E törzseket könnyű szerrel hajtották uralmuk alá eleink.

A honfoglalástól a jászok és kunok letelepedéséig

A mai Jász-Nagykun-Szolnok vármegye földjét a honfoglalás első időszakában valószínű, hogy a fejedelem törzse, a Megyer törzs vette birtokába. A X. század elején valószínűleg csak Szolnok, Túr és Abád környékén telepedtek le, a többi területet stratégiai okokból pusztán hagyták. A Szent István király halála utáni zűrzavaros, polgárháborús időkben az államalapítónk által kiépített vármegye szervezet csaknem felbomlott. A váruradalmak birtokállománya megfogyatkozott, úgyhogy már Könyves Kálmán királynak revízió alá kellett venni az eddigi világiaknak és egyháziaknak tett adományait is. Ez után a királyi birtokrendszer a megszorító intézkedéseknek köszönhetően helyre állt.

A XIII. század közepén IV. Béla király A KÉPEN:
A MEGYE CÍMERE STEPANEK ERNŐ 1930-BAN KÉSZÍTETT HALASI CSIPKÉJÉN

lyunk kunokat és a velük sodródott alán népcsoport töredékeket telepített le vármegyénk területén. Kb. 40 000 család került így be a Magyar Királyság területére Köteny fejedelem vezetésével. E betelepítés a vizsgált területen igen sajátos, új helyzetet teremtett. A nomád, vándorló kunok – érthető módon – nem tudtak alkalmazkodni az új, letelepült életformához, így akarva, akaratlanul is zaklatták szomszédaikat. A király mindent megpróbált az új helyzet kezelésére. Még külön kun püspökséget alapított a nomádok megtérítésére. A vármegye területén élő lakosok azonban nem nézték jó szemmel az újonnan betelepített nép vándorló, nomád szokásait. Ebbe a kényes helyzetbe folytak bele magasabb politikai érdekek, minek következtében Köteny fejedelmet meggyilkolták. Ezen tragikus eseményen felháborodva a kunok végig dúlták a Duna–Tisza közét, majd 1241-ben kivonultak az országból.

Az oszét eredetű jászok, ahogy említettem, a kunokkal együtt települtek be az országba. Ettől függetlenül azonban csak Károly Róbert 1323. évi oklevelében olvashatunk róluk, ahol jazonak mondják őket. Egy megint más forrás szerint Zsigmond király idejétől a XVIII. század elejéig philistaei, philistaei seu jazones néven emlékeznek meg róluk, mintha a filiszteusok utódaik tartanák őket. Ezen elnevezés azonban valószínűleg a hittérítő szerzetesektől ered, akik a pogány jászokat az ismert bibliai, pogány, szilaj erkölcsű néphez hasonlították. Megint más, hozzá tenném naiv etimológia szerint a jász szó arra utal, hogy nagyon jó íjászok voltak. Mint később kiderült és ma már biztosan tudhatjuk, hogy a jászok alán eredetű népcsoport, melyek a népvándorlás kezdetén a Kaukázus körül nomadizáltak.

Miután a tatárok kivonultak országunkból, megkezdődtek az újjáépítési munkálatok. Ezek keretén belül az elnéptelenedett vidékeket, újból népessé kellett tenni. Ennek jegyében, 1242-ben IV. Béla újból vissza hívta a kunokat, majd 1244-ben véglegesen

Hajdani vármegyéink

letelepítette őket. Második államalapítónk mindent elkövetett, hogy a kunokat teljes értékű letelepült lakosokká tegye, így keresztény hitre való megtérítésüket is elkezdte. Ez igen lassan haladt, ugyan is a XIV. század közepén még mindig sokan közülük a régi életformák szerint éltek, sőt még a XV. század közepén is voltak pogány szigeteik. IV. Béla még külföldről is kapott térítő munkájához segítséget, hisz III. Miklós pápa szentszéki követül küldte Fülöp fermói püspököt.

IV. László uralomra kerüléséig a kunok nem részesültek több kedvezményben. Ő azonban ahogy később a kunokkal való rokoni kapcsolatára utaló pejoratív kun jelzőt is kapta, több privilegialis kitéltet is adott „kedvenc” népcsoportjának 1279-ben. Úgy mint: megengedi szakálluk borotválását, hajuk nyírását és öltözködési szokásaikat is szabadon követhetik. Szállásterületeiknek a IV. Béla által kijelölt területeket hagyta meg, ezen felül, mint az ország nemesei (tamquam nobiles regni nostri) élhetnek ott. A szállásterületeik és összes rajta lévő dolgok nekik adományoztattak kivéve az erdőket, kaszálókat, monostorokat és az egyháziak birtokait. Földjeiket a nemzetségek szabadon birtokolhatják és egymás között feloszthatják. Ezen felül elrendeli a kunok személyes hadkötelezettségét, a nádort teszi meg a kun nemesek népbírájával, mentesíti őket az erőszakos beszállásolás alól és nemeseik az ország nemeseivel azonos szabadságot élvezik. Hét székre osztotta őket, melyekből kettő (Kolbázsék, Berénszék) megyénk területén terült el. A jászok is hasonló módon székekre lettek osztva, de fejlettségük nem érte el a kun székekét. Náluk Berény volt a legjelentősebb szállás.

A török hódoltság kora

Buda török kézre kerülésekor (1541) Szolnok vármegye Heves vármegye egyes részeivel volt össze vonva. Röviddel ez után,

Hatvan és Nógrád várak eleste után a védelem vonala a Tisza vonalára esett. Így elhatározták, hogy a szolnoki földvárat ehhez a feladathoz méltó várrá emelik. Az első – és egyetlen – komoly megpróbáltatást 1552-ben élte át a vár. Ekkor ugyanis, mikor a török megindították offenzívájukat, Ahmed és Ali pasa két serege itt egyesült, s körül vették az új várat. Az itt tartózkodó idegen őrség azonban gyorsan megadta magát, s a vár szinte kardcsapás nélkül került a török kezére. Ez magával vonta azt a tényt, hogy megyénk területe rövidesen hódoltsági terület lett, de ettől függetlenül mind magyar, mind török fennhatóság alatt állott. Ebből következett, hogy a lakosság mind a magyar, mind a török fél felé adózott. Eger eleste, 1596 után a török a területen új tartományt szervezett, az egri pasalikot. Ez a Duna-Tisza közét és a Tisza melléket ölelte fel és négy szandzsákból állt: egri, hatvani, szolnoki, szegedi. A megpróbáltatások azonban még korántsem értek véget a lakosok számára. A töröknek szinte mindenértilletéket kellett fizetni. Mindezen felül az együtt gazdálkodásban és a közös birtoklásban mindig a török volt az erősebb fél. A sanyargatott, gyakran mindenéből kifosztott nép végül megelégedte a kibírhatatlan állapotokat, s elmenekült a vidékről.

A hetvenes években már a Jászság, így Jászberény is a töröké lett. 1567-ben pedig egyesítették Külső-Szolnok és Heves megyét, mely több mint három évszázadon keresztül együtt létezett.

A következő nagyobb esemény a 15 éves háború volt, mely érezhető hatást gyakorolt a megyére. A magyarok mindjárt a hadjárat kezdetén vissza foglalták Jászberényt. A háború alatt azonban a sok sanyargatás, és szenvedés miatt a lakosság nagy része elköltözött.

1604-ben az események azonban új fordulatot vettek. A protestáns kunok ugyanis – a számításoknak megfelelően – sokan csatlakoztak a fejedelem csapataihoz. A vármegye is kivette azonban a részét a szabadságharc-

ból, hisz a megye területén beszedett adókat és a tizedet a fejedelem részére szedték be. 1606-ban a fejedelem halála után azonban a megye vissza került a magyar király uralma alá. 1619-után a megye, Bethlen Gábor kezébe került, s a nikolsburgi béke is ezt a helyzetet szentesítette. A status quo azonban nem maradt tartós, mert 1627-ben Ferdinánd és Bethlen között újabb megállapodás jött létre, mi szerint Bethlen Gábor Heves-Külső-Szolnok vármegye tiszántúli részét birtokolja, s azért bérleti díjat fizet. A viszony 1637-ben szűnt meg, s ekkor a fent említett terület vissza került a Magyar királysághoz.

A Thököly vezette Habsburg-ellenes harc során a fejedelem 1682-ben bevette Fülek várát, s nemsokára a megye is behódolt neki. Szolnok várát 1685-ben vették vissza, majd Törökszentmiklós következett.

A vármegye 1848-ig

A török kiűzésével a vármegyénk területén azonban koránt sem szűnt meg a probléma, hisz az egykor oly népes tájak szinte lakatlanok voltak. Ezt a gondot csak tetézte, hogy a felszabadító háború hazánk erejét szinte teljesen kimerítette. Így érthető, hogy a hiányt minden lehetséges módon pótolni kellett. Erre az udvar 1698-ban megszervezte a Neoacquisitca Commissiot, amely a régi birtokosokat tulajdonjoguk hiteles igazolása, a felszabadítási illeték lerovása és hűségeskü letétele után helyezte csak vissza jószágaikba. A nem tisztázott tulajdonjog elenyészett, s az ilyen birtokokat fegyverjogon a korona szabad rendelkezése alá vonták. 1690-ben megyénk területére is kiterjesztették a fegyverjogot. 1693-ban pedig megérkezett a megye területén élő birtokosoknak, hogy 6 hónap alatt igazolják jogcímüket, és fizessék be a váltság összeget, különben birtokuk a kincstárhoz kerül. A vármegye természetesen tiltakozott, de ez mit sem ért, a ren dele-

tet kiadták. A birtokosság kölcsönpénzeken rótta le az összeget. A mélypont azonban 1701. július 4-én következett be, mikor is egy rendelettel eltörölték a megye lakosainak a kiváltságait. Ezzel sok, régi birtokigény elevenedett fel. Ekkor mozdult meg a német lovagrend a régi magyar birtokainak megszerzése érdekében. Kollonich Lipót bíboros érsek segített nekik ezen céljuk elérésében. Ő javasolta ugyanis a rend nagymesterének, hogy vásárolja meg a rend a Jászkunságot. Mondanom sem kell, nem kellett sokáig győzködni a nagymestert, így a tárgyalások hamar megkezdődtek. Március 22-én végül aláírták a szerződést, miszerint a lovagrend gyakorlatilag teljhatalmú ura lett a területnek, s mindazon privilegiális jogok megillették, mint a kunokat és a jászokat. Kollonich nem kis hasznót akasztott ezen a szerződésen, hisz megállapodott a renddel, hogy a Jászkun kerületek jövedelmét közösen élvezik, s Kollonich legalább három évig fenntarthatja a társas viszonyt.

A Rákóczi-féle szabadságharc és a szatmári béke

A Kollonich-féle berendezkedés adópolitikája, központosító törekvése a lakosság elkieseredését a végletekig fokozta. Az elnyomott nép pártfogója II. Rákóczi Ferenc lett, 1703-ban zászlót bontott. Szabadságharcában a vármegye tisztességesen kivette a részét. Az itteni csapatoknak főleg a rácok mozgolódásait, támadásait kellett figyelemmel kísérnie, visszavernie. Végül azonban Szolnok várának átadása a császáriaknak megpecsételte a megye sorsát. Noha a szatmári békében egy ígéret található, mi szerint a jászkun kiváltságokat visszaállítják, majd a sérelmeket orvosolják, gyakorlatilag a béke után semmi nem változott a szabadságharc előtti helyzeten. A német lovagrend továbbra is birtokolta a területet.

A jász-kun redemptio

A szatmári béke után a reakció szellemében megkezdődtek a birtokelkobzások. Az első jelentős változást az 1712–1715-ös országgyűlés hozta meg, mely kimondta, hogy a jászkunok megalacsonyított helyzetét semmisnek tekinti, s elismert sajátos közjogi állásukat, s a német lovagrend jogait is a minimálisra csökkentette a terület felett. Az ekkoriban kitört török háború azonban szertefoszlatta a szép reményeket. Ez ugyanis ismét kimerítette az országot, s gondolni sem lehetett a hátrányos helyzet megszüntetésére.

1744-ben a jászkunok egy bizottságot menesztettek Mária Terézia elé. A bizottság a királynő beleegyezését kérte, hogy a jászkunság visszafizethesse a földjükön lévő zálogösszeget. Azzal a feltétellel, mely szerint a zálogösszeg első részletét, 100 000 forintot, 1745. április 24-én, a hátralévő összeget pedig június hó 24-án lefizetik, 1745. május 6-án kelt diplomájában Mária Terézia megengedte a jászkunok megváltását s visszahelyezte őket ősi kiváltságaikba. Ez a nagyjelentőségű diploma kimondja, hogy mivel a jászkunok ezer lovas fegyvereznek fel, kiváltságaik, kiegészítve a pallosjoggal, megerősítettnek. A diploma a kiváltságokat a következőkben részletezi:

1. A jászkunok felett egyedül csak főbírájuk és főkapitányuk, a nádor és saját bíráik törvénykezhetnek, kivéve az egyházbíróság elé tartozó ügyeket és a határpereket.

2. A terület lakói és áruai a királyi haramincadok kivételével minden vám- és révfizetés alól mentesek.

3. Csak saját kapitányaik előtt kötelezhetők megjelenésre.

4. A nádor által kinevezett főkapitány elnöklete alatt szabadon választhatják kapitányaikat és egyéb tisztjeiket.

5. Megengedtetik a jászkun kerület meg-

váltása. A kincstár részére a jövőben kö zadót, a nádor részére pedig továbbra is évi 3000 arany tiszteletdíjat tartoznak fizetni. A hármaskerülethez tartozó földeket, helységeket, szállásokat és pusztákat a jászkunok birtokukba vehetik, de nem idegeníthetik el.

6. Megengedi a szabadon költözhető és szabadállapotú jövevényeknek a jászkunok földjén való letelepedést és előírja közteherviselésüket.

7. A jászkun kerületek összes lakosai egyenlő kiváltságokat élveznek.

8. A kerület római katolikus egyházközségeit kegyúri jog illeti meg.

9. A megyei törvényszékek módjára a kerületek pallosjoggal rendelkeznek.

Végül a záradék leszögezi, hogy országos ügyekben a Jászkunság területe és népe a királyi helytartótanácsától függ.

A váltságösszeg maradék részét egyháziaktól, nemesektől, kereskedőktől, molnároktól vették kölcsön. Mária Terézia a fent említett pontokon kívül 1746-ban külön pecsétet adományozott a Jászkunságnak, melyben a Jászság és a Nagykunság címereit foglalták egybe. Mindezekon felül még egyéb kiváltságokban részesültek, mint például, hogy a Jászkunság hiteles útlevéllal ellátott lakosait mentessé tette minden rév- és vámfizetés alól.

Vármegyei élet a szatmári béke után

Ekkoriban a vármegyei élet súlypontja az adóügyek intézésére esett. Megszüntették a parasztvármegyévt, a porták számát többször megállapították. 1729-ben vette kezdetét a protestánsok és a katolikusok közti vita, mely a protestánsok templomépítési engedélye körül bontakozott ki, s majd csak a későbbi években ért tetőpontjára.

Még egy súlyos válság érte vármegyénket 1738-ban, mikor a Délvidéken folyó háború miatt vármegyénk területére is behozták a menekültek a pestist, mely ez után öt éven keresztül tombolt hazánkban is. Mindezeket tetézte, a jobbágység kiéleződése, és a vallási viszonyok kiéleződése. Ez alatt értendő az imént említett protestáns templomépítési körüli vita. Ezen felekezet úgymond terjeszkedését minden eszközzel akadályozták. A felekezeti viták majd csak később, II. József uralkodása alatt mutatnak enyhülést. Ekkor válik ugyanis szabaddá a protestáns templomépítés. 1787-ben azonban nem csak a vármegyei autonómia szűnt meg, hanem vele együtt a kiváltságos Jászkun kerület is beolvadt az új közigazgatási rendszerbe. Ez a helyzet azonban a nevezetes tollvonással érvényét veszítette 1790-ben, s a régi rend helyre állt. Az 1790–91-es országgyűlés ismét megerősítette a megye lakosságának a törvényes jogait és kiváltságait. Például az örökösödést szabályozó cikkek a XX. század elejéig érvényben maradtak.

A megye életében ezt követően jelentős, meghatározó esemény nem történt 1848-ig. A követek folyamatosan megjelentek minden országgyűlésen.

Az 1848–1849. évi szabadságharc

Ekkor már a különböző reformprogramok és követelések természetesen már megyénk lakosait is áthatották. Egy Kisújszálláson tartott gyűlésen pesti mintára, tizenkét pontban foglalták össze követeléseiket. Eközben a nádori bíróságot megszüntették, s óriási tempóban folyt a nemzetőrség toborzása. A Jászság és a Nagykunság öt nemzetőrszázadot állított fegyverbe, melyek főleg a szerbek elleni harcokban teljesítettek szolgálatot. 1849 első felében a magyar sereg hadmozdulatainak fő vonala megyénk területére esett. A Habsburg kézen lévő

Szolnokot Damjanich és Vécsey csapatai márciusban szabadították fel, de a város ez után az átcsoportosított tiszai átkelés miatt ismét osztrák kézbe került. A Függetlenségi Nyilatkozatot a vármegye népe határtalan lelkesedéssel fogadta, s azt haladéktalanul ki is hirdette. 1849 júliusában a hadműveletek ismét a megye közelében zajlottak. A világosi fegyverletétel után azonban e területen is bekövetkezett a megtorlás.

Vármegyénk története 1876-ig

1849-ben bevezették az új rendőri intézményt, majd átszervezték a pénzügyeket, a közoktatást és a törvénykezést. A vármegye területe is megváltozott; az egész területet járásokra osztották. 1854-ben Külső-Szolnokot önálló vármegyévé szervezték Szolnok székhellyel és törvényszéket is kapott. Az új vármegye a szolnoki, mezőtúri, tiszafüredi járásokra oszlott. A beamtervilág alatt a hazafiasabb tisztviselők visszavonultak a közélettől. Az 1860-ban kiadott októberi diploma után azonban az enyhülés jelei jelentkeztek. Visszaállították a vármegyéket és újra megindult az alkotmányos élet. A nagy küzdelemben az 1848-as törvényekért folyt a harc. A megfelelő rugalmasság hiánya és a kompromisszumkészség nem megfelelő alkalmazása miatt azonban 1861-ben feloszlatták az országgyűlést, mely magával vonta a megyei élet megszűnését és az alkotmányosság újbóli beszüntetését. 1863-ban addig ritkán látott aszály sújtotta a Közép-Tisza melléket. Az állatállomány csaknem teljesen kipusztult, s ez komoly élelmiszerhiányt okozott. 1872-ben ismét katasztrófálisak voltak a gazdasági viszonyok, melyeket az ekkor

kialakuló és pusztító kolera járvány tett még súlyosabbá.

Az 1876-ban hozott XXXIII. tc. értelmében Heves-Külső-Szolnok vármegye kettészakadt, s az ősi külső-szolnok megyei és kishevesi területeket egyesítették a Jászszággal és a Nagykunszággal. Így keletkezett a mai Jász-Nagykun-Szolnok megye. Ez magával vonta a Heves megyével való kapcsolat megszűnését és a Jászkun kerületek sajátos közjogi helyzetének törlését.

A következő években a megye korábban nem látott fejlődésnek indult. Fellendült a földművelés és az állattenyésztés, különféle gazdasági egyletek alakultak (pl.: Külső-Szolnok megyei Lovas- és Gazdasági Egylet). Különféle vízszabályozási munkálatok kezdődtek, melynek köszönhetően óriási területek kapcsolódtak be a gabona termelésbe, s így ez a mezőgazdasági ág is nagy fejlődésnek indult. A banki élet is fellendült, takarékpénztárak, pénz- és hitelintézetek alakultak. Fellendült az út- és vasútépítés is. 1857-ben a Szolnok-Karcag, 1858-ban a Szajol-Mezőtúr, 1873-ban a Szolnok-Hatvan vonalak készültek el.

Mindezen fejlődéseknek, beruházásoknak köszönhetően a további fejlődés, fellendülés óriási léptékkal haladt előre, minek köszönhetően az 1800-as évek végére és a XX. század elejére vármegyénk területe már teljes mértékben bekapcsolódott az ország infrastruktúrájába, gazdasági forgalmába.

TERJÁK MIKLÓS

CORA ZOLTÁN

Ötvenhat elhullajtott levelei Gyulán

1989 után az 1956-os események újra- és ártérkékelése lehetségessé vált a korábbi egységes nézettel szemben, mely ellenforradalomnak minősítette ezen történeteket. Jelen dolgozat célja, immáron objektívan bemutatni a Gyulán történt eseményeket. Megpróbálunk rávilágítani Gyula '56-os őszi történelmi arculatának egyedi vonásaira, s hogy hogyan hullottak le itt is végül az őszi levelek.

Gyula városa gazdag és mozgalmas történelmi múlttal rendelkezik, melyben fontos oldalakat képeznek a XX. századi események is. A város lakói alapvetően agrártevékenységből és kereskedelemről éltek és élnek mind a mai napig. Már a XVIII. századtól kezdve a mezőgazdasági és közigazgatási funkció volt a meghatározó, ezért nagyszámú, szervezett munkásság nem létezett. A második világháborút követő változások sorában a téma szempontjából fontos, hogy itt is elkezdődtek 1949-ben az államosítások és az erőszakos térszerzés, mely a gyulai gazdálkodókat érzékenyen érintette, s felháborodásukat nagymértékben növelte, azonban az MDP pozíciói megszilárdultak, így Gyulán is.

1953-ig jelentősebb változás nem következett be a politikai életben. 1953. július 4-én Nagy Imre új kormányprogramja a változás szelét hozhatta volna el Gyulára, ám a változás itt is csak a szavak szintjén maradt. Ezzel szemben újjáalakult a Hazafias Népfront, melynek Gyulai Bizottsága 1956. szeptember 9-én értelmiségi tanácskozást szervezett. A forradalmat megelőző időre senki sem támogatta már a pártot az előzmények, a romló reáljövedelmek és csökkenő fogyasztás miatt is.¹

A gyulai városi tanács 1956 júniusi tanácsulésaitól folyamatosan napirendjére tűzte a kuláklista felülvizsgálatát.² Sok, korábban földjétől megfosztott paraszt nyerte vissza földjét, ám ez szinte egyáltalán nem mérsékelte az elégedetlen gazdákat.³ A korábbi szakirodalom nehezményezte az 1956 második felében megfigyelhető „ellenforradalmi” hangulat növekedését, a Szabad Európa Rádió „szellemének visszahangzását”...

A forradalom győzelme gyulán

A forradalom kezdeti eseményei a fővároshoz hasonlóan alakultak Gyulán is. Az 1956. október 23-án történekről a gyulaik csak közvetve szereztek tudomást, főképp a rádió n keresztül. Sok hazatérő Budapesten dolgozó gyulai munkás és tanuló tájékoztatott a fővárosban zajló eseményekről. Ezekben a napokban a gyulai tanácselnök, Enyedi G. Sándor betegsége miatt nem volt hivatalában, szanatóriumi kezelést kapott.⁴ Vidó István, az MDP városi titkára pedig Zsámbékon vett részt egy „továbbképző tanfolyamon”.⁵ Október 25-én és 26-án

a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága ülést tartott, melyen értékelték az aktuálpolitikai helyzetet és a helytelenül kuláknak minősítettek beadási hátralékainak eltörléséről hoztak döntést.⁶ Nagy László földműves 14 pontban követeléseket terjesztett elő.⁷ Még aznap délután Simonyi Imre költő és Gerdán György futballista felkeresték Szabó János tanácselnök helyettest (amint már említettük, az elnök a szanatóriumban pihent ekkor), hogy szavatolja, hogy nem fogják akadályozni a felvonulásokat. Estére kb. 2000 ember verődött össze a Kossuth téren, ahol egy arra járó traktor és drótkötelek segítségével, Simonyi Imre buzdító szónoklata közepette ledöntötték a Felszabadulási Emlékművet és leverték róla a vörös csillagot,⁸ majd a Harisnyagyárhoz vonultak, ahol a munkások csatlakoztak hozzájuk. Másnapra 6-7 ezres tömeg gyűlt össze és a tanácsháza⁹ elé vonultak, ahol felolvasták követeléseiket: a város vezetőinek felelősségre vonása, párhelyiségek átalakítása lakásokká, Gyula legyen újra megyeszékhely,¹⁰ a parasztpolitika magángazdaságokra alapuljon, Mindszenty bíborost bocsássák haza, október 23-a legyen nemzeti ünnep. Ezen a napon a helyi karhatalom is a forradalom mellé állt, bár a rendőrségen belül megosztottság volt tapasztalható. Nádházi János¹¹ is beszédet tartott, közben megérkeztek Sarkad, Doboz és Gyulavári küldöttei is. Nádházi beszédében nyugalomra és az atrocitások elkerülésére intett, s a templomokban is békességre intő prédikációk hangzottak el. Már ekkor megalakult a Gyulai Nemzetőrség és a 15 tagot számláló Ideiglenes Forradalmi Bizottság.¹² Közben az üzemek¹³ termelése nem állt le, a gyárak elküldték a munkástanácsok által kijelölt követeiket. A kommunista rendszer megmaradt szimbólumait eltávolították a város több pontjáról.

Október 29-én a gyárak, üzemek, vállalatok és egyéb szervek küldöttei tanácskoztak. 39 tagú Forradalmi Nagyválasztmány alakult, amelynek tagjaiból megalakult a 7 tagú Gyula Városi Nemzeti Forradalmi Bizottsága, tagjai – Hraskó Károly téglagyári irodavezető, Lőrincz János kalaposmester, M. Szabó András vízvezeték-szerelő, Nádházi János szabómester, Radóczy András lakatos-,kovács-,hegesztőmester, Sántha György földműves, korábban a Független Kisgazdapárt helyi elnöke, Sárdi Mártonné munkásnő.¹⁴ Még ugyanezen a napon M. Szabó Andrást polgármesterré választották, bár Enyedi G. Sándor tanácselnök hivatalban volt. A tagnévsorból több dologra következtethetünk. A forradalmi események helyi irányításában nem játszott meghatározó szerepet az értelmiség, részben annak köszönhetően, hogy többségük távol tartotta magát az eseményektől, többnyire otthon maradtak¹⁵ családjuk körében, részben pedig annak, hogy a Gyulán nagy múlttal rendelkező német polgárságot és polgári értelmiséget a kommunista diktatúra tudatosan eltávolította. A későbbi szocialista hatalom részéről hangoztatott ellenforradalmi, horthysta, reakciós, restaurációs jelzőket egyszerűen azzal cáfolhatjuk, hogy megvizsgáljuk a résztvevők foglalkozását, társadalmi állapotát. Ezeknek az embereknek semmi közük nem volt a „grófi, bárói restaurációhoz”, vagy reakciós, netán fehérterror rémével fenyegető elképzelésekhez. Egyszerű parasztok, munkások voltak, akik változtatni akartak az elviselhetetlenné vált elnyomáson, életüket élhetőbbé akarták tenni. Szintén ezen a napon az újonnan megalakult NFB több rendőrt és ÁVH-st eltávolított a rendőrség kötelékéből.¹⁶ Az egyéb személyi változtatásokat Gyulán az első napokban megválasztott munkástanácsok végezték. Emellett az NFB nem engedélyezte a városban politikai pártok szervezését, nyilvánvalóan a helyzet éretlensége miatt.¹⁷ A termelés november 4-ig folyamatosan folyt, a sztrájkok csak ezután kezdődtek. Ezen napok eseménytörténetéhez tartozik, hogy november 1-én határoztak az üzemek, vállalatok és középiskolák küldöttei a Megyei Ifjúsági Forradalmi Tanács megalakításáról.

A forradalom rövid regnálása és leverése

A már korábban említett Vidó István, az MDP városi titkára október 30-án érkezett vissza a városba. Érkezése után azonnal összehívta a Végrehajtó Bizottságot a helyzet értékelésére. Elhatározták, hogy a párt folytatja tevékenységét, képviselője dr. Oláh Emil főorvos lett. November 4-dike után az MSZMP létrehozásának feladatait Ideiglenes Bizottság vette kézbe. Közben az országos eseményekkel párhuzamosan november 4-én a szovjet csapatok 4-5 óras harc után elfoglalták Békéscsabát és Orosházát, a megye két laktanyával rendelkező városát, de sem a szovjetek, sem pedig más kommunista hatalom karhatalmi erői nem jöttek át Gyulára november 4-dike után. Ekkor Nádházi szavaival élve Gyulán beállt a „semmilyen állapot”. A tényleges végrehajtó hatalmat az NFB gyakorolta, tagjaiban a lakosság többsége is megbízott. Az NFB leverésig 80-90%-ban a helyzet ura maradt.¹⁸ November 7-től a kommunistáknak muszáj volt tárgyalóasztalhoz ülni a forradalom képviselőivel, így megkezdődtek a tárgyalások a tanács Végrehajtó Bizottsága és a Forradalmi Bizottság között. Az NFB nyomására, és mivel a kommunisták felismerték, hogy csak kompromisszumokkal tarthatják meg hatalmukat maradéktalanul, november 11-én személyi változások történetek a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságában. Szabó János elnök-helyettest leváltották, és helyére Nádházi János nevezték ki,¹⁹ akinek viszont szinte semmilyen gyakorlati hatalma nem lett ezáltal, ugyanis karhatalmisták vigyázták minden lépését, irodájában nem fogadhatott senkit, a munkahelyére való bejárásra kényszerítették. November 13-án újabb ülést tartott a gyulai Végrehajtó Bizottság, immáron Nádházi „vezetésével”, amelyen elhatározták, hogy választott követeket küldenek a kormányhoz a követelések valóra váltása érdekében, valamint döntés született a sztrájkjog biztosítására, amennyiben a sztrájk szervezett keretek között zajlik.²⁰ November 19-én egyeztettek a békéscsabai összmunkástanácsok küldötteivel. Ekkor átlépték azt a láthatatlan határvonalat, amit nem lehetett. A Kádár-kormány ugyanis nem tűrte, hogy a munkások és parasztok vezette forradalmárok magasabb politikai szerveződései szintre lépjenek, mivel ebben közvetlen fenyegetést látott saját hatalmával szemben. Így amikor november 20-án a követek megérkeztek Pestre és tárgyalásokba kezdtek Dobi Istvánnal, alapos meglepetésben volt részük. Dobi tájékoztatta a küldötteket a beállt változásokról, s nem sokon múlott, hogy nem tartóztatták le őket. Így hát végül csalódottan tértek vissza Gyulára.

Eközben a földeken – ha nem is zavartalanul – de folytatódtak az őszi munkálatok. A városnak nagy tartalékai voltak, Romániából közvetlenül kapott sót, petróleumot, élesztőt. A városból csaknem 500 mázsa tejport szállítottak Budapestre.²¹ A nehezedő helyzet miatt november 26-án Gyula Város Központi Munkástanácsa a munka felvétele mellett döntött a sztrájkjog fenntartásával. November 27-én újra beindult a tanítás az iskolákban. Az MSZMP megkezdte a hatalom visszaszerzését. December 2-án a párt aktívaülést szervezett, amelyen az Ideiglenes Intéző Bizottság felváltotta funkciójából az MSZMP városi Intéző Bizottságát. Elnöke továbbra is Lipták Mihály maradt. Ezen pártaktíva hatására élesebb küzdelem kezdődött a gyulai munkástanácsal, mivel a munkástanács a párt szerveződését akarta megakadályozni. December 6-án délelőtt 7-8 ezer fő részvételével tüntetést szerveztek, Nádházi János és Sántha György NFB tagok beszédet mondtak, délután pedig a december 4-diki budapesti nőtüntetés mintájára Gyulán és Gyulaváriban fekete kendős asszonyok vonultak fel, valamint még ezen a napon röplapokkal szórták tele a várost.²² A megyei munkástanácsal folytatott tárgyalásokon a város részéről Nádházi János vett részt. December 9-én az önszerveződés újabb fokot ért el, 300 paraszt megalakította a Körzeti Paraszttanácsot, mely Gyula város és

a környező falvak, tanyák, gyakorlatilag Gyula „hátszágát” egyesítette. Közben megalakult az önálló forradalmi gyulai sajtó is, melynek fő irányítója Simonyi Imre költő²³ lett.

Az eseményeknek ezen a pontján határozta el a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány (MFMPK), hogy végleg leszámol a gyulai forradalommal. Korábban már említettük, hogy nem jelentek meg katonai alakulatok a városban november 4-ét követően. Most viszont mozgósítottak, és december 17-én a MFMPK karhatalmi erői, az ún. pufajkások jelentek meg Gyulán. Első útjuk a rendőrségre vezetett, ahol lövöldözések közepette átvették az irányítást, majd a város főutcáján, a Sztálin úton (ma a sors iróniája folytán Béke sugárút a neve) végigvonulva lövöldözve és többieket súlyosan megverve vonultak végig. Ez egyértelművé tette a gyulaik előtt, már akiben ez eddig még nem tudatosult, hogy a forradalomnak vége, az ügy elbukott. Gyula Város Nemzeti Forradalmi Bizottsága felfüggesztette működését, s ezután már fegyveres összetűzésre nem került sor. A korábbi harcoknak nem volt halálos áldozata, viszont számos sebesültje. Ezután már csak marginális megmozdulások történtek, inkább csak rölapok útján tiltakoztak. Ilyen volt például a volt forradalmisták által kibocsátott MUK (Márciusban újra kezdjük!) felirat, melyre a hatalom a HUK (Ha ugráltok, újra kaptok!) felirattal válaszolt.

A megtorlás

Az NFB hét tagját és még körülbelül 100 forradalmárt tartóztattak le. A gyulai és gyulavári forradalmárok közül Mátyás Erzsébetet és Farkas Mihály²⁴ esetében hoztak halálos ítéletet. A hét bizottsági tag tárgyalására 1957. november 11. és 16. között került sor. A személyes bosszú, a hivatalos megtorlás, és a példastatuálás miatt súlyos ítéleteket szabtak ki. A felelősségre vont forradalmi résztvevők többségét 1 év 6 hónaptól 6 évig terjedő fogházban letöltendő szabadságvesztésre ítélték.²⁵ Az ítélet nem volt jogerős, így ügyüket 1958 júliusában a Szegedi Megyei Bíróságon újratárgyalták, amikor is a börtönbüntetést legfeljebb három évben szabták meg. 1958 szeptemberében enyhítés hatására szabadon engedték őket, de a büntetés lejártáig rendőri felügyeletet kaptak. Ám a büntetés úgymond tovább tartott, hiszen később számtalan atrocitást kellett elszenvedniük a hatalom részéről, sok esetben még gyermekeiknek is.

Epilógus

1989. október 23-án a Magyar Demokrata Fórum kopjafát avatott fel Gyulán az 1956-os forradalom emlékére, ahol minden évben tartanak megemlékezést. Ez a munka és kutatás hozzásegített, hogy jobban megérthessem az események menetét és átérezhessem ezen emberek sorsát. Bár gyulaiként közel áll hozzám a téma, mégis törekedtem az események pártatlan bemutatására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ellenforradalmi események a gyulai járásban.* Gyula, 1958, MSZMP városi és járási v.b.
 FERENCZY ERIKA: Forradalmi etűd(ök). A Békés megyei sajtó 1956. *Életünk*, 1999. 6. sz.
 GÖRGÉNYI ERNŐ: *Forradalmi események Gyulán*. OKTV pályamunka. Gyula, 1993.
Három szabad évtized Gyulán (1944–1974). Szerk.: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Városi Tanács, Gyula, 1975.
Radóczy András önéletrajza. BML.
 SZERENCSES KÁROLY: *Magyarország története a II. világháború után 1945–1975*. Budapest, 1991.

JEGYZETEK

- ¹ Itt jegyzem meg, hogy dolgozatom elkészítésében bizonyos pontokon segítséget nyújtott Görgényi Ernő 1993-94-es OKTV pálamunkája, melynek adatait felhasználtam a munkám során, kiegészítve saját eredményeimmel.
- ² Bár az események tárgyalásánál nem nyújt objektív képet, egy korábbi helytörténeti mű mégis fontos adatokkal szolgálhat. Lásd Három szabad évtized Gyulán 1944-1974, szerk: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Gyula, 1975.
- ³ Vö. Szerencsés: i. m. 104. o.
- ⁴ Vö. Három szabad évtized Gyulán (1975), 126. o.
- ⁵ Uo. 126. o.
- ⁶ Békés Megyei Levéltár XXIII. 413. A Városi Tanács VB X. 26.-i ülésének jegyzőkönyve.
- ⁷ Ellenforradalmi események a gyulai járásban. MSZMP városi és járási v.b. Gyula, 1958, 94.
- ⁸ A marxista irodalom az akkori ideológiának megfelelően „meggyalázott emlékműről” beszél.
- ⁹ Az akkori tanácsháza eredetileg Békés vármegye megyeháza volt. Az épületben ma Gyula Város Polgármesteri Hivatalának ad otthont.
- ¹⁰ 1949-ben Békéscsaba lett az új megyeszékhely, a gyulaikban azóta is élt a sértettség érzése, ami most utat kapott.
- ¹¹ Nádházi János: '40-es évek második felének népszerű helyi szociáldemokrata politikusa. 1991. okt. 23-án Gyula Város Díszpolgára címet kapott.
- ¹² BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13 sz.
- ¹³ Gyulai Tejporgyár, Gyulai Harisnyagyár, Gyulai Húskombinát és más élelmiszeripari üzemek.
- ¹⁴ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13 sz.
- ¹⁵ A tagok személyiségének megismerésében segítségemre volt nagyapám, Cora György, aki élénk emlékezőtehetséggel vázolta fel előttem az akkor történeteket. Ő maga is, bár többször hívták, nem vett részt a forradalomban, mindamellett, mivel a család mélyen vallásos volt, rengeteg hátrány és negatív megkülönböztetés érte, ami arra sarkallhatta volna, hogy részt vegyen, de családjára való tekintettel nem vett részt benne. Az ő elmondásai alapján a forradalom helyi vezetői mind „olyan fiúk voltak, akik gyakran keresték a bajt és a balhét”.
- ¹⁶ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.
- ¹⁷ Nemcsak Gyulán határoztak így – Orosházán a Járási Nemzeti Bizottmány a pártok újjászervezését mellőzendőnek tartotta, míg szovjet katonák tartózkodnak hazánkban. L. Ma egyetlen párt lehet! Független Újság 1956. XI. 4.
- ¹⁸ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.
- ¹⁹ BML. XXIII. 413. A V. T. v. b. 1956. XI. 11-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²⁰ BML. XXIII. 413. A V. T. v. b. 1956. XI. 13-i ülésének jegyzőkönyve.
- ²¹ Vö. Három szabad évtized Gyulán, 128. o.
- ²² Vö. Három szabad évtized Gyulán, 128. o.
- ²³ Simonyi Imre költőt a város 1990. okt. 23-án díszpolgári címmel ajándékozta meg.
- ²⁴ Szóbeli beszámolók alapján derült ki, hogy Mátyás Erzsébet kétes hírű nőszemély volt, Farkas Mihály pedig az öregek elmondása szerint nem volt teljesen épelméjű. Mátyás Erzsébet egyébként terhes volt, amikor kivégezték, csak az igazságügyi orvosszakértő vizsgálta meg, más orvos nem, ő pedig nem nyilvánította terhesnek. Természetesen a szóbeli források nem egyenértékűek az írott forrásokkal.
- ²⁵ BML. A Gy. M. B. iratai 776/1957/13. sz.

MIKLÓS PÉTER

Az 1956-os magyar forradalom és a Szentszék

1956-ban a magyar katolikus egyház nehéz helyzetben volt. Az egyházi iskolák nem működtek szabadon, a szerzetesrendeket főlöslötték és a papság az 1950-ben az állammal kötött szerződés keretei közt volt kénytelen működni. A magyar egyház feje, Mindszenty József bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek házi őrizetben volt, s a püspöki kar elnöke – Grósz József kalocsai érsek – is csak ebben az évben szabadult a börtönből. Mindkettejüket koncepció perben hurcolták meg és ítélték el. Diplomáciai kapcsolat a magyar állam és az Apostoli Szentszék között 1945. április 4. óta nem volt, amikor is a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke, Vjacseszlav M. Vorosilov marsall parancsára kiutasították az országból Angelo Rotta címzetes thébai érseket, az 1930 óta hivatalban lévő budapesti apostoli nunciust.¹

XII. Pius pápa (Eugenio Pacelli, 1939–1958) 1956. június 29-én adta ki a *Du mae-
renti animo* kezdetű apostoli levelét, amelyben Mindszentyt és a kelet-európai kommunista börtönökben sýnylódó püspököket és papokat a szenvedés elviselésére buzdította. A nándorfehérvári diadal ötszázadik évfordulójára kiadott dokumentumban a pápa emlékeztetett rá, hogy a kis kelet-európai népek összefogása a legnehezebb időkben is meg tudta fékezni a pogány török támadást. Az egyházfő ezt a fél évezreddel korábbi történelmi eseményt állította követendő mintaként a régióban élő katolikus híveknek a szenvedés türelmes megélésére, a kommunizmus elleni harcra és összefogásra.²

Október 28-án – néhány nappal a forradalom kitörése után – *Luctuosissimi eventus* kezdetű enciklikájában a pápa támogatásáról biztosította a szabadságért harcoló magyar népet

Háttér

Mindszenty és Pálinkás

Az 1948 végén letartóztatott és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt Mindszenty

Józsefet 1956-ban az ÁVO-s alakulatok a felsőpetényi kastélyban őrizték. 1956. október 30-án – a kialakult helyzetre való tekintettel – a rétsági páncélos ezredtől kértek segítséget a bizalmas feladat ellátásához. Pálinkás (Pallavicini) Antal még aznap a laktanyába vitette az érseket, majd másnap Budapestre, ahol erről Tildy Zoltán államminiszternek jelentést tett. Cselekedetéért 1957-ben letartóztatták, másodfokon halálra ítélték és kivégezték. A rehabilitálást követően 1990-ben posztumusz előléptették, és emlékére egy évvel később kopjafát állítottak a helyőrségben.

és ügyükért való imára szólította föl a világ katolikusait. A katolikus egyházfő kijelentette, hogy gyászos események történnék Kelet-Európában, különösen a magyarországi rettenetes mészárlás döbbsentette meg. Aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a magyar állampolgárok korlátozva vannak emberi méltóságukban, polgári jogaikban valamint egyéni és nemzeti önrendelkezésükben. A Szentatya úgy vélte, hogy a népek megháborított rendjét sem fegyveres erőszakkal, sem előre kiagyalt hazugságokkal nem lehet helyrehozni. Szerinte ezekkel az eszközökkel csak a polgári és keresztényi lelkiismeretet s az egyház szabadságát lehet megbékélyezni, amely azonban nem eredményezhet hosszú távon fönntartható struktúrát. Körlevelében nagyrabecsüléséről biztosította a „nemes és hívő keresztény” magyar népet, amelynek vallásosságát az ateista kommunizmus minden eszközzel igyekezett kiirtani.³

XII. Pius az enciklikában örömteli emlékként idézte föl 1938. májusi magyarországi látogatását, amikor mint XI. Pius (Achille Ratti, 1922–1939) képviselője, pápai legátusként részt vett a budapesti Eucharisztikus Világkongresszuson és több százezer magyar katolikus előtt mutatott be szentmisét. Levelében minden keresztényt a „nagy fájdalomtól gyötört” és vérént ontó magyar népért mondott imára szólított föl. Kijelentette, hogy a magyar és a többi szovjet uralom alatt álló kelet-európai nemzet vallási és polgári jogaitól megfosztva volt kénytelen létezni, 1956-ban azonban páratlan lehetőség kínálkozik számukra, hogy igazságosságban, rendben és boldogságban építhessék újjá államukat – vélte a pápa. A dokumentum utolsó soraiban Róma püspöke apostoli áldását küldte minden kereszténynek, különösen a sanyarú körülmények között élő magyaroknak és azon kelet-európai főpapoknak, akik börtönben, házi őrizetben vagy száműzetésben vannak.

Október 29-én Virág Ferenc pápai trónálló, pécsi püspök pásztorlevelet intézett papjaihoz és híveihez, amelyben részletezte a Rákosi-diktatúra korlátozó és elnyomó egyházpolitikáját, s megfogalmazta a magyar katolikus egyház követeléseit. A főpap elsősorban a lelkipásztori, az oktatási és a civil egyesületi életben való szabad egyházi megjelenést tartotta fontosnak, valamint követelte a katolicizmus teljes szabadságát és az állami hatóságoktól – az 1951-ben megszervezett és a felekezeteket minden területen kontroll alatt tartó Állami Egyházügyi Hivaltól – független egyházi kormányzatot. Igényelte, hogy a magyar egyház szabadon érintkezessen a katolikus egyház fejével, a pápával. Virág püspök azonban *expressis verbis* nem fogalmazta meg, hogy a Magyar Népköztársaság vegye föl – pontosabban állítsa helyre – a diplomáciai kapcsolatot a Vatikánnal, a pápai hatalom temporális jellegét reprezentáló nemzetközileg elismert független állammal.⁴

Október 31-én a pápa táviratot küldött – a felsőpetényi házi őrizetéből egy nappal korábban kiszabadított és Budapestre visszatért – Mindszenty József bíborosnak. XII. Pius szimpátiájáról és együttérzéséről biztosította az „igen kedves magyar nemzetet”, amelynek azt kívánta, hogy „virágozzon és tündököljön” hűsége az egyházhoz és az Apostoli Szent-székhöz. Táviratában az egyházfő apostoli áldását adta Mindszentyre, akit biztosított róla, hogy imáival és aggodalmával mindig mögötte állt, valamint könyörgést fogalmazott meg a harcokban elesettek örök lelki nyugalmaért és üdvösségéért.⁵

Az egyetemes katolikus egyház vezetője november 1-jei *Laetamur admodum* kezdetű körlevelében a magyar és a lengyel nemzet szabadságharcát értékelte, a szuezi válságban pedig az új világháború lehetőségét látta. XII. Pius úgy vélte, hogy Magyarország és Lengyelország népeire „az igazságosságra alapuló béke hajnala” virradt, amely eredményeként helyesebb alapelvek és jobb törvények szerint szerveződő szabad államok jöhetnek létre. Örömmel adta hírrül, hogy a magyar és a lengyel katolikus egyház első számú vezetői – Mindszenty József

esztergomi érsek és Stefan Wyszynsky gnieźnói és varsói érsek – szabadlábban vannak és tevékenyen, teljes egyházi tekintélyükkel vesznek részt országuk politikai- és közéletében.⁶

A Szentatya a szovjet intervenció után – november 5-én – *Datus nuperrimus* kezdetű levelében elítélte az orosz beavatkozást és a világ nagyhatalmait is erre buzdította. Kifejtette, hogy szomorúsággal töltik el a magyarországi hírek, különösen az, hogy a magyar városokban és falvakban olyan polgárok vére ömlik, akik igazi szabadságot követelnek. A pápa elítélte azokat – utalva a Kádár János vezette Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tagjaira, fegyvereseire és híveire –, akik az ország belső rendjét fölforgatják és idegen fegyvereket segítségül hívva erőszakkal rá a magyar nemzetre a szolgaságot.

XII. Pius elfogadhatatlannak minősítette a vérontást. Ugyanakkor rámutatott, hogy a hívó keresztények csak olyan társadalmi berendezkedéssel és államrenddel működhetnek együtt, amely „a békén, az igazságosságon, a szabadságon és a szereteten” alapul. A pápa kijelentette: imádkozik Krisztushoz, hogy minden jogtalanságot és erőszakot fékezzen meg, az ellenséges vagy egymással szemben álló népek pedig békés és szelíd eszközökkel jussanak egyezsége. A katolikus egyházfő történelmi tanulásként fogalmazta meg, hogy Isten az erőszakos politikai vezetőket és nemzeteket – még a végítélet előtt – már életükben megbünteti. Végezetül a pápa apostoli áldást küldte „a magyarok drága nemzetének”.⁷

Többek között a pápai körlevél eredményeként több európai és amerikai országban demonstrációkat szerveztek (katolikusok és nem katolikusok egyaránt) az Szovjetunió és Kádár-kormány ellen 1956 végén. Így például Giovanni Battista Montini milánói érsek – a későbbi VI. Pál pápa – székvárosában éjjeli fáklyás körmenten jelképesen a vállára vette a szenvedő Magyarország keresztjét – a katolicizmus és az olasz nemzet szolidaritását és együttérzését ezzel fejezve ki. Francis J. Spellman New York-i érsek hívására kétszázezer hívó sereglett össze és könyörgött a magyar szabadságharc áldozataiért. A manilai Eucharisztikus Világkongresszuson a pápai legátus elítélte a szovjetek magyarországi beavatkozását és a forradalom kegyetlen és embertelen leverését. 1956. november 4-én az Egyesült Államok kormánya nevében Dwight D. Eisenhower elnök menedékjogot adott az Edward T. Wailes követ vezette budapesti nagykövetségére menekülő Mindszenty Józsefnek.⁸ A Kádár-korszak első éveiben a Vatikán nem ismerte el sem a kormányt, sem a kommunistabarát magyar békepapok mozgalmát. Az első tárgyalások Magyarország és a Szentszék között 1963-64-ben kezdődtek – de a diplomáciai kapcsolat fölvétele nélkül.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy XII. Pius pápa és az általa vezetett centralizált, nemzetközi szervezettségű katolikus egyház tevékenysége világszerte megismertette – legalábbis a hívó katolikusokkal – az 1956-os magyar forradalom és az azt követő erőszakos szovjet katonai intervenció problémáját. A híresen konzervatív és kommunistaellenes XII. Pius vélemény nyilvánítása – kétségtelen morális súlya ellenére – nem vezetett kézzel fogható eredményhez az 1956-os magyar szabadságharc történetében, a nemzetközi nagyhatalmi politika ugyanis nem volt érdekelt a magyar állam szovjet befolyástól való megszabadításában.

JEGYZETEK

¹ SALACZ GÁBOR: *A magyar katolikus egyház tizenhét esztendeje. (1948–1964)*. München, 1988. 126–170.; SZÁNTÓ KONRÁD: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*. Budapest, 1993.

22–198.; ZOMBORI ISTVÁN (szerk.): *Magyarország és a Szentsek kapcsolatának 1000 éve*. Budapest, 1996. 255–292. [A korszakra vonatkozó fejezetet Gergely Jenő írta.]; ISTVÁN ZOMBORI (a cura di): *Le relazioni diplomatiche tra l'Ungheria e la Santa Sede 1920–2000*. 15–111.

² *Acta Apostolicae Sedis*, 1956. 549–554. – Magyarul: Salacz Gábor: i. m. 132–147.

³ *Acta Apostolicae Sedis*, 1956. 741–744.

⁴ Salacz Gábor: i. m. 143–144.

⁵ *Acta Apostolicae Sedis*, 1956. 761.

⁶ *Acta Apostolicae Sedis*, 1956. 745–748.

⁷ *Acta Apostolicae Sedis*, 1956. 748–749.

⁸ MINDSZENTY JÓZSEF: *Emlékirataim*. Vaduz, 1988. 435–446.

MOLNÁR GÁBOR

'56-os magyarok Latin-Amerikában

„Magyarországon 1956. október 23-án feltörték az indulatok az orosz megszállók ellen.

E napon zászlót bontott a kereszténység legszebb forradalma az ateista embertelen rendszer ellen. A szabadságot véresen leverik. Budapest újból romokban hever. A világ fel van háborodva, de a magyar szabadságért nem tesz semmit. Ismét százazrekre rúg azoknak a magyaroknak a száma, akik félve a bosszútól, nyugatra menekülnek.” (Piller, 1998) A különböző országok és kontinensek között, Latin-Amerika megint a magyar kivándorlók „célterületévé” vált.

Magyarok Latin-Amerikában 1956 előtt

Latin-Amerikában több százezer magyar fordult meg az elmúlt 500 évben. Vannak, akik örökre letelepedtek ott és új életet kezdtek. Egyesek az évszázadok viharaiiban beolvadtak a helyi kultúrákba, mások büszkén megtartották, nyelvüket, szokásaikat – egyszóval magyarságukat. Ebben a hosszú történetben – a magyarok latin-amerikai történetében – az első magyarok valószínűleg azok a pálosok voltak, akiket Katolikus Izabella kért az Új Világ missziójára (Miklósi, 1936). Néhány évvel később, az 1530-as években, Hernán Cortéz seregében szolgáló magyar zsoldosokról vannak feljegyzések, de sok esetben nehéz megállapítani az adatok hitelességét, hiszen a nehezen kiejthető magyar neveket „spanyolosították”, ami félreértések forrásává vált. Majd jezsuiták és más szerzetesrendek misszionáriusai érkeztek az Új Világba.¹ De volt hírhedt, vagy a korában romantikusnak számító magyar betyár és prosztituált is, aki Dél-Amerika történelmébe beírta a nevét (Torbágyi, 2004). De az első tömeges magyar kivándorlás csak 1820-1830-ban érte el Latin-Amerikát, de ezek a betelepülők még nem alkottak telepeket, hanem szóróványban éltek. Az 1800-as évek végén érkezett a második nagy migrációs hullám (1890-től), majd a harmadik az I. világháború után, Trianon hatására

1920-tól kezdődően. A II. világháború végén az európai menekülttáborokból érkeztek az újabb bevándorlók, több tízezen. Az 1956-os véres események után külföldre menekült magyarság Latin-Amerikában az utolsó tömeges bevándorlási hullámnak tekinthető.

Brazília

Brazíliaba 1957. január 6-án érkeztek az első magyar menekültek. Létszámuk egyes becslések szerint 5-10 ezer fő, de a kedvezőtlen körülmények miatt 1958-ban sokan visszavándoroltak (Piller, 1998). Az előzőekkel ellentétben, az ENSZ hivatalos adatai szerint mindössze 1001 fő magyar érkezett Brazíliaba, így – ha az adatok megfelelnek a valóságnak – ezzel a bevándorlási hullámmal érkezett a legkevesebb magyar bevándorló brazil földre. Az akkor már működő Magyar Segélyező Bizottság segítette az érkezők – akik jórészt szakmunkások voltak – beilleszkedését a brazil társadalomba, pénzzel, lakbérkifizetéssel, szerszámvásárlással és az anyagi segítségen túl morális támogatást is nyújtott (Torbágyi, 2004). Az '56-os magyarok érkezése új lendületet adott azoknak a már működő magyar egyesületeknek, amelyek Brazíliában már évek óta működtek.² Ugyanakkor, új társaságok is születtek, amelyek az „'56-osok” nevéhez fűződött: 1958-ban a Brazíliai '56-os Magyar Szabadságharcosok Nemzeti Szövetségének Hunyadi János Zászlórendje, majd 1965-ben a Magyar Királyi Csendőri Bajtársi Közösség.

Argentína

Az utolsó nagy magyar bevándorlási hullám Argentínában is 1957-ben volt, ezáltal alakult ki az argentinai magyarok sajátos rétegződése: „régimagyar, újmagyar és legújabbmagyar”, utalván a korábban Argentínába érkező magyarok csoportjaira is. Amikor 1956 eseményeinek híre Argentínába érkezett, a már ott élő magyarok közül több száz önkéntes jelentkezett, hogy személyesen is támogassa a forradalmat, ezenkívül propaganda hadjáratba és békés tüntetésekre kezdtek, hogy az egész világ ismerje meg a magyarországi eseményeket. A segítő munka koordinálására megalakították a Szabad Magyarország Segítő Bizottságot, melynek hasonló feladatok jutottak, mint Brazíliában a Magyar Segélyező Bizottságnak. Összesen 2 millió pesot és 80 ezer kg természetbeni segélyt osztottak szét az Ausztriába és Argentínába menekült rászoruló magyaroknak. Argentína az ENSZ kérésre hivatalosan 5000 menekült fogadását tudta biztosítani, amiből mindössze alig több mint 900 fő érkezett meg, akiket kezdetben átmeneti, majd később állandó szállásokon helyeztek el. A gyors és gyakorlatias elhelyezés ellenére a magyarság 30%-a szeretett volna továbbvándorolni Argentínából (USA, NSZK, Kanada irányába), ami tovább nehezítette a helyzetüket (Torbágyi, 2004).

Paraguay

A két világháború között Paraguayba magyarok elsősorban csak Rio de Janeiróból és Buenos Airesből érkeztek, annak ellenére, hogy Habsburg Albrecht főhercegnek nagyszabású betelepítési tervei voltak (magyarok betelepítése Paraguayba). Később, az '56-os magyarokkal együtt, mindössze 250-280 fős magyar kolónia volt az országban. Az alacsony szám azzal magyarázható, hogy a polgárháborúktól és diktatórikus kormányoktól szenvedő országot százezrével hagyták el maguk a paraguayiak és a külföldről bevándoroltak is. Tehát, az ország

nem rendelkezett nagy vonzerővel a külföldiek számára. Ez enged következtetni arra is, hogy csak egy maroknyi 56-os magyar érkezett az országba (ENSZ adatok szerint 7 fő, a magyar adatok szerint 13 fő). Ennek ellenére, 1966-ban gróf Teleki Béla vezetésével a Paraguayi Magyar Kultúregyesület méltóképpen emlékezett meg a forradalomról (Torbágyi, 2004).

Venezuela

Az előzőnél sokkal nagyobb magyar élet volt Venezuelában, ahová két hullámban érkeztek magyarok: a II. világháború alatt és után, majd 1956 után. Az '56-os magyarok száma 1000-1500 főre tehető, elsősorban szegényebb, fiatalabb és kisebb családokkal érkezők voltak közöttük – a magyar középosztály szakemberei. A korábban érkezettek már a forradalom kitörése után segítettek az otthoniakat: pénzt gyűjtöttek és vért adtak a harcokban megsebesültek megsegítésére. Amikor pedig a menekültek megérkeztek, munkát, lakást, ruhát szereztek nekik. A már működő Magyar Házban egy '56-os menekült szervezte meg a Gyöngyösbokrétá Tánccsoportot. Később, a már létező több magyar szervezet és szövetség összehangolására született meg a Venezuelai Magyar Szervezetek Koordinációs Bizottsága, ami „e minőségében legfiatalabb szervezetiünk, létrejövetele kolóniánk legkiválóbb tulajdonságáról tanúskodik: a magyarok közt – sajnos – szokásos vitatkozások és veszekedések ellenére az összmagyarság érdekeiért egy akaratral kívánt dolgozni, cselekedni és megszólalni. 1990-ben alakult meg...” vallja Kunckelné (1998).

Uruguayban, Chilében, Peruban, Costa Ricában, Mexikóban és Kolumbiában néhány száz, vagy esetleg egy-két ezer magyar él jelenleg is. Többségük általában a fővárosokban összpontosul. 1956-ban néhány tucatnyi magyar érkezett ezekbe az országokba, így jelen tanulmányunkban nem térünk ki ezekre. Részletes történetüket olvashatjuk Torbágyi (2004) művében.

Befejezés

Sajnos, mint az több esetben tapasztalható, a magyar diaszpórák tagjainak létszáma fokozatosan csökken, ami alól Latin-Amerika magyar közösségei sem jelentenek kivételt. Az elvándorlás (különösen az Egyesült Államokba) és az előregedő kolóniák lassan, de eddig elkerülhetetlenül pecsételik meg ezeknek a csoportoknak a sorsát. Nem mondhatjuk, hogy sorsuk és jövőjük a „saját kezükben van”, hiszen legtöbb ország kiszámíthatatlan gazdasági viszonya sok esetben determinálja az ott élő magyarok életét. E körülmények között, pozitívnak értékelhető az a tény, hogy az 1989-es magyarországi változások hatására az anyaország és a távolban élő magyarok kapcsolata új erőre kapott. Ezt bizonyítja az is, hogy a nagykövetségek aktív kapcsolatokat alakítanak ki a ma is a távolban élő honfitársainkkal, annak ellenére, hogy Latin-Amerika több, mint harminc országa közül mindössze hétben van magyar nagykövetség.

Összegezve elmondhatjuk, hogy az 1956-os események után Latin-Amerikába érkezett magyarok hulláma volt nagyságrendileg a legkisebb menekülthullám, azonban hatását tekintve nagy jelentőséggel bírt: sok esetben új impulzust adott a szórványmagyarságnak, közösségeik kohézióját növelte, egyes esetekben új szervezetek születését eredményezte. Különösen fontos volt ez ott, ahol az anyaország hivatalos képviselőivel ideológiai okokból

teljesen megszűnt a magyarság kapcsolata, mint Venezuelában, ahol „Egészen addig, ameddig az új parlament és az új kormány, a szabad és független magyar nép szavazásának eredményeként hatalomra nem került, nem tartottunk semmilyen kapcsolatot a magyar kormány képviselőivel. Rájuk úgy tekintettünk, mint egy megszálló idegen hatalom képviselőire.” (Kunckelné, 1998)

Rövid tanulmányunkat csak egy lehetséges bevezetésnek tekintjük a témához. Nem tértünk ki benne részletesen minden latin-amerikai országra és a közölt adatok is csak mint egy bevezetést jelenthetik egy sokkal komplexebb tanulmánynak, kutatásnak. Ehhez adhat további információkat és motivációt reflexiónk és a megadott forrásmunkák.

FORRÁSMUNKÁK

- KUNCKELNÉ, F.I.(1998).: A venezuelai magyar kolónia rövid története. In Csap, L. – Csapó, E.–Kardos, B.–Kunckelné, F. I.–Piller, G. (1998): *A világ magyarsága*. Budapest, MVNYR.
- MIKLÓSI L. (1936): *Magyar bősök öt világgrészen*. Budapest, Korda.
- MOLNÁR, G. (2004).: *Magyar bősök Latin Amerikában a XX. században (1936–1997 között)*. Pannonhalma–Szeged, METEM Füzetek.
- PILLER, GEDEON. (1998).: Magyarok Braziliában. In Csap,L. – Csapó, E. – Kardos, B. – Kunckelné, F.I. – Piller, G. (1998): *A világ magyarsága*. Budapest, MVNYR.
- TORBÁGYI, P.(2004): *Magyarok Latin-Amerikában*. Budapest, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.

JEGYZETEK

- ¹ A XVIII. században Limp Ferenc, Orosz László, Plantich József, Szerdahelyi Ferenc, Unger József, Ferder Fülöp, Asperger Zsigmond, Cierhaimb Ignác atyák, de részletes képet kaphatunk a több száz magyarról Miklósi (1936) könyvéből, később Molnár (2005) tanulmányából.
- ² Könyves Kálmán Szabadegyetem (1949), Brazil–Magyar Kultúregyesület (1950), mely utóbbinak az évek során több alosztálya is alakult.

KISS NIKOLETT

Füzesgyarmat az 1956-os nemzeti forradalom ünnepségeinek tükrében

A rendszerváltás óta eltelt 16 év alatt hazánkban hagyománnyá váltak a nemzeti ünnepeink tiszteletére hivatott megemlékezések, éves ünnepségeinek rendszeres megtartása. Állami ünnepé nőtte ki magát, nem csak október 23., de újra az lett március 15., a 48-as szabadságharc, és augusztus 20., az államalapítás napja is. Nem alakult ez másképp Füzesgyarmaton, ebben a Békés megyei kisvárosban sem.

Az eltelt időszak alatt, már a kezdetektől fontosnak érezte a város vezetése, hogy valamiként formát adjon egy olyan ünnepségnek, ami addig csak ellenforradalomként szerepelt a történelemlkönyvek oldalain, hogy olyan eseményről emlékezzenek meg, melyről addig még a családokon belül is tabu volt beszélni. A legnagyobb nehézséget, ahogy az idősebb generációhoz tartozó adatközlőim elmondták, az jelentette, hogy „addig nem lehetett róla beszélni, ez azért az egyik napról a másikra nem megy át a fejeken keresztül”.¹ A polgármester ennek ellenére *úttörőknak* nevezte az első ilyen alkalmakat.

Erről az eseményről Sáriné Péli Márta² saját tapasztalatát osztotta meg velem: *„Ugye amikor a legelső műsor volt, akkor itt Füzesgyarmaton én csináltam a legelső október 23-ai műsort, és akkor nagyon nehéz volt. Tehát akkor inkább a régi költők verseiből, írásaiból kellett kiválogatni, ami azért megfelelt ennek az ünnepnek. Most már lényegesen több van.”*³ (...) *itt akkor még olyan érzelmek feszültek egymásnak szerintem politikai szinten, hogy kellő óvatossággal kellett a témához nyúlni. Akkor is inkább a szabadság gondolatát domborítottuk ki, és ami a hangulatát megadta, nyolcadikos fiú gyerekek csináltuk ezt a dolgot, azért volt egy hangulata annak is.”* A kezdeti szervezési nehézségek ellenére a tanárnő azóta minden évben, általában minden alkalomra felkészíti diákjait, összeállít valamilyen kis ünnepi műsort.

A lelkesedés a legelső megemlékezésekről is megosztottak, mely már itt a tanulmány elején előre vetíti azt a sokszínűséget, amit a Füzesgyarmati szervezőkben, a forradalommal kapcsolatos ünnepségek kiváltottak.

Balácsi László, az Erdélyből áttelepült unitárius lelkész, már más szellemiségben fejtette ki ezt a kérdést: *„Engem évek óta bosszantott az, mikor mi⁴ igazából ide kerültünk a kilencvenes években, akkor már lehetett ünnepelni, ünnepé nyilvánította itt az országgyűlés, hivatalos ünnepé vált. Az, hogy agyonütötték ezeket az ünnepeket. Előtte két-három nappal tartottak valamilyen olcsó színvonalú iskolai megemlékezést, sehol semmi. Amikor mi neki kezdtünk, mi minden esztendőben megemlékeztünk az egyháznál, a templomnál. Verseket hangoztak el (...), igyekeztünk kicsi lelkiséget, meg olyasmit vinni bele, ami az embereket meggondolkoztatja.”* Ennek az építő tevékenységnek az lett eredménye, hogy a templom szoborparkjában 2001-ben felállítottak egy emlékművet, kőből kifaragva. A jelentőségét abban fogalmazta meg a lelkész, hogy márványlapjára egy mondatot véstek: „Mi nem felejtünk” –, ahol azóta minden évben külön megemlékeznek, ezt a sort szimbolizálva. Ami azonban a város érdemét is jelzi, hogy a 1990-ben az iskola parkjában, az '56-os eseményeket jelképezve, felállítottak egy kopjafát, melyet egy környékbeli fafaragó Pap Ferenc készített el. Az ünnepségek a mai napig ezen a helyen zajlanak le,

bár a polgármestertől megtudtam, hogy ebben az évben kísérletet tett az önkormányzat egy pályázat benyújtásával, arra, hogy az ötven éves évforduló alkalmából egy emlékhelyet hozhassanak létre. Bizonyos feltételek, azonban (melyeket a későbbiekben tárgyalok) nem tették lehetővé ennek megvalósítását.

2005-ben az 1956-os forradalom megünneplése kapcsán kettős helyzettel találkoztam a szervezésekben. Igaz, nem tartom helyes dolognak, egy ilyen témájú tanulmány sorai közé keverni a politikát, de az adott esetben ez, úgy gondolom nem megoldható. Ennek tisztázására azt le kell szögezmem, hogy Füzesgyarmat önkormányzata jelenleg a baloldali vezetésű nagypárt alá tartozik. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy ezzel szemben a másik politikai oldal erősebb pártja is igen jelentős erőt képvisel a városban, ami tapasztalatom szerint egyre inkább mélyíti a két oldal közti szakadékokat, ami az adott megemlékezések során igen szembetűnővé vált. Ebben az évben a hivatalos ünnepség október 23-án koszorúzással egybekötve délelőtt 10 órára esett, míg ezzel szemben a nem hivatalos megemlékezés, a mécsesek meggyújtása október 22-én délután 6 órakor volt. Talán szemléletesebb, ha megjegyzem hogy az esti esemény Fidesz szervezés, míg a délelőtti többnyire MSZP-s rendezvény volt.⁵

A Fidesz helyi szervezete lassan tíz éve alakult meg Füzesgyarmaton, és négy-öt éve készítik saját, különálló megemlékezéseiket. Bere Károly az elnökük 'miért' kérdésemre ezt a választ adta: „nagyon keveset beszélünk, és először mi beszéltünk arról, hogy Füzesgyarmaton is voltak események, és ez is egy szempont, és itt is megjelennek a körülmények is, mivel erről a hivatalos önkormányzati szinten kicsit kevesebb dolog szól.” 2001-ben készítettek egy olyan műsort, ahol az egyik résztvevő felolvasta egy helyi helytörténész visszaemlékezéseit, mert a bácsi nem vállalta el a hivatalos szereplést.⁶

A füzesgyarmati eseményekről bővebben Sáriné Péli Márta tanárnő mesélt, aki édesanyja⁷ elbeszéléseiből ismerte a történeteket: „nem volt túlságosan nagy fellángolás, de azért volt elégedetlenség főképp padlás lesöprések és hasonlók miatt. Néhány ember eléggé fellázadt a pesti események hatására. Ez biztos. Be akartak menni az akkori tanácshoz, és nem tudom pontosan ... valakit fel akartak akasztani, de volt a községben egy bácsi, aki később itt is lett parasztköltő, és az első, ... II. világháború utáni megalakuló kormány jegyzője, Hegyesi János bácsi, a parasztköltőnk, aki az akkori Nemzeti Paraszti Pártnak volt tagja, és ő beállt a községháza kapujába, és lecsillapította az embereket, és azt mondta: Emberek, csak a testemen keresztül!”. Ezen eseményről többnyire tudtak az adatközlőim. A polgármester még azt is megemlítette, amit a szüleitől hallott, hogy elszavalták a Nemzeti dalt, vagy összegyűltek a piactéren a tömegek, de ezek számára természetes dolgoknak számítottak. Ezt, mint mondta, néha próbálja utalás szintjén a beszédeibe is bele csempészni /az idei szövegéből ez kimaradt/ de úgy vettem ki szavaiból, hogy igazából talán nem méltatja, pont az „eseménytelensége” miatt kellő képen a helyi eseményeket. Ez az egyik indoka a fentebb említett tervezett emlékmű meg nem valósulásának, a másik az, hogy olyan települések kapták meg a pályázati pénzt, akik kompetensebbek voltak a forradalmi eseményekben.

A 2005. október 22-ei esti ünnepség érdekes módon a két politikai félből ellentétes érzéseket váltott ki, annak ellenére, hogy a szervező két politikai oldal a megemlékezésekben az összetartozást, az egy nemzetbe való tartozás gondolatát látta a legfontosabbnak, mégis a polgármester például ezen a rendezvényen nem jelent meg. Stílusosan először a szervező fél indoklása szerint: „Nyilvánosan meghirdettük, de igazából meghívót csak a tagoknak szoktunk küldeni.”⁸ Hát ők nekik nem tetszik, az, hogy nem összefogás, és akkor ez széthúzásnak

mutatkozik szerintük, az ő olvasatukban, hogyha mi külön ünnepelünk. Az az összefogás, hogyha a hivatalos álláspontot elfogadod.”

A polgármester véleménye az ún. külön ünneplésről: „nem nézem jó szemmel, hogy a település csinál egy városi ünnepséget, mindenkit szeretettel hív, általában ott is vannak, és akkor van olyan csoportok, akik elmennek, és méccsest gyűjtanak meg hasonlókat. Többtől függetlenül.⁹ Nem tudom, hogy miért? Ez nekem kicsit kihívás.” Ez alapján azt hiszem érthető, hogy a polgármester számára elvi kérdés is a Fidesz ünnepségen való megjelenés.

Az tény, hogy a 22-ei ünnepség egyik fő menetét a nem titkolt politikai tartalom is átfűszerezte. Ezt a szervezők alapvető koncepciójukként fogalmazták meg, azt a magyarázatot adva, hogy meg kell mutatni, vannak olyan emberek, akik másképp gondolkodnak (célozva, vagy inkább görbe tükröt tartva az önkormányzat elé).

A rendezvényen elsőként beszédet tartott a párt megyei képviselője, aki a bevezető idézet után, a megemlékezés fajtáiról beszélt. Szerinte minden ember másként éli ezt meg, és ami erre a napra érvényes, az a szabadság utáni vágy ünnepe. A múlt rendszere elvette a nép függetlenségét, rákényszerítette őket arra, hogy elhiggyék, bízni nem lehet senkiben, és az Istenben való hit reakciós tevékenység.

A kommunizmus időszakát embertelennek tartja, melyet egy Illyés Gyula-idézzettel erősített meg. A nemzet szabad akaratát a diktatúra semmisítette meg. Magyarországon, mint Moszkva szovjet gyarmata, a vezetők semmit nem hagytak szó nélkül. Ez vezetett ahhoz, hogy 1956-ban szabadságharc tört ki, ami az elnyomó oroszok ellen fordította a tömeget. Mária Sándor idézetét kapcsolja ehhez a gondolathoz. A felkiáltott nemzet szembefordult a terrorral, kiterjesztve szárnyait a legkisebb helységek felé is.

Camus szavait felhasználva, mondja – a magyarságot védeni kell, mert sokat tettek a szabadságukért. Bátran harcoltak azért, hogy Szent István és Hunyadi vére folyjon újra bennük. Az ítélet, azonban halállal végződött, és a forradalom az elnyomó erővel szemben vesztett, elbukott. Az esélyünk meg volt arra, hogy kiszakadjunk a kommunizmus kötelékéből, de akkor sem sikerült.

A tényleges tárgytól eltérve, említést tesz a rendszerváltásról és az utolsó kivonuló orosz csapatokról.¹⁰ Aktuálpolitikai kicsengésében az Unió és az NATO tagsága révén az ország megfiatalodását várja, valamint a rend és a szervezettség megvalósulását. Úgy gondolja, a változást nem lehet kikényszeríteni, vannak dolgok, amelyeket muszáj levetni, mert megtartása a csőd felé vezet a jövőben. Fontos számára megtartani a kereszténységet, a nemzeti érzést, a magyar föld magyar tulajdonát, a meglévő munkahelyeket, és az egymásról való gondoskodást. A változással eljöhethetne egy új állam, ahol nincs bürokrácia, egyre több ember kap munkát, és sok hasonló fejlődő gondolatot vetett fel. Búcsúzóul kihangsúlyozva azt az erőt, amely a változást elősegíti.

Úgy éreztem, nem csak általános politikai üzenetről szólt a megyei elnök beszéde, hanem egy-két helyen egészen kampányszerű jelmondatokat is bele-bele szúrt mondandójába. Ha csak azt veszem figyelembe, hogy 2005. október 22-e, a 2006-os országos kormányválasztás előtt van, bizonyos esetekben természetesnek is tekinthető a fenti szöveg jelzés értékű tartalma. De vajon szükség van-e erre egy nemzeti ünnepen? A Fidesz álláspontját már fentebb említettem, számukra ez nem volt kérdés a beszédek megírásánál. Az MSZP-s polgármester, aki 23-án délelőtt mondta el beszédét, a politikai üzenetről ezt nyilatkozta: „Igazából az volt a politikai töltete végén hivatkozásul, hogy tegyünk félre mindent. Annyira volt ez politikailag átítatva, hogy ne sajátítsa ki senki a nemzeti jelképeket sem, és stb.”

Bevezetőjében ezt a napot két eseményhez köti – 1956 és 1989. Az 56-os kezdeti események bemutatása után beszédében Fekete István *Levél Bécsbe*¹¹ című munkájából idézett. A forradalmi események folytatásában említést tesz Gerő és Nagy Imre politikájáról. Arról, hogy az orosz vezetők miként tették miniszterré Nagyot, valamint Gerő helyett, hogyan nevezték ki párttitkárrá Kádár Jánost. Külpolitikai okok következtében sem irányult ránk Európa figyelme, valamint Nagy Imre a Varsói Szerződés felbontásával kivívta néhány ország haragját. A beszéd legérdekesebb része a befejezés röpke néhány sora, melyben ezt írta: „... 1989-ben ezen a napon kiáltották ki a Magyar Köztársaságot. (...) hogy olyan országban éljünk, amelyben közmegegyezésen alapuló hatalom működik. A közmegegyezés sajnos a rendszerváltás 15 éve alatt nem jött létre sem országos, sem helyi szinten!” A beszéd nagy része a történelmi események tankönyvszerű bemutatásával operál, aminek a végén az utószó megkapja a jelenlegi politikai helyzet tükrét is. A tényyszerű adatok felsorolásának szárazságát feloldotta a Fekete István idézet.

A két felszólalást összehasonlítva mindenképpen az a legszembeütőbb különbség, hogy az előbbi egy fajta szellemiséget, nemzeti érzéseket felszító szöveg, míg az utóbbi, inkább egy szokványosabb formájú, ám a történelmi eseményeket hűen bemutató, szárazabb anyag. Az tagadhatatlan, hogy mindkét oldal belehelyezte saját politikai, és kampány jellegű felhívását. A tanulság az egyik oldalon a változás, a másik oldalon az összetartozás megteremtése.

A polgármester egyébként beszédjének megírásakor, saját bevallása szerint, sokszor alkalmaz bizonyos kiadványokat, forrásokat, és előszeretettel forgatja a verses köteteket egy-egy idézet kedvéért. Amikor beléptem az irodájába, hogy leüljünk interjút készíteni, ami a legszembeütőbb volt a velem szemközti polcon, az egy három kötetes vaskos könyvsorozat. Később meg tudtam, hogy nem más, mint a Szónoklat Kézikönyve. Bizonyos retorikai elemeket, konkrét javaslatokat, idézeteket mutat be, melyből akár össze is ollózható, egy ünnepi szöveg is.

Mindkét eseményen a nagy beszédek több irodalmi keretbe illesztették. A Fidesz rendezvényét a beszédek között egy erdélyi fiatalember gitármuzsikája és éneke színesítette. Ami viseletében szembe tűnő volt rajta, hogy hosszú haja a válláig ért, fehér bő (ún. paraszt) inget, rajta fekete mellényt, és hasonló színű nadrágot viselt, szemben az öltönyös férfiak és kosztümös hölgyek viseletével.¹² Három dalt adott elő az egész műsor alatt. Szinte mindegyikről elmondható, hogy inkább hangulatilag kapcsolódott az ünnepség témájához, mint szövegében. Egytől egyig népdalszerű átiratnak hatottak.

Az énekes erdélyi származása miatt, azt is lehet mondani különlegesnek számított ezen a rendezvényen. Bere Károly főszervező így fogalmazta ezt meg: „talán náluk jobban megmaradt ez a nemzeti öntudat, és Füzesgyarmaton mutassuk meg, hogy így is lehet csinálni, hogy büszkén vállaljuk a magyarságunkat.” Azt hiszem az volt a cél, hogy ebben a fiatalemberben valami olyasmit lássanak meg a résztvevők, ami hiányzik még a lelkiükből, talán azt az összetartó erőt, amit mindkét politikai oldalon folyamatosan hajtogatnak, tettek nélkül.

A 22-ei borongós este utolsó megszólalója a Fidelitas¹³ fiatal elnöke volt. Beszédére azért nem szánok most hosszabb elemzést, mert nagyvonalakban a forradalom történelmi eseményeit követte nyomon. Konceptiójában leginkább Várkonyi Imre polgármester következő napi műsorához hasonlított. Annyiban eltért viszont, hogy az előbbin érződött a szónok húszéves kora. Fiatalságára való tekintettel, úgy gondolom, ez nem negatív megjegyzésként értendő. Ennek az estének a méltóságteljes befejezése volt a mécsesek elhelyezése a kopjafához, amit az áldozatok és meghurcoltak tiszteletére gyújtottak meg. Kettes-hármas sorokba

rendeződve szólítás nélkül, mindenki egyénileg róhatta le tiszteletét. A zenét ekkor már a hangszórókból szolgáltatták.¹⁴

Másnap október 23-án, a tényleges ünnepnapon, a hivatalos megemlékezés ugyanazon a helyszínen zajlott, kisebb tér átrendezési módosításokkal: a mikrofonokat és hangszórókat az előző estéhez képest máshogy helyezték el, abból kifolyólag, hogy a műsort adó iskolások is látható helyre állhassanak. A már ismertetett polgármesteri beszédet ezen a napon megelőzte a programban a helyi általános iskola szokásos műsora. Ezt Sáriné Péli Márta készítette el, aki így vallott az előkészületi munkákról: „Az nagyon fontos, hogy bizonyos történelmi hűség legyen. És olyan verseket válogattam, ami az elején ráhangolja a közönséget, a végén valamilyen módon fölemeli, tehát legyen íve a műsornak. A kettő között, pedig a történelmi eseményeknek megfelelő vers-, és prózarészleteket igyekeztem válogatni, inkább a történeteket elsősorban, és az érzelmek is fontosak, de én azt gondolom, hogy ebben a műsorban az érzések vannak az elején és a végén, a történelmi hűség úgy a kettő között.”

A műsort egy lány indította, mintegy bevezetésképpen, az 1956-os események, és az 1989-ben kikiáltott köztársaság megemlékezéséről szólt. Megemlítette, hogy ezen a napon országsszerte mindenütt koszorúznak és hasonló ünnepségeket szerveznek. Majd egy szavalat következett, egy másik lány előadásában, melyben az 56-os eseményeket példaként állította a jövő számára. *P. Kovács Irén: Küzdött az ész* című versébe harmadik társuk kezdett bele. A mű a pesti események felidézését kíséri meg. A forradalmárokat a bibliai *Dávid*hoz hasonlítja, aki a „Vad Góliát” ellen küzdött. A fiatalok hőies küzdelmét és reményeit a hatalom halállal torolta meg. Egy következő lány *Pálinkás Andor: Felkelő dal* szövegének első részét olvasta fel. A vérben gázoló népet buzdítja felkelésre. Harmadik versszakában, pedig a „dicső pesti srácok” tetteit eleveníti meg.

A műsor első fiú belépője *Nagy Imre* 1956. november 1-i beszédéből olvasott fel egy részletet. A megszólítást Magyarország népéhez intézi. Kinyilvánítja a szövegben a *Magyar Népköztársaság* semlegességét. A forradalmárok hőiesen vívták ki a függetlenséget (amit pár nap múlva a hatalom legyőzött). Felhívásában a szomszédos népekhez fordul támogatást kérve. A dolgozó milliókat kéri, védjék meg függetlenségét a „semleges Magyarországnak”. A következőkben a tanulók felváltva, jelmondatoknak hangzó szövegeket mondtak be a mikrofonba.

Ezt ismét *Nagy Imre* egyik beszédének a részlete követte – ugyanannak a fiúnak az előadásában –, ami 1956. november 4-én hangzott el a *Szabad Kossuth Rádió*ba. *Nagy* itt a *Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának* elnökeként szólal meg. Közli, hogy a szovjet csapatok hajnalban megtámadták a frissen megalakult demokratikus kormányt. Ezután ismét egy lány hangja osztja meg a közönséggel *Gács András: Sivatóének* című versének egy szakaszát: „Halottak, halottak, kedvesek! / komor az arcotok, testetek, / Mint egy lehajló szakadt ág / Duzzadó törzseden szabadság”.

A műsor végére két fiú és egy lány előadásában még három verset mutattak be. *Buda Ferenc: Tizenöt-húszéves halottak* részletében megírja a forradalom leverését. Felkelő fiatalok erejét a gyermekből férfivá cseperedő emberre hasonlítja, akiket végül a tankok eltiportak, úgy ahogy a felnőtté válás gondok közé sodorja őket. *Pálinkás Andor: Felkelő dal* versének másik részletében esküdt tétet társaival, hogy nem hagyják annyiban a vereséget. A sikeres visszatérés eljövételét reméli. A befejező vers *P. Kovács Irén* tollából a *Most eljött számunkra...* kezdetű költeménye a ma már szabad megemlékezésről, és a mécses gyújtás gesztusáról szól.

Ez a műsor két nappal hivatalos megemlékezés előtt, pénteken, elhangzott, a helyi

iskolarádióban is. A helyi kábeltelevízió segítségével – akik a két ünnepséget is közvetítették –, a diákok hangfelvételt készíthettek zenei alá játszással, amit hallhattak társaik is.¹⁵ A háttér zenét egy ének szakos pedagógus válogatta ki, így Brahms I. szimfóniája, Mozart: Requiem / Lacrimosa, és az Örömmóda tételei csendültek fel.

Az előadó gyerekeket az alapján választotta ki a tanárnő, hogy melyik beszél tisztábban, ki az, aki bátrabb, határozottabb megjelenésű. Elmondása szerint nem volt könnyű rávenni őket, főként, hogy nyolcadikos osztályokról volt szó.¹⁶ Az általános iskola minden évben, mindenféle ünnepségre készít műsorokat. Nyilvánosság előtt csak akkor adják elő, ha az önkormányzat igényt tart rá, felkérlik őket.

A diákok műsora után a programban a koszorúzás vette kezdetét. A mikrofon előtt álló bemondó hölgy sorban szólította ki a résztvevőket, akiket négy csoportra bontottam előzetesen: **1.** az önkormányzatok és a politikai pártok, **2.** iskola, óvoda kulturális intézmények, **3.** egyházak (református, unitárius),¹⁷ **4.** civil szervezetek. Az egész ceremónia megszervezésére, ezt a választ kaptam a polgármestertől: „Az önkormányzat koszorúz először ez logikus, utána van egy másik, a kisebbségi önkormányzat, utána jönnek a pártok. (...) Mikor, hogy amikor Fidesz-kormány volt, akkor az koszorúzott először, és a többi. Aztán jönnek az intézmények, általában nagyságrend szerint, iskola, óvoda, önálló konyha, nagy intézmények. Akkor utána jönnek a kulturális intézmények, utána ún. civil szervezetek és vállalatok. (...) Bocsánat, az egyházakat el ne felejtsem! Azok is ott vannak valahol a pártok után. (Ebben tévedett: pontosan a kulturális intézmények után.) (...) Nem fontossági sorrend.” Mégis valamilyen társadalmi hierarchiát mutat számomra ez sorrend. Elsőként azok a szervezetek lépnek elő, akik elvégzik a lakosok állam megkívánta ügyeit, ahol nézeteiket érvényesíthetik, támogatásokat kérhetnek. Másodikként a család megsegítés, a nevelés, a kultúrálódás színterei vannak kiemelve. A harmadik csoport az egyházak: jellemző az itt élőkre, a vallástól teljesen elfordult emberek, akik közül ezt sokan feleslegesnek érzik. Az utolsó kihívott koszorúzó a hasonló érdeklődésű embereket maguk köré gyűjtő csoportosulások, egyletek voltak.

Füzesgyarmat kétség kívül két részre van szakadva, nemcsak politikai téren, de szellemiségében, gondolkodásában, megítélésiben is. Úgy gondolom, hogy ezt a két ünnepség bemutatása is érthetően szemlélteti. Senki nem egyezkedik a másikkal, bár mindenki kívülről mást mutat. A két fő szervező fél paradox módon, egymástól függetlenül a lakosság ösz-

szetartását, összeszervezését, egymást segítve próbálja dolgait megvalósítani, de a háttérben, azonban mindkét félben megvan egy olyan ideológia begyökerezve: „aki nincs velünk, az ellenünk van”. Nem vagyok politikus, nem tudom, hogy mi lenne ilyen esetben a megoldás, de nem is feladatom ezt megítélni.

FÜGGELÉK

A forradalom és a szabadságharc, valamint köztársaságunk kikiáltásának ünnepsége

(Kossuth Lajos Általános és Alapfokú Művészeti Iskola, Füzesgyarmat, 2005. október 23.)¹⁸

EGY LEÁNY SZAVALATA

Évek suhannak,
Századok szállnak...
tovatűnt tegnap
üzen a mának.
Előttünk jártak,
rég célhoz értek
hitvalló ősök
emléke ébred...

P. KOVÁCS IRÉN: KÜZDÖTT AZ ÉSZ

Küzdött az ész és a szív
És küzdött a szellem,
A parittyás Dávid
Vad Góliát ellen.

Egy láncra vert nemzet
Sárba tiport jellem,
Uralkodó, dölyfös
Nagyhatalom ellen,

Bátran, hősiezen
Felvette a harcot,
Oroszlánként küzdve
Nem ismert kudarcot.

Nemzeti lobogónk
Fiatalok vitték,
Azt, hogy győzni fognak,
Remélték és hitték.

Övék a háztető,
Kapualj és tornác,
Halált megvetően
Küzdött a pesti srác.

Corvin köz, Széna tér
Bátorság, fegyelem,
De arat a halál,
Késik a kegyelem.

PÁLINKÁS ANDOR: FELKELOŐ DAL – 1956 (I. részlet)

Veres a homlokod, fél karod felkötve,
Tűzokádó tankok zúgnak dübörögve,
Zúgnak dübörögve – gázolunk a vérben.
Lyukas zászlónk lobog októberi szélben, -
Gázolunk a vérben.

Diákok – katonák – munkások – polgárok.
Magyarok – testvérek, ugyan mire vártok?
Fegyverbe mind, ki él, győz a forradalom

Lelket felemelő szent, szabad hatalom –
Győz a forradalom.

Széna tér, Corvin köz véres harci terek.
Könnyel megáztatott szent utca szegletek.
Amerre csak járok – dicső Pesti srácok –
Áldjon meg az Isten, ha még nem áldott, -
Dicső Pesti srácok.

NAGY IMRE BESZÉDE (A semlegesség bejelentése, 1956. november 1.) részlet

Magyarország népe!

A magyar nemzeti kormány a magyar nép és történelem előtti mély felelősségtől áthatva, a magyar nép millióinak osztatlan akaratát kifejezve kinyilvánítja a Magyar Népköztársaság semlegességét.

A magyar nép évszázados álma valósul meg ezzel. A forradalmi harc, melyet a magyar múlt és a jelen hősei vívtak, végre győzelemre vitte a szabadság, a függetlenség ügyé! Ez a hősi küzdelem tette lehetővé, hogy népünk államközi kapcsolataiban érvényesítse alapvető nemzeti érdekét, a semlegességet.

Felhívással fordulunk szomszédainkhoz, a közeli és távoli országokhoz, hogy tartsák tiszteletben népünk megmásíthatatlan elhatározását. Most valóban igaz az a szó, hogy népünk olyan egységes ebben az elhatározásban, mint történelme során még talán soha.

Magyarország dolgozó milliói!

Védjétek és erősítsétek forradalmi elszántsággal, önfeláldozó munkával, a rend megszilárdításával hazánkat, a szabad, független, demokratikus és semleges Magyarországot!

Minden sort más-más szereplő mond:

A rádió tüzes híreket ont.

Kibontott háromszínű lobogók...

Tüntet az ifjúság... – szíve felett
Kokárdák nyílnak...

... – és nő a menet,
mint ellenállhatatlan áradat...

követelések... – gyújtó jelszavak.

Utcai harcok... – vér... – statárium

Vér... vér... – Sok drága élet ott marad...

Kokárda nyílik a szívük felett!
Jövőt virágzik a véres jelen!

NAGY IMRE FELHÍVÁSA a Szabad Kossuth Rádióban 1956. november 4-én, hajnali 5 óra 20 perckor:

Itt Nagy Imre beszél a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Ma hajnalban a szovjet csapatok támadást indítottak fővárosunk ellen, azzal a szándékkal, hogy megdöntsék a törvényes magyar demokratikus kormányt.

Csapataink harcban állnak! A kormány a helyén van. Ezt közlöm az ország népével és a világ közvéleményével!

GÁCS ANDRÁS: SIRATÓÉNEK (részlet)

Halottak, halottak, kedvesek!
Komor az arcotok, testetek,
Mint egy lehajló szakadt ág,
Duzzadó törzseden szabadság.

BUDA FERENC: TIZENÖT-HÚSZÉVES HALOTTAK (részlet)

Kiontott véreim!
Támadó tűz voltunk,
hús halottak lettünk
Hajnalló hitüinkről
fegyverfogó kézzel
tanúságot tettünk.

Gyermeki karunkba
ereje gyülemlett
forró férfikornak,
csillagos oldalú,
tűzokádó tankok
felnőtté tiportak.

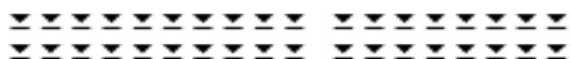
PÁLINKÁS ANDOR: FELKELO DALLAL – 1956 (részlet)

Budai hegyekből hideg szelek fújnak,
Felkelő bajtársam, induljunk az útnak.
Ám előbb esküdjünk, esküdjünk az égre,
Hogy majd visszajövünk, valamikor végleg, -
Esküdjünk az égre.

P. KOVÁCS IRÉN: MOST ELJÖTT SZÁMUNKRA...

Most eljött számunkra
Az emlékezés napja,
Mikor szárba szökkent
Hősök áldozatja.
Sírjaikon fényes
Piros lángok égnek,
Melyek hőstettekről
És pesti srácokról
Legendát regélnek.

És hála a kegyelem
Örök Istenének,
Hogy fénylő gyertyák
Már szabadon égnek.

2005. OKTÓBER. 22. – A FIDESZ MEG-
EMLÉKEZÉS TÉRELRENDEZÉSE

2005. OKTÓBER. 23. – AZ ÖNKORMÁNY-
ZATI MEGEMLÉKEZÉS TÉRELRENDEZÉSE

Jelölések:

- hangszóró
- kopjafa
- /// bokrok, sövény
- ▽ a tömeg jelölése (nem személyeket szimbolizál)
- ▲ mikrofon

JEGYZETEK

- ¹ Várkonyi Imre, polgármester – vele együtt a többi adatközlő is, így Sáriné Péli Márta, Bere Károly, és Balázi László is beleegyezésüket adták nevük, és nyilatkozataik közlésére.
- ² A Kossuth Lajos Általános Iskola igazgatóhelyettese és magyartanára, aki a 2005-ös év iskolai ünnepségét készítette.
- ³ Évről évre egyre több olyan kiadvány jelenik meg, kifejezetten pedagógusok számára, melyben komplett műsor programokat is kínálnak.
- ⁴ Feleségével és három gyermekével költözött át a Csík vidékére.
- ⁵ A 'többszörre' szót azért használom, mert az önkormányzat teljes létszámába, összes képviselőtag beletartozik párttól függetlenül.
- ⁶ Mint megtudtam, azért nem volt hajlandó kiállni, mert annak idején volt nyilaskeresztes, MSZMP-tag, az 1956-os forradalom alatt párttitkár, valamint szocialista aktivista.
- ⁷ Az asszony azokban az időkben adminisztrátorként dolgozott, az akkori tanácsházán. A visszaemlékezéseit később összegyűjtötte, és, ahogy meg tudtam, a város egyik pedagógusa felhasználta azt diplomamunkájához. Az eredeti feljegyzések valószínű még mindig nála találhatók meg.
- ⁸ Nem szeretnék ítélni, de ez vajon nem számít valamiféle burkolt kirekesztésnek? Viszont az interjú elején azt nyilatkozta, semmiképpen nem akarja a polgármestert vagy az önkormányzatot kihagyni a saját megemlékezéseiből.
- ⁹ Azt hiszem, ennek azért az is az oka, hogy egy mecse lángja szebben érvényesül egy őszi délután sötétségében, mint a délelőtti napfényben.
- ¹⁰ A két megemlékezést egybevetve ez a beszéd tartalmazta legbővebben az 1989-es rendszerváltás eseményeit. A másik eseményen elhangzott két műsorszám (iskolások, polgármester), csak érintőlegesen tesz említést róla. Úgy gondolja a polgármester és a pedagógus is, hogy eszmei mondanivalójában maga a forradalom többet tud átadni.
- ¹¹ Az idézet használata ne elcsépelte, szokásos formulák egyike, amit ilyen ünnepségeken előszeretettel alkalmaznak. A polgármester tanultságáról tesz bizonyosságot ennek beemelésével (pedagógusember, megválasztása előtt az általános iskola igazgatója volt).
- ¹² Lásd a 10. jegyzetet.
- ¹³ A Fidesz fiatalokból összeszerveződött képviselete.
- ¹⁴ Az 1956 című musical zenéje szólt. A zenei kiválasztásról ennyi tájékoztatást kaptam, hogy nem nagyon gondolkodnak rajta, ami a hangulatot jobban serkenti, az kerül a lejátszóba.
- ¹⁵ A gyarmati iskolásoknak az ünnepségen való részvétel nem kötelező.
- ¹⁶ Ezt én is meg tapasztaltam. Az interjú végén megkerestem azokat, akik részt vettek a műsorban. Sokan főleg a fiúk közül nem voltak túl közlékenyek. Két-három lányt találtam, akik a körülményekhez képest bővebb információkkal láttak el. Az egyik elmondta, hogy a nagymamája még emlékszik bizonyos eseményekre, de magától nem beszél róla, ő meg még igazán nem kérdezett rá. Másik társa, pedig elárulta, hogy náluk a családban is téma 1956, ahogy a szavaiból kivettem inkább csak a megemlékezés és a történelmi tények miatt beszélnek róla, s nem az emlékekért. Előzetes ismereteiket legnagyobb részben a történelemórán szerezték.
- ¹⁷ Mennyire támogatja az önkormányzat az egyházat? – „a polgármester meggyőződése ellenére, de segít. (...) ilyenkor az ember dilemmába van, hogy egy ember mit gondol, mit érez, és mit tesz. Valahogy a kettő nincs összhangban. (...) ez jó érzés megtapasztalni, hogy nem akadályozza meg, nem emelnek gátat az ilyen ünneplésnek.”
- ¹⁸ Az iskolai műsor teljes programja. (elhangzott versek, szövegek)

'56' az úszómedencében

Beszélgetés Gyarmati Dezső olimpiai bajnok vízilabdázóval

Gyarmati Dezső háromszoros olimpiai bajnok vízilabdázó, a Nemzet Sportolója, 1956-ban, Melbourne-ben olimpiát nyert. Elnökségi tagja volt az Magyar Olimpiai Csapat Forradalmi Bizottságának. A győzelem után hazatért, de nem sokkal később az országot elhagyására kényszerült. A forradalomban fegyverrel nem vett részt, de annak értékeit mindig magáénak érezte.

Nem könnyű a feladat, mert ötven évre visszaemlékezni nem könnyű, de merem remélni, hogy sikerülni fog. Az edzőtáborban, a Vörös Csillagban, a Sváb-hegyen (azelőtt a Golf Szálló volt) volt a vízilabdacsapat, az úszók és azt hiszem, a tornászok. Az olimpiai csapat másik része Tatán edzőtáborozott. Innen jártunk le edzésekre, a szigetre és október 23-a ott ért minket. Én abban a kiváltságos helyzetben voltam, hogy volt egy Volkswagen kocsim nyugatnémet rendszámmal, rátettem két olimpiai zászlót, és így teljesen nyugodtan tudtam közlekedni az utcákon.

A dátumokkal kicsit hadilábon állok, de úgy emlékszem, hogy október 23-án volt Szepesinek az ominózus negatív beszéde, melyben a „csőcselék” arra biztatta, hogy menjenek haza, és mindenki inkább a közelgő magyar–svéd meccsre hangolódjon.

Ezen a napon is lementünk tréningre, de az edzésről én már nem mentem vissza. Először az Oktogonnnal találkoztam egy tüntető csoporttal, jöttek az Andrássy úton a Hősök teréről a Múzeum körút felé. Csatlakoztam hozzájuk. Mindez a déli órákban történt. Meg kell mondom, 28 éves voltam, egy csodálatos őszi nap volt, minden csodálatosnak tűnt, ekkor még nem tudta senki, mi fog történni az esti órákban. Többször megvádoltak később, hogy házakról vörös csillagot szedtem le – nem egyedül, többed-

magammal – ez nem igaz, egyetlen esetben igaz: az Andrássy út és a Múzeum körút sarkán volt egy 2-3 emeletes szürke ház – most már egy modern üzletház van a helyén – aminek az oldalán volt egy vörös csillag, itt segédkeztem leszedni a csillagot.

A sűrűjébe, ahol lövöldöztek, én nem voltam. A Széna téren, a barikádok építésénél ott voltam, de fegyverrel sohasem harcoltam. Eljutottam a Corvin közbe is, itt ismertem meg futólag Gergelyt is, ekkor még nem ő volt a parancsnok.

Ebben a zűrzavaros állapotban, hogy kimegyünk az olimpiára, vagy nem megyünk ki, ott volt a legnagyobb probléma, hogy a Francia Légitársaság két gépe nem volt hajlandó Budapesten leszállni, mert azt mondták, hogy bizonytalan a helyzet. Mint ahogy bizonytalan is volt. Azt mondták, hogy Prágában hajlandóak leszállni, menjen a magyar olimpiai csapat oda. Na, de a csapat ugye két helyen volt: Tatán és a Golf Szállóban. Mi Kutasi Istvánnal, akkori rettegett kommunista sportvezetővel mentünk le Tatára, ahol már meg volt rendelve két Ikarus busz.

Tatáról az olimpiai csapat másik fele feljött Pestre, és a Margitszigeten volt a találkozó. Még akkor hozták ki a ruhákat, az útleveleket, szóval nagyon zűrzos volt az egész, közben kaptuk az értesítést, hogy a francia gép leszállt Prágában. Busszal mentünk ki a

kelenföldi pályaudvarra, hogy onnan induljunk Csehszlovákiába. Sztrájkolt a vasút, nem tudtunk elindulni, kiszálltunk a vagonokból, úgyhogy végül is két farmotoros nagy Ikarus busszal indultunk el. Komáromnál mentünk át a határon, ott Hegyi Gyula bácsi, az akkori Sporthivatal elnöke Kutas Istvánt visszaküldte Magyarországra. Mi átmertünk a határon, a csehek Prága mellett Ninburgban szállásoltak el bennünket. Azért ebben a kis faluban, mert féltek a csehek, hogy egyfajta láncreakciót indít el, ha találkozunk az ottanivalak a magyarokkal, akiknek – akkor úgy nézett ki – sikerült lerázni a szovjet rabságot. Ezért hermetikusan el voltunk zárva. Hiszen amikor ez történt, Magyarországon már győzött a forradalom, csak elszórva voltak lövöldözések, Nagy Imre melléállt a forradalomnak, és úgy tűnt, hogy minden rendben van. Azt hiszem, két vagy három napot voltunk ott. Egyszer tudtunk bemenni edzésre Prágába.

Itt megalakult a Forradalmi Bizottsága az olimpiai csapatnak, aminek az elnökségi tagjai: Klics Ferenc atléta diszkoszvető, Iglói Náci bácsi a futók atlétikai edzőj, és jómagam. Ez abból állt, hogy mi vettük át az olimpiai csapat vezetését. Érdekes módon Hegyi Gyula és a korábbi sportvezetőgarnitúra visszahúzódtak. Az igazság az, hogy mi nem értettünk a sportvezetéshez, hát az egy külön szakma. Szóval egy kicsit el volt anyátlanodva a csapat, ami főleg Melbourne-ben jött ki igazán. Ezen a forradalmi ülésen voltak akik „megszaggatták ruháikat”: megtrévesztették őket – mondták, igazából mi nem kívántuk ezt, szóval nem volt semmiféle „tetemre hívás”.

Prágából két géppel szálltunk fel, útközben értesültünk arról, hogy a szovjet csapatok elindultak Magyarország ellen, meg hogy füstölő rom az egész város. Azt hiszem november 6-án érkezünk meg, négynapos utazás után. Melbourne-ben nagy tömeg várt minket, én a fekete gyászszalagos Kossuth-címeres zászlóval szálltam le. Számomra a

legbecesebb kép, ami készült rólam – pedig készült egy pár fotó rólam – és aztán körbejárta a világot.

Megérkeztünk a táborba, és nem volt vezetése a csapatnak: mi már nem vezettünk, ők még nem vezettek. Szóval nem volt vezetése a csapatnak, mindenki csellengett, senki sem tudta, hogy mi lesz. Jöttek „csábító” emberek, hogy menjünk az USA-ba, maradjunk kint Ausztráliában. Fel volt kapva a magyar sport.

Nagyon keveset tudtunk a hozzátartozóinkról. Nagyon lassan jöttek a hírek, nem volt vezetés, sokan nem tudták, hogy mit csináljanak: hazajöjjenek, maradjanak kint és kezdjenek egy új életet. Hazajönni a bizonytalanra? Kint maradni a bizonytalanra? Szóval nagyon nehéz döntés előtt álltunk. És ebben a helyzetben kellett versenyeznünk.

Előállt a szövetségi kapitányunk, Rajki Béla. Leült a csapattal és azt mondta: fiúk, felnőtt emberek vagytok, mindenki el fogja dönteni hogyan tovább, de akár maradtok akár hazajöttök, ha olimpiát nyerünk, az hatékonyan fogja a jövőtöket segíteni bármit is választotok, tehát kérem, fogjunk össze, tegyünk meg mindent a győzelemért. Ne kóvályogjunk, ne tárgyaljunk. A csapat intelligens volt hozzá, jól állt hozzá a dologhoz, készültünk nagyon komolyan. Ilyen körülmények között kezdődtek el az olimpiai játékok, és a vízilabda-mérkőzések.

Érdekes módon, kivétel nélkül minden meccsünket (Olaszország, NSZK, Egyesült Államok, Szovjetunió ellen) 4:0-ra nyertük. Csak a döntőben a Jugoszlávok ellen lett 2:1 a javunkra. A csapat nagyon egységes volt, nagyon jól védekeztünk, kevés gólt kaptunk, azt hiszem az összgólarányunk 24:3 volt.

A híres Szovjetunió elleni „blood bath” az elődöntő volt. Ekkora már mindenkinek sikerült beszélni az otthoniakkal, és tudtuk, hogy mindenki életben van. A mérkőzést egy olyan 8-10 ezer embert befogadó uszodában, a Crystal Palace-ban játszottuk. Az uszoda

egyik felében meredek lelátó, a másik felében az öltözők és a kiúszó volt. Zsúfolásig tele volt, és legalább annyian rekedtek kint az uszoda előtt, felcsigázott érdeklődés vette körül a meccset. Mi úgy álltunk hozzá, hogy nem jöhetünk ki vesztesen a vízből. Noha a szovjet csapat tagjait jól ismertük, és nem volt különösebb bajunk velük, de a melegítőjükre ugyanaz a négy betű, CCCP volt ráírva, mint amik a szabadságharcot elnyomó tankokra.

A „BLOOD BATH” ÁLDOZATA

Két évvel ezelőtt itt voltak a hajdani szovjet játékosok és azt mondták, hogy én voltam a provokátor, hogy azért lett verekedés a meccsen, és akkor én azt mondtam: ha 1:0-ra vezetünk, akkor én védem azt az 1:0-át. Ha 2:0-ra még jobban, ha 3:0-ra még jobban! Nem provokálok verekedést, mert esetleg észreveszik, hogy én verekszem, és engem állítanak ki végleg, és akkor elveszítjük. De hát ez egy koholt dolog volt, és rám fogták. Nem is én voltam az alanya ennek. Zádor kapott egy pofont – hát kemény meccs volt, ez nem kisasszonyjáték. Az egyik orosz játékos nem bírta a gyűrődést, és hátra ütött, és felrepedt a Zádor szeme két helyen – tele van hajszálerekkel itt a szemkörnyéki bőr, és az nagyon vérzékeny, s hát mondta, a vízben mellette voltam, hogy megütötték. Mondom, hát látom, és akkor ki akart menni a kiúszónál; mondom, menj a tribün felé, ott mász ki. Addig, amíg átúszott a medencén – az 25 méter – addigra összefolyt a vér a vízzel. Kimászott, akkor már a testén is folyt le, hát úgy nézett ki, mint az áldozat a mézárszékben. Semmi különösebb sérülése nem volt, vérzékeny volt. A tömeg akkor felrohant, és átugrálta a korlátot, a szovjetek menekültek ki, el is húzták a csíkot. 40 másodperccel vagy egy perccel a vége előtt történt, azóta sem lett

lefújva a mérkőzés, de 4:0-ra a javunkra írták, és hát én úgy érzem, hogy ez volt az *évszázad mérkőzése* a vízilabdában. Több okból kifolyólag érzem így, olyan politikai légkörben történt a mérkőzés, hát amiről mindenki tud, már a fiatalok is, az 56-os forradalom légkörében. Ott, ahol a magyar szabadságharcot elnyomta a szovjet uralom és ebben a légkörben tudtunk mi 4:0-ra győzni. A közönség, amelyik felháborodott a provokáción, az a nüanszokat

nem látta, nem ismerte azt, hogy ha az az ütés nem történik, akkor semmi különös nincs a mérkőzésben. Ezek azt látták, hogy a mérkőzés vége felé, mikor már veszített volt a meccs a szovjet csapatnak, akkor az egyik orosz játékos kiütötte a magyar játékos, és ettől aztán elszakadt a cérna, lerohantak az uszodába, hát nem ugrottak a vízbe, sokan nem tudtak úszni biztos. A többi játékos nem esett egymásnak, nem volt ilyen hangulata a mérkőzésnek. A lélektana egy mérkőzésnek olyan, ha meg van nyerve, nem ad az ember okot arra, hogy véletlenül a csapat elveszítse azt az eredményt. Tehát mi 4:0-ra vezetünk akkor, amikor az ütés történt, senki nem ment bele semmibe! Megnyertük a mérkőzést.

Ilyen körülmények között másnap játszottuk a döntőt, akkor nehezen, nagyon nehezen 2:1-re nyertünk, és *megnyertük az olimpiát*, ahol Kossuth-címeres zászló lobbogott a tiszteletünkre. Végig mindenhol mindenki Kossuth-címerest, azzal együtt, hogy már kikiabálták Kádárt, hoztak utólag ki, ki lett cserélve. Aznap este, mikor megnyertük a meccset, még csapat volt a csapat – hát 5-10 évet játszottunk együtt, mindennap találkoztunk, akkor még együtt voltunk –, aztán másnap már mindenki ment a maga útjára, amit tudott, intézett, tehát este amikor az

AZ OLIMPIAI GYŐZTES CSAPAT

olimpiát megnyertük, még együtt örültünk aztán másnapra szétszéledt a társaság.

A magyar olimpiai csapatból körülbelül 60-70-en nem tértek haza. Ki Amerikába, ki Ausztráliába, van aki Európán belül telepedte le. Szomorú élmény, ami mindig kísérteni fog. Mi, akik hazajöttünk, mi jöttünk előbb el, akik úgy döntöttek, nem jönnek, azok kijöttek a repülőtérre, és ott búcsúztunk el és hát nem volt egy vigasztaló látvány. Sok sírás volt, megtört arcok, egy kis nemzetnek a tragédiája sűrűsödött oda – nem volt könnyű! És akkor eljöttünk. Az én fejemben is megfordult, hogy nem térek vissza Magyarországra – még a feleségem mondta is..., megfordult, de aztán kivertem a fejemből.

Szóval hazajöttünk, Milánóban szállt le a gép, onnan pedig vonattal jöttünk haza. Fogadtak a vasútállomáson – a Nyugati pályaudvarra érkeztünk be –, hát én amilyen gyorsan lehetett, eltűntem. Marosán várta a csapatot. Voltak jelek, amik azt mutatták, hogy baj lesz velem! És akkor úgy éreztem, hogy disszidálni kell, családommal együtt. Útlevelünk megvolt, még régebbiről és itt hagyjuk Magyarországot.

Hogy mik voltak a jelek? A fotó, akkor azt tudták, hogy én működtem ott az utcákon – bár ott nem tudtak fényképet találni rólam –, de hát ismertek, tudták hogy vonultam, kiabáltam. Gondolom, aztán megtudták a csillaglevételt is, szóval – aztán úgy döntöttünk elmegyünk. A Peterdi Pali bácsinak szóltam – jóban voltunk már régen, együtt jártunk

középiskolába a háború előtt – ha lehet, a Képes Sportban hozzon le rólam egy képet, hogy jól játszottam az olimpián, csapatkapitány voltam – mert az jól tenne nekem, és lehozta a címlapra a fotómat, már nem a zászlóst, hanem egy másikat, és erre azonnali hatállyal kítették őt az újságtól. Arra föl, hogy engem megjelentetett, és ennek okán is mentünk el. Mikor később Palival beszélünk, kiderült, közel egy évig szilencium alatt volt.

Kimentem az USA-ba, és ha már Pongrátz Gergelyről szó volt, hogy egyszer találkoztam Vele futólag, akkor New Yorkban a Central Parkban Hungarian Freedom Fighters székházában, amit Gergely és Király Béla vezettek. Én ott lettem nagyon jóba Gergellyel, aztán három hónapig, amíg ott voltam jártam be rendszeren. Aztán legközelebb a 76-os olimpián találkoztam Pongrátz Gergellyel – mikor a Faragóék nyertek – egy vendéglőben ültünk két egymás melletti asztalnál, ahol szinte egyszerre néztünk egymásra, megismertük egymást, nagy ölekezés volt, aztán pedig itthon többször és sokszor. Nagy kár, hogy elment: egy nagy hőse a magyar forradalomnak. De hát megjelentek cikkek róla, hogy milyen ember volt... Kő András írt róla egy csúnya cikket, amit csodálok, úgy tudtam, nemzeti gondolkodású ember. Gergellyel nekem mindig jó kapcsolatom volt, biztos, hogy voltak apró problémáink, de hát ki hibátlan!? Egy biztos, ha a temetése napján írnak egy ilyen tartalmú cikket, az felháborító!

Amerikában első nap, mikor bementem Ney York-Manhattan, ahol a felhőkarcolók vannak, néztem föl az égre, mást sem láttam mint épületeket, kicsi eget, szóval megkérdeztem magamtól, hogy mit keresek én itt, és onnantól csak az mozgott bennem, hogy innen el, vissza Európába. Én jöttem előbb vissza Európába, aztán a nejem a kicsivel, én azt hiszem 29 évesen nagyon rosszul mértem

fel, hogy én tudok kint érvényesülni. Tudtam volna, mert segítettek volna meg nem is vagyok hülye gyerek, de én egy lokálpatrióta vagyok. Bármilyen rossz is itthon, itthon érzem jól magamat. Még mindig inkább rossz közegben itthon, mint szabadabb közegben külföldön. Az USA-ban első naptól fogva dolgoztam, hogy az útiköltségünk meglegyen, még farmon is dolgoztam akár napi 18 órát, tehát jól kerestem. Összejött a pénz, akkor hazajöttem, majd miután én megteremtettem a lehetőséget, jött utánam a családom.

Mikor már Bécsben voltunk, több lehetőségem volt, mehettem volna Szicíliába nagyon jó szerződéssel, Nápolyba szintén, de mindig hívtak a hazaiak – bár a feleségem nem akart hazajönni, aztán csak kihajtottam. Mikor először mentem a követségre, azt mondták, a gyerek és a nejem jöhet, én nem. Másodszorra azt mondták, jöhetek, de bíróság elé kell állnom, akkor már le is mondtam az egészségről, és akkor jött a harmadik, hogy amnesztiával hazamehetek. Akkor hazaindultunk autóval, feleségem nem akart jönni, Nickelsdorf és Hegyeshalom között volt a senkiföldje akkor, most nem tudom hogy van – és itt mentem kocsival, ahol még

megállhattam, még visszacsinálhattam volna. Megálltam, kezdtem visszafordulni, mikor a feleségem kérdi, mit csinálsz – mondom nem megyek haza, mert összekakáltam magamat, és erre mondta hogy ha már idáig elhoztam, akkor menjünk haza. Hazajöttünk, s bár nem bántak kesztyűs kézzel velem, de nem bántottak fizikailag. Sok kihallgatáson voltam, gyötörtek, bár nem úgy, mint sok gyerekkel, hogy megvárták, amíg 18 éves nem lett 58-ban, és akkor ítélték halálra. 100 oldal volt a jegyzőkönyv, amit alá kellett mindig írnom, s ha eltelt három vagy négy hónap, akkor újra kezdték előlről, hát voltak dolgok, amiben hazudtam, az tény, hazudni kellett! Azt mondták, mondjam el részletesen, hogy ellentmondásba kerüljön a vallomásom, mondtam, én nem tudom, részletesen már nem emlékszem. Csinálhattak volna velem amit akarnak, talán a nevem miatt nem csinálták meg. Azt nem tudták rám bizonyítani, hogy fegyverrel harcoltam, a többit pedig elnézték.

JUHÁSZ PINTÉR PÁL – MÉSZÁROS CSABA

...Mindenki el volt készülve a halálra”

”

Beszélgetés Pongrátz Gergellyel

Pongrátz Gergely az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a Corvin közben harcolt, 1956. november 1-én vagy 2-én átveszi ezen fontos ellenállási gócpont és egyben az egyik legerősebb felkelőcsapat főparancsnokságát. A szovjet túlerő eltiporta a hősiessé ellenállást, a szabadságharc bukása után 1991-ig emigrációban élt. Halála előtt Juhász Pintér Pál és Mészáros Csaba beszélgetett vele, 2005. április 7-én.

– A kilenc Pongrátz testvér közül hat fiú vett részt a forradalomban. Ezzel olyan, a magyar szabadságért küzdő történelmi családok közé emelték a nevüket, mint a Hunyadiak vagy a

Rákócziak. Honnan indultak a Pongrátzok?

– Tulajdonképpen a család Szamosújvárról, Erdélyből származik, édesapám az első világháborút mint főhadnagy harcolta

A PONGRÁTZ TESTVÉREK 1942-BEN

végig, 19 kiküldetést kapott, és 1941-ben vitézzé avatták, azért 1941-ben, mert jött a román megszállás. Állam és jogtudományi doktor volt, de soha nem tette le az esküt a román államnak, úgyhogy a diplomáját soha nem használta. Foglalkozott mindennel. 9-en voltunk testvérek, 7-en voltunk Magyarországon a forradalom idején, és 6-an voltunk ott a forradalomban. A 12 éves húgom maradt otthon édesanyámmal, a többiek mind benne voltak. Úgy alakult a helyzet, hogy nemcsak, hogy benne voltunk, hanem egész komoly szerepet játszottunk a testvéreimmel a forradalom idején.

– *Gergely bácsi a forradalom kitörésekor vidéken dolgozott. Hogyan szerzett tudomást a budapesti hírekről? Miként kapcsolódott be az eseményekbe?*

– Én Henyelpusztán voltam agronómus ebben az időben. Nem tudtam az egészről semmit, hogy mi történik Budapesten. Az állami gazdaságban nyolc órára mozi volt meghirdetve, de a mozi elmaradt, mert a Gerő-beszédet kellett meghallgatni mindenkinek. Nagyon dühösök voltunk tőle, de hát nem volt mit csinálni, meghallgat-

tuk a Gerő-beszédet, ami annyira felháborított bennünket, hogy hajnal 2 óra volt, mire elaludtunk. Mind arról beszélgettünk ott a munkásokkal, hogy milyen kútmérgezésről beszél ez az ember, hát bűn Magyarországon magyarnak lenni? Hol élünk, milyen országban? Szóval nagyon felháborított minket.

Másnap reggel – 24-én reggel, az állami gazdaságban mindig kiabálások vannak mikor indul a munka, hangos az egész gazdaság. 24-én reggel mindenki sugdosott, csend volt. Kértem ott az egyik paraszt bácsitól, hogy mi van, miért van ilyen csönd? Hallotta, hogy mi van Pesten? Mondom, nem, mi van Pesten? Hát a rádió minden 5 percben a himnuszt játssza, kijárási tilalom van, és lehet hallani a fegyverek ropogását a rádióban. Mondom, ne vicceljen, nekem az egész családom ott van Pesten, és ha valami ilyesmi van, akkor a testvéreim biztos, hogy benne vannak. Mondom, nekem ott van a helyem mellettük. Elmentem a földműves szövetkezetbe, mondja a szövetkezet vezetője, hogy a párttitkár megtiltotta, hogy a rádiót bekapcsolják. Azt mondom neki: Feri, az én egész családom ott van Pesten, én tudni akarom, hogy mi történik ott. Mondom, mindent lehet, csak akarni kell, bekapcsoltam a rádiót, a himnusz utolsó akkordjait, majd a fegyverek ropogását lehetett hallani. Na mondom, nekem mennem kell! Nem szóltam én senkinek.

PONGRÁTZ AZ 1950-ES ÉVEKBEN

Cukorrépát hordtak be a selypi cukorgyárba. Az első platóra felkapaszkodtam, bementem Selypre, éppen jött a vonat, hát Gödöllőig behozott, de Gödöllő volt a végállomás. Hát onnan gyalog indultunk, de már a vonaton hallottunk híreket. Amikor beértem Pestre, már sötét volt.

A Fiumei úton mentem ki Erzsébetre, ott volt Ernő

bátyámnak a lakása, hogy hát lássam, mi történik. Ahogy a temető mellett megyek el, látok egy óriási vértócsát. Az volt az első, hogy úgy meghökkentem. Soha nem fogom elfelejteni, azt mondtam, hogy itt egy magyar vagy egy orosz hősi halott van. Mentem tovább, ha jöttek a tankok, bementünk egy kapu alá, az emberek az utcáról eltűntek. Valahol a Nagyvárad térnél megállítottak fiatal fegyveres srácok, igazoltattak. Hova megyek? Elmondtam, hogy mi van. Mondták, hogy a Közvágóhíd után vigyázzak, mert ott az ávosok lőnek. Hát bizony hosszú utat kellett kúszva megtennem. Erzsébeten az Ernő bátyám lakásán a sógornóm fogadott, Magdi, mondja, hogy Ödön és Bandi a két bátyám már kétszer voltak itt. Tudják, hogy jössz, de azt mondták, hogy ne menj sehova, itt várd meg őket! Azt mondták, hogy jönnek vissza.

Lehetett olyan éjfél körül, amikor megjötték a bátyáim. Aztán elmondták, hogy mi történt Budapesten. Ez 24-én este 10 körül volt. Elmondták, hogy a lámpagyárból a fegyvereket ők hozták ki. Mindenki tudta a lámpagyárról, hogy fegyvergyár, de érdekes módon senki sem őrizte. Ott volt egy fegyverraktár őrség nélkül!

– *A testvérei már rögtön az elején részesei voltak a forradalmi eseményeknek. Milyen szerepet játszottak a 23-i megmozdulásokban?*

– Az Ernő bátyám 23-án este már bent volt a parlamentben, még mielőtt Nagy Imre bement volna. Ugyanis a Kossuth téren óriási tömeg gyűlt össze, kb. 200 ezer ember. Eloltották a villanyokat, az emberek újságokat gyűjtöttek meg és azzal világítottak. Ernő bátyám odakerült ahhoz a kapuhoz, ahol Veres Péter és Déry Tibor is ott volt. Egyszer kijött egy parlamenti őr, és mondja, hogy a miniszter két embert fogad. Mondták Veres Péternek és Déry Tibornak, hogy menjenek. Ők azt mondták, hogy fiúk: aki oda bemegy, az nem biztos, hogy kijön! Menjete ti, s ha szükség lesz rá, akkor hívjatok. Ernő bátyám

kérdezte, hogy na, ki a másik. S egy másik fiatalral bementek. Ernő bátyám aztán később elmondta, hogy amikor ment fel a lépcsőn, a szíve dobogott a torkában, de érdekes, hogy amikor bement a szobába, ahol a miniszterek fogadták őket, már teljes nyugalom volt rajta.

Erdei, Hidas és Mekis, három miniszter volt, aki fogadta őket, azzal kezdték, hogy mit akarnak? Mit akarnak. Először: gyűjtsák meg a villanyokat a téren és világítsák meg a Parlament épületét. Másodszor: vegyék le a kommunista címeres zászlót, és egy címer nélküli zászlót húzzanak föl a parlamentre. S a harmadik, hívják be Nagy Imrét, a tömeg Nagy Imrét akarja hallani. És meggyújtották a villanyokat, zászlót a padláson kerestek, egy öreg zászlót, mert nem volt egy magyar zászló a parlamentben – felhúzzák azt is, s Nagy Imréért küldtek egy kocsit és behozták a parlamentbe.

Közben az Ernő bátyám, mondja, hogy olyan történelmi pillanatokat élünk, amiket meg kell örökíteni, hogy maradjon meg az utókornak, és kért egy magnót. Hát nem volt a a parlamentben egy magnó sem! Valamilyik miniszter mondta, utasította ott az embereket, hozzanak egy kocsit Ernőnek, hogy menjen a rádióba, és onnan hozzon egy magnót. Amikor visszaért Ernő a rádióból – ez a Gerő-beszéd idejében volt – mondta, hogy milyen borzasztó paprikás a hangulat a rádiónál.

Közben Nagy Imre is megérkezett az országházba. Ernő bátyám kérte, hogy Piros László belügyminiszter ne hagyja kiadja a tűzparancsot, mert ha az ávo a fegyveréhez nyúl, olyan vérfürdő lesz Magyarországon, amelyet a világ még nem látott! Nagy Imrét teljesen váratlanul érték az események, mikor bement a parlamentbe, kérdezte, hogy mit is mondjon az embereknek. Mondja neki Ernő bátyám: Imre bácsi, bármit mondjon, csak ne úgy kezdje, hogy elvtársak! És mégis úgy kezdte, erre a tömeg kifütyülte. Erre kedves

magyar testvéreim – valami ilyesmit mondott – kapott egy óriási tapsot.

– Miért pont a Corvin köz lett a szabadságharc egyik gócpontja? *Hogyan indultak itt a harcok? Hogyan növekedett a szabadságharcosok létszáma?*

– A két bátyám október 24-én reggel került a Corvin közhöz. Az Üllői út és körút kereszteződésében voltak, amikor jött egy Pobeda diplomáciai rendszámmal, amit meg akartak állítani. De hát látták, hogy diplomáciai rendszám, az Ödön bátyám mondta Bandinak – aki már felemelte a géppisztolyát – hogy hagyj békét neki! Továbbengedték, s alig mentek el 25-30 métert, leengedték a kocsis két ablakát, és két oldalról géppisztolyból sorozatot engedtek a tömegbe. Vagy 8-10 halott, sok sebesült, akiket bevittek a Kilián laktanyába, mert az volt ott a legközelebb. Így indult.

Jött egy páncélautó, kinyírták a páncélautót. Ez lehetett már olyan 10 körül, délelőtt. Voltak azon a környéken vagy 15-20-an, akiknek volt fegyverük. És hogy kinyírták a páncélautót, elterjedt a híre, hogy mi történt abban a kereszteződésben. És rengetegen jöttek fiatalok, kíváncsian, hogy lássák azt a kilőtt páncélautót. Ezekkel a fiatalokkal elég volt öt perces beszélgetni egy olyannak, aki már átesett a „tűzkeresztségen”. Nem mentek el, ők is kerestek fegyvert. Nem óráról órára, hanem percről percre szaporodott a korvi-

nisták száma.

Amikor győzött a forradalom, és csend volt, a korvinisták száma felment 3-4000 közé. De amikor a harcok voltak, akkor kb. 800-900, talán 1000-en voltunk. Ezek közül a Corvin köznek 435 hősi halottja van, és 23 korvinistát akasztottak fel. Ezek engem köteleznek! Azért csinálom most azt, amit csinállok: az egyetlen 56-os múzeum ott van Kiskunmajsán, az egyetlen 56-os kápolna, és az 56-os ifjúsági tábor. Valahogy úgy érzem, hogy én tartozom azoknak a bajtársaimnak, akik ott haltak meg mellettem a harcok idején.

– *A Corvin közben fel kellett készülni a legrosszabbra, a halálra is. Milyen lelki traumákat okozott ez? Volt-e idejük ilyesmin gondolkodni?*

– A Corvin közben mindenki el volt készülve a halálra. Aki nem volt elkészülve rá, az elment. Nagyon féltem! Nagyon-nagyon féltem! Kétszer vagy háromszor megindultam, mondom, mi a fenét csinállok itt? El akartam menni! S láttam ott 15-16 éves gyerekeket kiterítve. A szégyen tartott vissza. Én, katonaviselt ember elmegyek, és hagyom ezeket a gyerekeket meghalni? De rájöttem valamire: arra jöttem rá, hogy csak olyankor félek, amikor csend van. Amikor benne vagyok a harcokban, akkor valahogy nincs időm arra gondolni, hogy féljek, akkor koncentrálni kell a harcra. S amikor erre rájöttem, nem a bátorság, a fenét! Önvédelem! Hogy ne féljek, azért kerestem mindig a legnagyobb „bulikat”. Mindig a sűrűjében voltam. Én tudtam azt, hogy miért vagyok a sűrűjében, de a bajtársaim nem tudták. Csak azt látták, hogy én mindig ott vagyok.

Mind a két bátyámnak volt már fegyvere akkor, csak nekem nem. Amikor jöttünk be gyalog Erzsébetről, és megláttam egy fegyverest, mindig kértem, hogy adja nekem a fegyverét. De senki nem akarta nekem adni. Aztán a Boráros téren voltunk, amikor egy olyan 30-35 éves ember azt mondta, hogy fiúk, én hazamegyek aludni, a puskámnak

A CORVIN KÖZ 1956-BAN

nem kell a pihenés. S nekem adta a Mauser-puskáját két marék tölténnyel. Hú, de örültem, végre volt fegyverem.

Október 25-én hajnalban lehetett olyan 3 óra, amikor én megérkeztem a Corvin közbe, nem is a Corvin közbe, hanem a József krt. 82-be. A körúton a 2. emeletre kerültünk, ott voltunk vagy 8-10-en. Lehetett olyan 8 óra, amikor megindult a szovjet támadás. Minden páncélossal jött 40-50 gyalogos. Kaputól kapuig szaladtak a szovjet gyalogosok, és láttam, hogy az egyik kapualjból az egyik orosz katona kidugja a fejét és nézi az utat. Megcéloztam a fejét, és meghúztam a ravaszt. Láttam, hogy az orosz katona kiesett a járdára. Elkezdtem zokogni, hogy egy embernek az életét most oltattam ki. Ne higgye senki, hogy könnyű dolog! Borzasztó lelki trauma! Hát így estem át a tűzkeresztségen. Hátramentem, leültem az egyik fotelbe, és a többiek úgy kiabáltak, hogy Bajusz, gyere vissza – engem Bajusznak hívtak, mert akkor-tájt is bajuszom volt –, jönnek a ruszkek, adj nekik! Nem volt mit csinálni, vissza kellett menni az ablakhoz és tovább lőni. Nem volt könnyű!

Amikor október 28-án győzött a forradalom, 29-én volt egy nagyon fontos tárgyalás a Corvin közben, és tulajdonképpen ezen a tárgyaláson dőlt el a forradalom sorsa. Vagy öt tábornok, ezredes jött be hozzánk Maléterrel az élen, és azt mondták, hogy győzött a forradalom, most már tegyük le a fegyvert! Ebben az időben a Corvin köznek volt vagy 15 parancsnoka. Minden csoportnak volt egy parancsnoka. Nekem is volt egy csoportom, ennek a csoportnak én voltam a parancsnoka. Nagyon sok parancsnok azt mondta, hogy rendben van, most már győzött a forradalom, letesszük a fegyvert. Én voltam az egyetlen, aki azt mondtam, hogy addig, amíg egy orosz katona van magyar földön, addig a fegyvert nem tesz le senki a kezéből, nem hiszünk az ígéreteknek! Amikor az utolsó orosz katona elhagyta a magyar földet, akkor sem tesszük

le a magyar fegyvert, mert egy győztes forradalom nem ismer fegyverletételt. Esetleg átadjuk a fegyvert egy arra illetékes szervezetnek! Innen indult a Nemzetőrség szervezése. Akkor azzal jöttek, hogy olyan gyerekeknek a kezében láttak fegyvert, akiknek nem volt katonai kiképzésük, és ezek egymást löhetik meg, hogy ezeket fegyverezzük le! Azt mondtam, ezek a gyerekek harcolták ki a forradalom győzelmét, és most a győzelem után vegyük ki a fegyvert a kezéből, szó sem lehet róla! Hát jó, akkor jönnek a Zrínyi Akadémiáról a katonatisztek, és ezek átveszik a parancsnoki beosztásokat. Mondom, nem! Az a 16 éves gyerek, akit a bajtársai megválasztottak parancsnoknak, marad továbbra is a parancsnok, esetleg még be lehet osztani egy főhadnagyot vagy egy századost tanácsadónak, de a parancsnok marad az a gyerek, aki kiharcolta magának azt a tisztséget, és a bajtársai őt választották meg.

Október 30-án jött vagy 40 katonatiszt, de november 4-én az első fél órában egytől egyig mind eltűnt. A srácok megint magukra

Az 1956-os KÁPOLNA KISKUNMAJSÁN.
A KÁPOLNÁBAN NYUGSZIK PONGRÁTZ GERGELY

maradtak!

A fényképen, ami körbejár, a kiskunmajsai 56-os kápolna látható. Annak két tornya van, az egyik az álló torony, a másik pedig egy leomlott torony. Ez azt szimbolizálja, hogy a forradalom győzött, a szabadságharc pedig elbukott. Azt, hogy a szabadságharc bukását kinek köszönhetette, azt tudjuk. Azt szokták mondani, hogy a forradalom győzelmét pedig a pesti srácoknak, de kik is voltak konkrétan ezek a pesti srácok, akik megnyerték a forradalmat?

Aki járt a Corvin közben mostanában, láthatta, ott van egy kis szobor. A Jancsi szobra. 13 éves volt, és az a gyerek, jobban félt az édesanyjától, mint az oroszoktól. Ilyen 13-14 éves gyerek volt vagy 15-20 a Corvin közben. Hiába zavartuk el őket, nem mentek el. Azt mondták, hogy nekik is kötelességük a hazát védeni.

Volt egy cigánylány, a Kócos. 16 éves. Jutka, egy orvosnő jött hozzám, és mondta, hogy Bajusz, a moziban a srácoknak a hangulata a béka feneke alatt van. Menj be, adj egy kis lelki erőt nekik! Megyek. Mielőtt kinyitottam az ajtót, hallom Kócosnak a hangját bent. Beszélt. A Jutkával voltunk, megálltunk az ajtó előtt. S hallgattuk, hogy a Kócos miket mond: Nem szégyellitek magatokat? Nyulak vagytok? Hát nem visszavertük a ruszki minden támadását mostanáig? Lehet, hogy most a következő támadás lesz az utolsó, és győzött a forradalom, s most vagytok berezelve? Hát mi van veletek? Mondtam a Jutkának, hogy mit tudnék én mondani a srácoknak jobbat, többet ennél? Egy 16 éves cigánylány. Október 30-án reggel a Rákóczi téri párt háznál fáradtak voltak a srácok, és nem akart kimenni senki a kapuba őrségbe.

JANCSI SZOBRA

A Kócos fogott egy géppisztolyt és kiment. S egy ablakból egy lövés fejen találta. Ott halt meg.

A Falábú Jancsi volt a Corvin köz tüzérparancsnoka. Kapott egy szilánkot az egyik szemébe, lüktetett a vér a szeméből. Az orvosok mondták, hogy kórházba kell vinni, műtetre van szüksége, mert itt semmit nem tudnak csinálni vele. Tettek nyomókötést a szemére, mert olyan borzasztó harcok voltak a környéken, hogy lehetetlen volt kimenni a Corvin

közből. Lefektettük a földre, nem volt amit a feje alá tegyünk, én leültem, és az ölembe vettem a fejét. Ez úgy éjjel egy óra körül volt. A fejével az ölemben halt meg. Elvérzett. De hát nagyon sok hozzájuk hasonló hősről beszélhetnék. Nagyon sokról.

– *Hogyan tudták megoldani a sebesültek ellátását, egyáltalán honnan tudtak orvost, mentőt hívni?*

– Antalóczy Sándor volt a Corvin köz főorvosa, ugyanis ő volt az első orvos, aki a Corvin közbe jött segíteni. Amikor valaki megsebesült egy golyótól, szilánkot szedett fel, ha nem volt túl súlyos a sebesülés, nem kellett a kórházba menjen. Abban az időben a 4-es számú házban egy munkásszállás volt. Volt ott egy olyan hosszú asztal, amin lehetett műteni. Arra tették rá a sebesültet. Fájdalomcsillapító? Egy törülközőt összecsavartak, és a srác szájába tették, harapjad. S a gyerek harapta a törülközőt, kiszedték a golyót vagy repeszt egy jajszo nélkül belőle.

Volt egy eset, egy olyan 16 éves gyereket hoztak be ide, a combjába kapott egy lövést. Nem ért csontot. Mindig, amikor bevittek egy sebesültet a segélyhelyre, az orvos, aki éppen kezelte, mondta, hogy minden rendben van-e vagy kórházba kell vinni. S erre

a gyerekre a doki mondja, hogy kórházba megy. Na, most mindig, amikor behoztak egy gyereket, a fegyverét a sarokba letették. Amikor mondta a doki, hogy kórházba megy, a fegyvere egyből eltűnt. Ott voltak, akiknek nem volt puskájuk, ott vártak fegyverre. Hát a gyerekek kiveszi a golyót a lábából, bekötözi, a gyerek leszáll az asztalról, és azt mondja: Te, doki! Miért kell nekem kórházba menni, nincs nekem semmi bajom! Tudok én járni! A gyerekek nem akart kórházba menni, ő itt akart maradni. S mondja, a sarokból eltűnt a fegyvere. Akkor kezdett el sírni. Nem a fájdalom, nem a golyó miatt, hanem azért, mert eltűnt a fegyvere. Annyira, hogy én adtam oda a puskámat neki, hogy megvigasztaljam s azt mondtam, hogy szerzek én magamnak másik fegyvert. Akkor egy összetört gépkarabély volt ott, amin keresztülment a tank, de a szuronya az jó volt. A szuronyát leszereltem erről a gépkarabélyról, betettem a csizmámba. Egy fél napig ennyi volt az összes fegyverem.

– *Maléter Pál a Nagy Imre-kormány hadügyminisztere volt, és életével fizetett a szabadságharcban való részvételéért. Ugyanakkor Gergely bácsi a Corvin köz, 1956 című könyvében nem éppen egy hősről beszél. Mi az igazság a személyével kapcsolatban?*

– Tulajdonképpen 25-én érkezett meg Maléter a Kilián laktanyába. Az a százados, aki annak a páncélosnak volt a parancsnoka amivel Maléter jött, nyilatkozott a róla szóló dokumentumfilmben. Ez a százados elmondja, hogy amikor a laktanya elé értek, észrevették, hogy az egyik erkélyen géppuskafészek van, s a Maléter az irányzónak kiadta a parancsot, hogy célozza be. Az irányzó mondja, hogy be van célozva. Maléter odament, ellenőrizte, és ő adta ki a parancsot, hogy tűz. S kilőtték a géppuskafészeket. Ahogy megérkezett a Kilián laktanyába, felvette a harcot ellenünk. A Corvin köznek 40, lehetett 60 halottja is, a Maléterék golyóitól.

November 2-án Szűcs Miklós vezérkari ezredes, Kovács István, a vezérkar főnöke,

Erdei Ferenc és Maléter együtt mentek 3-án Tököldre az oroszokhoz tárgyalni. De előtte a Kilián laktanyában együtt vacsoráztak Maléterrel. És Szűcs Miklós írja le az emlékirataiban, hogy ezen a vacsorán Maléter tett egy kijelentést. Idézem: „*Én a szocialista rendszer híve vagyok, nem lőttem és nem lövöttem és ezután sem vagyok hajlandó lövetni a szovjet csapatokra, amelyeknek tulajdonképpen az életemet, és az egész katonai pályafutásomat köszönhetem.*” Ezt nem én állítom, Szűcs Miklós állítja. De Szűcs Miklós szintén szerepel ebben a dokumentumfilmben, amiről szólok. És ott is elmondja. De ugyanakkor nekünk 40-50 halottunk volt a Maléterék golyóitól.

Maléter Ludovikát végzett katona volt. 1943-ban került ki a frontra, és az ezredparancsnoka szerint nem esett fogságba, hanem átszökött az oroszokhoz. És ott találkozott Vas Zoltánnal, aki elintézte, hogy elmeessen egy partizániskolába. Elvégezte a partizániskolát és 1944-ben – mint egy partizán osztag parancsnokát – Késmárkon dobták le egy repülőből ejtőernyővel harcolni saját bajtársai ellen. 1945-ben a debreceni fogolytábornak ő volt a katonai parancsnoka mint százados. Ott vagonírozták be a magyar és a német hadifoglyokat, és vitték őket Szibériába. Ennek Maléter volt a parancsnoka. 1946-ban amikor Tildy Zoltán lett a köztársasági elnök, na, vajon mégis ki lett a testőrparancsnoka? Maléter. És a forradalom idején ki volt Nagy Imre két legfontosabb tanácsadója? Vas Zoltán és Tildy Zoltán. Tehát ilyen kapcsolat volt Vas Zoltán, Tildy Zoltán és Maléter Pál között.

A Corvin köznél voltak a legsúlyosabb harcok. Ott szenvedték el az oroszok a legnagyobb veszteséget. És összekötötték a Corvin közt a Kilián laktanyával. Ott van egymás mellett. És ki volt ott a legmagasabb katonai rendfokozatú, legjobban képzett katona? Maléter. Hát azon a környéken, ami történt, azt mind Maléterre olvasták. Érdekes módon a történészek és a katonák közül csak egyedül

Király Béla az, aki elmondja az igazságot. Hát így lett ő hős.

– Október 31-én Király Béla invitálására mégis elment és találkozott Maléterrel, bár már ekkor sem rejtette véka alá, hogy mit gondol róla. Mi történt ezen a megbeszélésen?

– Ekkor volt a Kilián laktanyában a Nemzetőrség alakulásának a gyűlése. Király Béla hozta össze azt az értekezletet, én nem akartam elmenni, de Király Béla könyörgött nekem, hogy ha nem megyek el, az a megosztás jele, és most az összefogásra van szükség. Azt mondom, jól van, elmegyek, de Maléter fogja be a száját. Hát Maléter nem fogta be a száját.

A megbeszélésen résztvevőknek körülbelül a fele lehetett szabadságharcos, a többiek elvtársak voltak. Amikor bementem a terembe, engem mindjárt odavittek az elnöki asztalhoz vagy négy tábornok volt ott. Az első helyen Maléter, mellette Király Béla és mellette én. Maléter kezdett el beszélni. Mondom Király Bélának – mellettem ült – nem ebben maradtunk. Király Béla mondja, hogy hadd beszélje ki magát. De nem sokat beszélt, mert bejött egy katona, aki telefonhoz hívja az ezredes bajtársat. Maléter megy ki a telefonhoz. Valaki feláll ott egy székre és elkiáltja magát hogy: Éljen Maléter ezredes, Budapest hőse! Na, ennyi kellett nekem! Ez Budapest hőse? Felálltam, és szót kértem. Király Béla azt mondja, várjál! Mondom, nem várok, most! Felálltam, s elmondtam: a Kilián laktanya három részből állt. A középső rész volt a laktanya, a két szélső rész munkásszállás volt. A munkásszállásokban korvinisták voltak. A körúton levő srácoknak október 27-én elfogyott a lőszerük. Lejöttek, hogy átjönnek a Corvin közbe lőszerért 30-an. A legrövidebb út, hogy átszaladjanak az Üllői úton, pontosan a laktanyán keresztül volt. Valahogy Maléterék megtudták, hogy ezek 30-an jönnek le, az oszlopok mögött az udvaron ott voltak a katonái Maléternek, körülfogták ezt a 30 embert, Maléter felszó-

lította őket, hogy dobják le a fegyvereiket. Ők meg mondták, hogy nem dobjuk le, a Corvin közbe megyünk lőszerért. S Maléter kettőt a saját pisztolyával agyonlőtt. És ez Budapest hőse? A többi eldobálta a fegyvert, és 28-at a legnagyobb tűzharcban kidobálta a laktanyából, mire átszaladtak a Corvin közbe az Üllői út másik oldalára, csak 21 ért át. És ott vannak a koporsók, a fényképek!

Jön vissza Maléter. Azt mondtam, nem a háta mögött akarok beszélni, most is elmondom még egyszer. Adjon választ, miért csinálta ezt. Maléter erre azt mondta, ezután is megpofozok mindenkit, akinek aranyórát és ékszeret találók a zsebében. De közöttünk azért nincs semmilyen nézeteltérés, mi ugyanazt akarjuk, és levág egy nagy dumát. Átnyúl a Király Béla feje fölött, elkapja a nyakam, és magához ránt és megölel. Még védekezni sem tudtam! Erre kitör a taps, hogy éljen, kibékültek! Levettem a derékszíjamat a pisztollyal, letettem az asztalra és azt mondtam: ha ezt az embert itt ma megválasztják vagy kikiáltják bárminek, én befejeztem a forradalmat! Nem lett kikiáltva semminek, nem lett megválasztva semminek.

Hanem talán egy óra telt el, másfél óra, mikor visszamentem a Corvin közbe, s jönnek és mondják, hogy Nagy Imre kinevezte a honvédelmi miniszter első helyettesének, most mondta be a rádió. Na, mondom jól nézünk ki.

– November 4. után, az egyre fokozódó szovjet támadás után a Corvin köziek is kénytelenek voltak elhagyni a hadiszállást. Hogyan lehetett egyben tartani, vagy megszervezni a Corvin köz elhagyását, illetve merre mentek és milyenek voltak a szabadságharc vég órái?

– November 4-én borzasztó nehéz volt visszaverni az első támadást, mert váratlanul ért. Az Üllői út és a Kisfaludy utca sarkán volt egy páncélosunk. A miénk, amibe 24 órás szolgálatot rendeltem el. Éjfél körül Iván Kovács azt mondta ezeknek a srácoknak: menjetek a Práter utcai iskolába, feküdjetek

le, aludjatok! Ott maradt a páncélos üresen! Amikor megindult a támadás, a mi páncélosunk mellé beállt egy orosz páncélos. És tűz alatt tartotta a Kisfaludy utcát. A löveggel és a két gépfegyverrel.

Nagyon nehéz volt, de Hász János volt az, aki felment a padlásra, kibontotta a tűzfalakat, hogy így a sarokra kerüljön. És egy benzines üveggel ő nyírta ki ezt a szovjet tankot. Csak délután 4, fél 5 körül csendesedett a harc. De addig borzasztó, hogy milyen kemény harcok voltak! Október 26. és november 4. volt a két legnehezebb nap a Corvin közben. Vissza lett verve a támadás, és hát mentek a napok, jöttek a támadások minden támadást visszavertünk, a Corvin közt soha nem tudták elfoglalni!

De 9-én már sötétedett, amikor beloptak a Corvin közbe két civil ruhás valakit, nem beszéltek magyarul. Azt mondták, hogy a szovjet követségre mentek, és eltévedtek. Hát a srácok behozták őket, de nem mondtak semmit. Aztán az egyik hívat engem, hogy egy fontos dolgot akarnak közölni a főparancsnokkal. Akkor elmondták, hogy ők bemérőtisztek, és a Corvin köz be van mérve, és holnap hajnalban nehéztüzérséggel fogják lőni a Corvin közt. Na, most a tankok ellen a gyalogság ellen tudunk védekezni, de amikor Kispeszt és Pestszentlőrinc határából nehéztüzérséggel lőnek, az ellen nincs védekezés!

S a történelmi példákból két eset volt előttünk: Mohács, ahol szétverték a magyar seregeket, és Világos, ahol letették a fegyvert. Vagy van egy harmadik megoldás is: feladjuk a Corvint, elmegyünk máshova és ott folytatjuk tovább. Feladtuk a Corvint, és három részre oszlottak a korvinisták: kb 200 jöttek velem, a két helyettesem, Erdős és Szabó is vitt egy-egy csoportot. A Rákóczi téri vásárcsarnok háta mögötti épületet foglaltuk el, és ott voltunk november 15-ig. Ekkor már láttam, hogy sehonnan segítséget nem kapunk, olyan borzasztó erőt hoztak be az oroszok, hogy ez már kész öngyilkosság!

A múzeumban van egy térkép, amit nem én állítottam össze, hanem a Hadtörténeti Múzeum. Történészek és hozzáértő szakemberek készítették. Az mutatja, hogy az oroszok két hadsereggel és 3 hadosztállal jöttek be november 4-én. Minden hadseregben 9 hadosztály van, tehát ez összesen 21 hadosztály. Minden hadosztályban 12-13 ezer katona, tehát több mint 250 ezer katona jött az országba. Ezen kívül 3500 T55-ös tank. Akkor az volt a legmodernebb tankjuk az oroszoknak.

Úgyhogy mondtam a srácoknak, hogy mindenki dobálja le a fegyverét, gyerekek, megyünk haza! Vége! Befejeztük!

– Feladták a szabadságharcosok, leverték a szabadságharcot, s lehetett számítani megtorlásokra, Pongrácz Gergely neve is a körözési listák élére került, ami egyet jelentett a halálos ítélettel. Felmerül ilyenkor a kérdés, hogy hogyan tovább. Milyen válasz született erre a kérdésre?

– Én nem akartam elmenni. November 15-én este Erzsébetre mentem haza, – itt lakott az Ernő bátyám – mert itt volt az édesanyám és a húgom is. Tulajdonképpen akkor már az volt az otthonom. Szerencsénkre, mert Soroksáron, ahol egyébként mi laktunk, már kerestek minket. Mondták édesanyámék, hogy a két öcsém, András és Bálint, 14-én elmentek. Mikor én 15-én hazamentem, ettem valamit és egyből bedugtak az ágyba, hát borzasztó, hogy mennyire ki voltam merülve. El lehet képzelni, 16-án 10 körül ébredtem fel.

Akkor mondja a sógornőm, hogy itt van valaki már kora reggel óta, de nem akartunk felébreszteni, veled akar beszélni. Kimegyek a konyhába, ott van az a srác, mondja, hogy Erzsébeten rendőrök, és magyar katonák – valószínű ávósok – és orosz katonák. ösz-szefogdossák a fiatalokat az utcán, beviszik a rendőrkapitányságra Erzsébeten, és éjjel leponyvázott teherautókkal viszik őket Tököldre. Csináljunk valamit!

A Zrínyi Vezérkari Akadémia parancs-

nokával, Márton ezredessel nagyon jóban voltunk akkoriban, azt mondtam a srácnak hogy bemegyünk a Márton ezredeshez, lássuk, hogy ő mit tud csinálni. Neki vannak kapcsolatai, összeköttetése, talán ő tud csinálni valamit.

Az Ödön bátyámmal mentünk, a kapuban tisztek voltak őrségben géppisztollyal. Egy főhadnagy van ott, mondom neki, hogy a Márton ezredes bajtársat keresem. Azt mondja, mit akar vele? Mondom azt neki szeretném elmondani, nem magának. Legyen szíves menjen be az őrszobába, és mondja meg neki, hogy a Bajusz van itt. A főhadnagy bement, és invitált, hogy jöjjenek be, hívja Márton ezredest.

Hát megbolondultál? Bejössz az oroszlán barlangjába? Itt vannak az oroszok! Mondtam neki, hogy hoztam egy báránybőrt, belebújtom az oroszlánt!

Ödön bátyám és a Bandi 19-én mentek el. Otthon maradt Erzsébeten az Ernő bátyám, a húgom, édesanyám, sógornőm, egy egyéves és egy kétéves gyerek. Akkor azt mondtam, kiviszem édesanyámat és a húgomat Bécsbe, és meg visszajövök.

Különben amikor mentünk kifelé az országból, volt néhány érdekes dolog. Mi örmények vagyunk. Mi az örménységet valóságban tartottuk meg. Örmény katolikusok vagyunk. De ahogy a könyvemben írom: a vérem az örmény, a szívem az magyar, s mikor megkaptam az amerikai állampolgárságot, az csak az útlevelem változtatott. A szív és a vér az maradt ugyanaz.

Jövünk Erzsébetről a körúton, ott vagyunk az Üllői útnál, mondom édesanyámnak: anyukám, a Corvin köz előtt gyorsan menjünk el, nehogy valaki felismerjen, mert akkor végünk van! Megyünk a Corvin bejáratánál, édesanyám benéz a mozi felé. Ott van egy orosz tank, és egy katona sapka nélkül félig kinn a tankból. Édesanyám megáll, azt mondja: Gergely, ez nem orosz, ez örmény! Na, anyukám menjünk innen, nehogy... Nem

megyünk sehova, én beszélni akarok vele! Nem lehetett bírni édesanyámmal, odament – ő még beszélt örményül – rászól örményül: Te örmény vagy? Ez mondja, hogy igen. Kiugrik a tankból, és összeölelkezik ott édesanyámmal. Mondom magamban: csak az kell, hogy valaki lássa, hogy a Corvin köz főparancsnokának az édesanyja egy orosz katonával ölelkezik éppen! Na, mondom, jól nézünk ki! Édesanyám leteremti ezt a szerencsétlen gyereket, ő védekezik, hogy katona, és parancsot teljesít.

Átmentünk Budára, s hát jöttek a kocsik, teherautók, hiába emeltem a kezem, egy sem állt meg. Mondom édesanyámnak: édesanyám adjon nekem egy 100 Ft-ost. Jött a következő teherautó, feltartom a 100 Ft-ost, egyből megáll. Édesanyám, a húgom és én felszállunk a teherautóra. Csorna előtt megáll a sofőr, és mondja, hogy nem megy keresztül a városon, mert a város másik felén ott van az ávos laktanya, határőr laktanya, és ott mindenkit elkapnak. Hanem megkerüli a dűlőutakon a várost. S megy a dűlőutakon a teherautóval.

Egyszer jön egy dzsip. Egy őrnagy, a sofőr és másik két katona. Megállítják a teherautót. Az őrnagy feljön a teherautóra, személyi igazolványt mindenkitől! Úgy káromkodik, mint egy rossz kocsis. De borzasztó, hogy milyen csúnyán káromkodik. Na, én sem vagyok egy szent, de asszonyok, gyerekek előtt ugye az ember megválogatja a szavait. Megkérdeztem tőle, hogy őrnagy bajtárs, van magának felesége, gyerekei? Az mondja mi köze hozzá? Mondom maga ott-hon is így beszél? Válogassa meg a szavait, legyen tekintettel az asszonyokra, gyerekekre! Nem szólt egy szót sem az őrnagy, összeszedte a személyi igazolványokat. Leszállt, majd bevitte minket az ávos laktanyába, az ebédlőbe. Ott voltunk már majd egy órája, amikor kinyílik az ajtó, és bejön az őrnagy. Pongrátz! Édesanyám megfogja a kezem, és azt mondja: Tessék? Azt mondja az őrnagy

nem maga, van itt másik Pongrázt! Hát mondom, engem keresnek. Jöjjön velem! Megyünk egy folyosón az irodájába. Azt kérdezi benn az őrnagy: miért körözik magát? Mondom, én nem tudok arról, hogy engem köröznek. Azt mondja, ne tagadja, ott van az asztalon! Volt az íróasztalon egy kék füzet. Azt mondja, menjen, nézze csak meg! Nyissa ki az első oldalon! Hányadik név a magáé? Mondom az első! Azt mondja, menjen a következő oldalra! Olyan személyleírás volt ott rólam, hogy még a ruha is benne volt, amiben voltam. Kérdi, most is tagadja? Mondom, én az előbb sem tagadtam, csak nem tudtam, hogy köröznek. Most már tudom, hogy köröznek. Miért körözik? Mondom azért mert harcoltam a forradalom alatt. Ne beszéljen marhaságot, sokan harcoltak, és nem körözik őket. Hát nem volt mit tenni, muszáj volt megmondani neki, hogy én a Corvin köznek voltam a főparancsnoka. Azt mondtam, lesz ami lesz, a jóisten kezében vagyok! Igen ám, de mi volt a reakció? Azt mondja az őrnagy: na, végre van itt valaki, akinek hihetek! Hát mondja, ember, mi történt Budapesten? Aztán elmondtam neki, hogy mi történt a fővárosban. Kb. egy félórát beszélgettünk. A végén azt kérdi: most mit csináljak én magával? Mondom őrnagy elvtárs két megoldás van: az egyik, hogy engem visszaküld, nekem adnak egy golyót, magának egy másik csillagot, vagy megmutatja az utat hogy merre menjek. Most csak annyit kérek, hogy engedje, hogy visszamenjek, mert képzelheti, hogy édesanyám milyen idegállapotban van. Igen-igen, menjen vissza, majd meglátom. Hát visszamentem, édesanyám persze... Édesanyám nem kell idegeskedni, a jóisten kezében vagyunk és úgy sem tudjuk elkerülni a sorsunkat!

Eltelt egy kis idő, már szürkült, sötétedett. Én állandóan figyeltem az ajtót, hogy mikor jönnek értem. Látom, hogy az ajtó kinyílik, az őrnagy bedugja a fejét, találkozik a tekintetünk, és int. Odamegyek az

ajtóhoz, azt mondja: öt perc múlva legyen itt az édesanyjával, a húgával és hozzák a cuccaikat! Elment. Mondom édesanyámnak, úgy látszik, hogy megmenekültünk! Valóban néhány perc, és jön az őrnagy: jöjjenek! Az őrnagy megy elől, utána a húgom, édesanyám és én hátul. Kimegy az épületből az őrnagy, át a laktanya udvarán a kapuhoz, ott is tisztek voltak kapuőrségben. Mondja az őrnagy, hogy ez a család kijön éjszakára velem a városba. Tisztelegnek és kimegyünk. Holdvilág volt, ahogy elhagytuk a kaput, olyan 100 méterre megáll az őrnagy, odajön hozzám, a vállamra teszi a kezét, azt mondja: látja ott azt a fényes vonalat? Mondom látom. Azt mondja, az a vasút. Az első állomáson ne álljanak meg, mert ott az éjjel razzia lesz! A második állomáson várják meg a vonatot! Szembefordít magával, és azt mondja nekem: maga most kimegy nyugatra! Tudja maga milyen felelősség van magán? Minden szavára, minden lépésére vigyáznia kell, mert ahogy maga viselkedik, úgy fogják megítélni a magyar forradalmat! Vigyázzon magára! Odafordul édesanyámhoz, kezét csókol neki – ami nem volt divat abban az időben – bocsánatot kér a délutáni viselkedéséért, és gratulál édesanyámnak, hogy ilyen gyermeket nevelt. Megcsókolta a húgomnak a homlokát, megfordult és elment. Amikor hazajöttem, akkor tudtam meg, hogy ez az őrnagy hat évet húzott le a börtönben, mert elengedett.

– *Szóval sikerült elhagyni az országot, hová mentek?*

– Mondom mi örmények származásúak vagyunk, és Bécsben van egy örmény kolostor. Ahogy kiértünk, édesanyám egyből felhívta a kolostort. Az egyik pap kijött egy kocsival, és elvitt minket Bécsbe. Úgy volt, hogy másnap reggel jövök haza. Másnap reggel mikor felébredek, a két bátyám, Ödön és Bandi már ott voltak a kolostorban. Ott találkoztunk. Ki akartam kelni az ágyból, nézem, hogy mi a fene van a lábamon? Egy

lánc egy lakattal! A láncnak a másik vége a vaságyhoz van lakatolva! Bandi ezzel mentette meg az életemet.

– *A szabadságharc után az emigráció Amerikába vezette. Hogyan fogadták a Corvin köz főparancsnokát Amerikában? Míhez kezdett a nagy ismeretlenbe?*

– Amerikában igaz, hogy a dollár az zöld, de nem terem a fákon! Nagyon keményen meg kell dolgozni érte. És hát nekem olyan balszerencsém volt, hogy nem kaptam becsületes munkát, nem beszéltem angolul, agronómus voltam, hát nem volt egy olyan szakmám, mint például esztergályos, vagy műszerész.

Egy autókereskedésben a garázst sepertem, meg a vécét pucoltam. Ez volt az első munkám. És nem volt ott kivétel! De nem is akartam! Később egy hangszergyárba kerültem, és megtanultam a szakmát. Fuvolókat és pikolókat készítettem. A világ legjobb minőségű hangszerét gyártották Bostonban. 1 dolláros órabérrel kezdtem, minden héten 5-10 centet emeltek. Úgy egy év, másfél év alatt felment a bérem 2 dollár 80 centre. És akkor eltelt vagy 3 hónap és nem kaptam emelést. Mondom ott a főnökömnek: mi van, már vagy 3 hónapja nem kaptam emelést? Azt mondja: Gregory, itt vannak olyan emberek, akik 30 éve itt dolgoznak a vállalatnál és annyi pénzt keresnek, mint te. Ha ezek megtudnák, hogy te mennyit keresel holnap itt sztrájkolnának az épület előtt!

– *Kint Amerikában volt egy emlékezetes találkozója, egy nem éppen kedves régi ismerőssel, Mikojannal. Mi is történt?*

– Az történt, hogy jött október 23-a és meghívtak Chicagóban egy ünnepélyre. Elmentem Chicagóba, vettem a telefonkönyvet, és kikerestem a legnagyobb hangszerüzletet. Elmondtam, – akkor már egy kicsit beszéltem angolul, nem jól inkább, csak törtem az angolt –, hogy Bostonban, a Heintz Company-nél tanultam meg a szakmát, fuvola- és pikolókészítő volnék, és nincs-e szükségük

egy szakemberre? Jöjjön be, akarok beszélni magával, mondja a nagyfőnök. 3 dollár 60 centes órabérrel kezdtem. Felmentem 4 dollár nem tudom mennyire. És hát ott dolgoztam. Sokkal könnyebb volt a munka itt, mint az első helyen – ahol tanultam a szakmám –, mert ott nagyon precíznek kellett lenni. Itt pedig mind olyan hangszereket kellett javítani, amik iskolák hangszerei voltak. Szóval ez csak olyan susztermunka volt. De szerettem.

Egyszer felhív egy barátom és mondja, hogy szerveznek egy tüntetést Chicagóban, és menjek el én is! Mondom persze, hogy megyek. Mondtam a főnökömnek, hogy sajnálom, de nekem ma reggel mennem kell a tüntetésre. Hát tudta a főnök, hogy ki vagyok, mi vagyok, úgyhogy mondta, hogy persze menjek.

Olyan 1500 ember, lengyelek, németek, magyarok, mindenféle nációk a tüntetők között. Az egész tömb egy hotel volt, és a hotelnek volt négy bejárata. Az egyikhez vártuk Mikojánt. Mondom vagy 1500 ember, 600 rendőr, mindegyiknél ott a gumibot. Az FBI-osok is ott voltak. És mondják, hogy mégsem ehhez a kapuhoz jön, hanem egy másikhoz. Nekem adtak két köteg papirost, röpcédulát, spárgával összekötve, hogy osszam szét az embereknek. Az egyik köteget kinyitottam, a másikat a hónom alá vettem, össze volt kötve. S hát osztogattam a röpcédulákat.

Osztogatom a szórólapot az egyik sarkon, amikor látom, hogy jönnek a limuzinok és itt megállnak egy másik bejáratnál, mint ahová mi vártuk. Kiabáltam: hogy emberek! Becsaptak minket, mert idejönnek! S erre a tömeg megindul, rohan. Persze akkor már hatalmas tömeg gyűlt össze. Körbefogták a limuzinokat, hát mondom, én nem tudok odaférni! De láttam, hogy a hotel ajtajánál nincs senki. Azt mondom, ennek a gazembernek ennek az ajtón kell bemennie! Oda-mentem és megtámasztottam az ajtót félfáját, a kibontott röpcédulákat letettem, a másik a

hónom alatt volt.

A rendőrök szétnyomják a tömeget, csinálnak egy ilyen láncot. Mikojan kiszáll a limuzinból, és vagy 7-8 FBI-os mögötte félkörben kísérik be a hotelba. Mikor közelebb ért hozzám, én odaléptem, megfogtam a spárgát, és úgy pofán vágtam, hogy hanyatt esett. Az FBI-osok fogták meg. Ezt az egész a tévé egyenesben közvetítette!

Persze egyből rám ugrottak. Baloldalon egy egyenruhás rendőr fogta a karom, jobboldalon kicsi, kövér civil ruhás ember csavargatta a kezem hátra. Mondom neki, hogy ne csavargasd a kezem, mert fáj! Mindig húzott egyet rajta. Hátrafelé a sarkommal megrúgtam, éppen jó helyen találtam el! Egyből elengedett, de egy rendőr hátulról átölelt. S a kicsi, kövér ember jön velem szemben. Elengedtem a lábam, s a rendőr megfogott jó erősen, s amikor közel volt hozzám, két lábbal egyszerre úgy rúgtam mellbe, hogy ő is hanyatt esett, és a rendőr is velem. Elengedett a rendőr, s akkor beugrottam a kocsik közé. Kiabáltam, hogy te, kis, kövér ember, te, tűnj el innen! A rendőrök, mondom, ott vagy 5-600 rendőr volt gumibottal, egy sem nyúlt hozzám. Akkor már tudták, hogy Gregory vagyok, mondták, hogy Gregory, nyugodj meg! Csillapodj le! Én csak kiabáltam, hogy az a kicsi, kövér ember az tűnjön el innen! Mondták neki, hogy menj el, majd mi elintézzük. Kicsi, kövér ember elment, én meg kiléptem a kocsik közül. Tudtam, hogy megbilincselnek, de nem elől, hátul bilincseltek meg, bevittek a rendőrségre. Ez lehetett olyan fél 12 körül. Benn vagyok a rácsok mögött, s egyszer jön egy rendőrtiszt és mondja, hogy van itt valaki, aki akar veled beszélni. Jön a kicsi, kövér ember. Mondom te egy piszkos kommunista vagy! Nem akarok veled szóba állni! Tűnj el innen!

Pénteki nap volt. Este 10 órakor Mikojan elment repülővel Chicagóból, és 11-kor bejött a rendőrségre egy barátom és Zwack Péter. Ők fizették ki az óvadékot, és kien-

gedtek, hogy hétfő reggel 9-kor legyek a bíróságon a tárgyalásra. Hétfő reggel megyek a bíróságra, hát ki vár engem a bíróság lépcsőjén? A kicsi, kövér ember. Akkor már én is lecsillapodtam. Odajön hozzám, azt mondja, Gregory, van ügyvéded? Mondom, nincs. Várj egy kicsit, ne menj sehova, maradj itt. Elment. Jött egy másik sovány, kicsi öreggel, ügyvéd. Feltesz egy néhány kérdést, hát megyünk be a tárgyalóterembe. Egy óriási terem, vagy 250-300 ember a tárgyalóteremben. Akik ott vannak az első sorban, mindegyiknél fényképezőgép. Zwack Péter volt a tolmácsom. Kértem Pétert, kik ezek az emberek? Azt mondja, újságírók.

Megkezdődik a tárgyalás, az a rendőrtiszt, aki letartóztatott, az adja elő a vádat ellenem. Pici, kövér ember: úgy állítja be a bírónak a vádat, hogy szinte-szinte megdicsér. Kb. szemeteltem, vagy még talán az se. De egy olyan vádbeszédet mondott, hogy részemről le a kalapot előtte. A bíró azt mondja, hogy ha megígérem, hogy többet nem csinálok ilyet, akkor nem büntet meg. Mondom a Zwack Péternek: itt vannak az újságírók. Hát én nem tehetek ilyen ígéretet. Kérdezd meg a bírótól, hogy beszélhetek-e? A bíró azt mondja, hogy igen.

Mondom: 1. én nem a könyvekből ismerem a kommunista rendszert, hanem a saját bőrömön tapasztaltam meg, mert 12 évet éltem benne. Én tudom azt, hogy mit jelent a kommunista rendszer, emiatt kellett nekem elhagyni a hazám, eljönni ide a második hazámba, ahol menedékjogot kaptam. De bíró úr! Ha ti így viselkedtek, akkor előbb-utóbb ide is eljön a kommunizmus. És akkor innen megint menekülnöm kell valahova, de nem csak nekem, hanem neked is. Vajon hova megyünk akkor? 2. Mikojan volt az, aki a forradalom idején Magyarországon volt, és ő egyezett meg Nagy Imrével, hogy a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot! Ő szegte meg a szavát! Visszajött november 4-én 200 000 orosz katonával, és vérbe

fojtotta a szabadságharcot. Bajtársaimat, a testvéreimet gyilkolták halomra. Bíró úr, te ezt megbocsáthatod nekik, de nekem nincs jogom megbocsátani ezt. **3.** Elmondtam hat pontot. A 6. pont az volt, hogy egy ígéretet akartál, bíró úr. Megígérem neked, ha még egyszer olyan alkalom lesz, mint amilyen most volt, sokkal többet fogok tenni, mint amit most tettem! És ha meg akarsz büntetni, nagyon büszke leszek a büntetés elviselésére. Zwack Péter fordítja a dolgokat. S erre a bíró azt mondja, hogy ő nagyon jól ismeri a magyarországi helyzetet, mert az ő lánya egy 56-os fiúval járt, és ez a fiú nagyon sokat beszélt a forradalomról. De hát lássam be, Mikojan Amerika vendége volt, és egy vendéggel nem illik úgy bánni, mint ahogy te bántál vele. Nem büntetett meg! Vége van a tárgyalásnak, odajön a kicsi, kövér ember, s azt kérdi Gregory, van kocsid? Azt mondom, nincs. Azt mondja, gyere, hazaviszlek. Hát ezek után persze, hogy beültem a kocsiba, ő kért tőlem bocsánatot! Hogy neki az volt a kötelessége, feladata, hogy ezt a gazembert megvédje, de ő teljes mértékben egyetért velem. És mondom, bocsánatot kért tőlem, s akkor tudtam meg, hogy ez a kicsi, kövér ember volt a chicagói FBI-főnök.

– *Egy nagy ugrással elérkeztünk a rendszerváltáshoz. Megnyílt a határ, az emigránsok hazatérhettek. Pongrácz Gergely is hazatért. Volt-e ez ügyben dilemma, hogy kint maradni vagy hazatérni? Milyen tervekkel jött haza?*

– Hát tulajdonképpen én nem azért mentem el 1956-ban, hogy jobb életet keressek. A családomat mentettem ki. 1989. december 12-én vettem le négyünket testvéreimmel a tiltott névjegyzékből. Addig be sem engedtek minket Magyarországra. 1988. őszén meghalt a

nővérem Aradon, és jött a húgom és az öcsém a temetésre. Kértek egy átutazó vízumot, hogy mennek Aradra. Jugoszlávián keresztül kellett menniük, mert nem engedték őket átutazni Magyarországon. 1988 őszén!

Én 1990. március 12-én jöttem haza először, aztán augusztusban megint hazajöttem. Volt egy konferencia a Széchenyi-könyvtárban: egy történészkonferencia a forradalomról. Tudtam azt, hogy Gosztonyi Péter ott lesz ezen a konferencián, és nem akartam hogy megint az ő hazugságait kelljen hallgatni. Hát jól helyre tettem akkor a Gosztonyi Pétert. Nagyon megharagudott rám. Ő volt az a történész, aki végighazudta az egész magyar forradalmat.

Ez augusztusban volt, és októberben jöttem haza megint az ünnepélyre. Egy nagyon érdekes dolog történt 22-én a képviselőházban. Volt a koalíciónak egy megemlékezése, és engem kértek meg, hogy beszéljek, és mutassam be azt a tizenöt szabadságharcost, aki még ott lesz. De senki más ne beszéljen, csak én! És elvállaltam.

Ott volt az egész koalíció: az egész kormány ott ül, és mindenkit bemutatam, és utána 5-6 percet beszéltem. Elmondtam, hogy Borisz Jecsin, amikor kint volt az első amerikai útján, az amerikai tévében tett egy kijelentést. Azt mondta, hogy a kommunizmus hanyatlása 1956-ban Budapesten kezdődött el! Ha ezt vesszük alapul, akkor 56-ban a pesti srácok nemcsak magyar, hanem világtörténelmet formáltak! Ha ezt vesszük alapul, nemcsak a

magyar kormány, hanem a csehszlovák, a lengyel és az orosz kormány is a pesti srácoknak köszönhetik, hogy uralmon vannak. És itt is vagy hat pontot mondtam el. És mit kaptak ezért a pesti srácok? Azt, hogy most is 5-6000 Ft nyugdíjból

KIÁLLÍTOTT SZOVJET TANK KISKUNMAJSÁN

nyomorognak! És ez a kormány szégyene!

Láttam, hogy nagyon sokan tapsolnak, de észrevettem, hogy nagyon sokan nem tapsolnak. Nagyon dühös lettem, és mondtam, hogy uraim, aki nem tapsol még jobban, szégyellje magát! Antall József választott vagy fél órán keresztül, hogy igaz, hogy a kormánynak van adóssága, tartozik az ötven-

hatosoknak, de lássuk be: a Varsói Szerződést otthagyták, a szovjet csapatok ki-mennek puskalövés nélkül, és sorolta az eredményeket. De tudja azt, hogy tartozik a kormány! Kérjenek az ötvenhatosok, és ne legyenek szerények! Akkor annyit választottam, hogy miniszterelnök úr, ígérem, hogy nem leszünk szerények! Ekkor határoztam el, hogy nem is megyek vissza Amerikába. Ott volt a két fiam, volt egy kis tanyám, állattenyésztő vagyok, sertéstelepem volt.

Felhívtam a fiaimat, adjatok túl a tanyán, csináljatok vele amit akartok, s én itthon maradtam.

AZ INTERJÚT JUHÁSZ PINTÉR PÁL
ÉS MÉSZÁROS CSABA KÉSZÍTETTE

KOCSIS ZSUZSANNA

Jegyzetek nagyapám feljegyzéseihez

(*Vitéz Szabolcsky Ferenc életútja visszemlékezései alapján*)

Nagyapánk, Vitéz Szabolcsky Ferenc feljegyzéseire, melyeken, mappába fűzve egyetlen nyomtatott felirat szerepelt, „Jegyzetek”, egy évvel ezelőtt bukkantunk rá, többi, gondosan rendezett iratai között.

Félbehagyott gondolatok, levelek, cikkek, tanulmányok és mintegy negyvennégy

számozott oldal, 27–71-ig. Egy megkezdett könyv néhány fejezete, az oly ismerősen rajzolt, dőlt betűs kézírással, melyet már nem tudott befejezni. Az írásokon nem szerepel dátum – bár feltehetőleg nyugdíjas évei kezdetén írhatta őket –, sem személy, akinek készülhettek. Az egyik levélben ez áll:

Szemtanú – 1956

„Kedves Barátom!

Az utóbbi időben, amikor a kisunokám mesét kér tőlem, gyakran felötlik bennem a gondolat, hogy egy bizonyos történetet kellene elmesélnem neki, amihez hasonló valószínűleg száz-ezrével ismétlődhet a földön, én mégis azt hiszem egyedülálló, mert a saját történetem, az életem és a súlyát csakis én éreztem teljes egészében.”

Talán nem ő az egyetlen, de az utolsók egyike, aki úgy érzi, nem mondhatta el, nem értethette meg igazán az utókorral azokat az eseményeket, következményeit, melyeket megélt. Története – több társához hasonlóan – nem a pusztá tényekről szól, hanem azokról a bonyolult, éveken át tartó érzelmekről, félelemről, bizonytalanságról, kétségbeesésről, reménytelenségről és az ezt követő megkönnyebbülésről, melyek meghatározták egész további életét.

Vitéz Szabolcsy Ferenc 1930. október 18-án született Cservenkán, mert apja vasutas lévén állandóan változtatta a család lakhelyét.

Iskolás éveit már Topolyán végezte, mellette pedig részt vett a leventeoktatásban is. Mikor édesapját Szabadkára helyezték, a család is vele költözött. Ott érték meg a város bombázását, az oroszok és a partizánok bevonulását, a felszabadulást és az azt követő megtorlásokat.

Egy, 2002. január 31-től, február 28-ig folytatásban megjelent interjúsorozatban, mely jelen esetben nagyapám pontos életútjának egyik forrása is egyben, a következőket mondta: „...*Sok minden olyasmit láttam, amit nem kellett volna tizenöt-tizenhat évesen látnom. Például a szabadkai éjszakában átvonuló, hullákkal megrakott stráfkocsikat, a kivégzésre*

1946

terelt emberek, rémült, szomorú sorfalát. Mint afféle suhanc, én is gyűjtöttem a lebombázott házak üszkös gerendáit tüzelőnek, sokat voltam kinn a szabadkai utcákon. A vasútállomás közelében laktunk, ott különösen sok, nem gyereknek való dolog történt. Akkor még nem tudtam, amit ma felnőtt fejjel tudok már, hogy a katona a háborúban egyformán barbár, viseljen orosz vagy magyar egyenruhát. Én akkor az oroszokat láttam, és a róluk mesélt rémmeséket hallottam, hogy földüljék a templomokat, ölnek, rabolnak, tivornyáz-

nak, asszonyokat és lányokat erőszakolnak meg. A megélt valóság nem sokban különbözött a mesétől. Mindenhol a győzelmi mámort láttuk és hallottuk, azoknak a győzelmét, akiktől rettegünk...”¹

1949-ben érettségizett a Kereskedelmi Középiskolában. Továbbtanulási lehetőségei meglehetősen szűk keretek között mozogtak. Orvosi egyetemre szeretett volna beiratkozni, magyarul tanulni és olyan diákkollégiumokban lakni, melyekről oly sokat hallott a rádióban. Ezért úgy döntött, még ez év október 6-án átszökik a magyar határon, és új életet kezd a családjá tudta nélkül. Ekkor mindössze 19 éves volt. Azt gondolta nemsokára hazatér, ehelyett az ÁVH (Államvédelmi Hatóság) karjaiba sétált, miután feladta magát a határőrségnek.

„...Nem voltam sem hetvenkedő, sem százas gyerek, inkább nem volt valós rálátásom a dolgokra és a nemzettudatom erősebb volt a realisnál. Bár naponta hallgattam a magyar rádiót, megfogott a parlamentáris többpártrendszer ideológiája, Tildy Zoltán köztársasági elnök beszédei, de az már nem jutott el a tudatomig, hogy Magyarországon is kommunisták vannak és, hogy benn vannak

az oroszok...”

Az illegális határátlépést követően a szegedi Tisza szálló pincéiben raboskodott, melyet az ÁVH központi kihallgató irodákká rendezett át. Hat hetet töltött itt.

„...Itthon tombolt az Informbiro. Nem-hogy nem hitték, de még csak hallani sem akarták, hogy nem bedobott kém vagyok. »Tito-bérenc, Dilas-propagandista, Kardelj-lakáj« volt a nevem, aki akkor is itt döglik meg, ha a legnagyobb arcával bizongatja ártatlanságát. Az ütlegetések, rugdosások a legenyhébb bántalmazások közé sorolhatók, de a hidegvízes fürdők, a napokon keresztül tartó egy helyben állás mindig fál felé fordulva, amikor az ember lába kidagad, kifordul a cipőjéből, a felismerés, hogy mindez miért, a legerősebb embert is megtörik.”²²

Erről és egyáltalában a szegedi évekről szól az a 44 oldalas írás, melyet szintén a jegyzetek között találtunk. Regénynek készült, hiszen párbeszédekkel, eseménydúsan taglalt fejezetekből áll.

„...Egy cellában eszméltem fel. A piros színűre festett vasajtó felett villanyizzó világított. Egy pincében voltam. A cella nagysága: 150 cm×250 cm volt. Közvetlen a mennyezet alatt csukott ablak, vastag üvegekkel a vasrácsban, amelyen át semmilyen fény sem szűrődhetett. Beton padlón feküdtem, a cellában még csak priccs sem volt...”

„...A külső folyosó északi részén helyezték el az őrparancsnoki irodát. Egyetlen vékony válaszfal választotta el attól a cellától, amelybe kerültem. Az iroda berendezése egy régi íróasztalból, legénységi asztalból, lócéval és egy rozszant szekrényből állt. Az asztal mögött fiatal, piroskarszalagos főtörzsőrmester trónolt, nagy peckesen, előtte egy halomban a holmim, amelyet elszedtek tőlem. Felállt, néhányszor végigsétált az irodán, majd hozzám fordult:

– Ide figyelj! A magyar Államvédelmi hatóság téged őrizetbe vett. Az őrség már elmondta, hogy a cellában hogyan kell viselkedned, ahhoz tartsd magad. Rajtad múlik,

hogy meddig leszel itt. Ha őszintén bevallasz mindent, akkor pár nap múlva elmehetsz, ha nem, akkor magadra vess. Mi, mindenestre úgy bánunk veled, ahogyan azt a viselkedéseddel kiérdemled majd. Megértetted?

– Igen.

– Indulj!...”

„...Két nap telt el anélkül, hogy bárki, bár a nevem megkérdezte volna. A harmadik napon egy fegyveres ávos jött értem, olyan, aki ez ideig nem tartott szolgálatot a pincében. Kinyitotta az ajtót és intett, hogy lépjek ki. A pincefolyosóról, abba az előcsarnokba mentünk, ahol idejövetelemkor először láttam meg az ávosok gondtalan életét. Innen széles lépcsők vezettek fel az emeletre. A díszes ajtók még a hajdani fényűző Tisza szálló jellegét viselték magukon, de azok mögött ekkor már életek felett döntött a »munkásosztály ökle«...”

Több kihallgatáson vett részt, és az ezzel együtt járó bántalmazásokra így emlékezik vissza:

„...Kegyetlen, véres három hét következett. Ha kihallgatásokon voltam, a lehető legszörnyűbb kínzásokat éltem meg, ha pedig visszavittek a cellába, a nyomozók megbízásából az őrség kegyetlenkedett. Egyetlen órányi nyugalom sem volt, ha 20-30 percet aludtam az őrök már sokallták. A kínzások jók voltak arra, hogy idegileg tönkretegyék a kezeikbe került áldoztot. Puskatusok zuhogása, nem is emberi, hanem szinte állatias üvöltések ismétlődtek a Tisza szálló pincéiben...”

„...Néhányszor a gumibotok, tűk, égetések hatására azt kiáltottam, hogy elismerem mindazt, amit akarnak, de amikor arra került sor, hogy az ezt tartalmazó jegyzőkönyvet aláírjam, mindig visszavontam a kijelentésem, mire még válogatottabb tortúrák alá vetettek.

A harmadik héten már nem tudtam mozogni. Egy véres, összeégetett emberroncs voltam olyan állapotban, hogy még a szadista

hajlamú ávos őrség is szemmel látható borszaggással tudott csak »foglalkozni« velem.

Egy szombati napon két ávos lépett a szobámba, és kétoldaltól támogatva az udvarra vittek. Kinn, feltűnt egy fekete Fiat gépkocsi. Beültettek és magamra hagytak. Nemsokára megjelent a nyomozóm, egy kemény dossziéval a hóna alatt, beadta az ablakon, adott egy tollat, hogy az ügyem zárójegyzőkönyvét elolvassam, aláírhaszam. A jegyzőkönyv végül, majdnem az én kívánságom szerint íródott meg, de ekkor már ennek sem tudtam örülni. Valószínűleg ha tudtam volna, hogy az akkori Magyarországon az ember sorsa nem függ a saját bevallásától, nem szenvedtem volna annyit saját igazságom papírra fektetéséért. Amint ugyanis később kiderült, azok sem jártak jobban, akik eleget tettek a kívánságoknak, egész rémregényeket mondtak jegyzőkönyvbe, és írtak alá. Legfeljebb az önbecsülésüket veszítették el. A magyar Államvédelmi Hatóság, nyilván ennek tudatában, nem tartotta fontosnak, hogy a bíróságok a felvett jegyzőkönyvek szerint ítéljenek, ugyanis semmivel sem tartották őket veszélyesebbeknek, mint azokat, akik nem igazolták a koholmányaikat...

„...Rövid út után megálltunk a szegedi Járásbíróság épületének hátsó bejárata előtt. Természetesnek tartottam, hogy átadnak a bíróságnak, és meg voltam győződve arról, hogy tiltott határátlépés vádjával, három hónap szabadságvesztés a legmagasabb büntetés, amit kiróhatnak rám. Noha azokban a napokban nagyon közömbösen hatott rám a tény, hogy esetleg fel is akaszthatnak, mert nem hittem, hogy néhány napnál tovább élek, és hogy valaha is kiheverem az ÁVO-s kihallgatások nyomait...”

„...A tárgyaláson, melyen további sorsomról döntöttek, az egyetlen hozzám intézett kérdés az volt, hogy fenntartom-e az Államvédelmi Hatóságnak tett vallomásomat? Igenlő válaszomra felálltak, és néhány paragrafusszám felsorolásával, tiltott

határátlépésért bűnösnek mondtak ki, és a Magyar Népköztársaság nevében két év börtönbüntetésre ítélték...”

Ezt a két jogerős börtönesztendő, a szegedi Csillag börtönben töltötte le. A szülei négy évig nem tudták hol van, hiszen szökési tervébe senkit sem avatott be.

„...A szegedi Csillag börtönnek az az udvara, ahol kiszámtam a kocsiból, egyetlen, szépen gondozott virágoskert volt. A legkülönbözőbb színű és fajtájú virágok pompáztak, tarka össze-visszaságban, oly szépségesen, hogy szinte fizikai fájdalmat éreztem e szépség és a rácsos börtönépületek sivársága láttán.

Az első pillanatban nem tudtam kiigazodni az épületek rendszerében.

A kertben néhány csíkos ruhás, gyékénypapucsos rab foglalatostkodott, jöttünk-re kezeikben megállt a kapa és kíváncsian szemlélték, mígcsak a főépületbe vezető, rácsos vasajtó el nem takart bámész szemeik előtt...”

„...A főépület, széles, homályos folyosóján, a kísérő, szuronyos fegyőr a »Törzskönyvi-iroda« feliratú ajtó előtt állított meg...”

„A főtörzssörmester figyelmeztetett a börtön házszabályainak pontos és feltétel nélküli betartására és az azok legcsekélyebb megsértéséért járó fegyelmi büntetések súlyosságára és szigorúságára.

– A száma – mondta befejezésül – 2266/49. Ez a szám, büntetésének időtartama alatt fontosabb, mint a neve. Ideiglenesen a fegyházépületben fogjuk elhelyezni. Míg nem találunk végleges helyet, a civilruháját megtarthatja...”

„...Szótlanul, de érdeklődve figyeltem börtönéletem első mozzanatait. Az eddigi »élményekhez« viszonyítva valami különös szelídséget láttam mindenben, még a felügyelők közömbösnek tűnő arcában is...”

„...A fegyőr megnyitotta a 27-es számmal jelölt cella ajtaját. Benn valaki, harsányan

vigyázzt vezényelt és hallani lehetett, ahogy többen fölugranak. Az ajtóban egy fiatal csíkosruhás, jelentést tett:

– Felügyelő Úr, tisztelettel jelentem, zárkalétszám 34 fő, jelen 26, 8 elítélt a munkahelyen tartózkodik.

– Tovább! – vezényelt a felügyelő, majd folytatta – Egy fővel növekszik a létszám. Szobaparancsnok, oktassa ki, de semmi marhaság! Értette?

– Igenis!

A fegyőr kilépett, az ajtó dübörögve csapódott mögöttem, a kulcs pedig csikorogva fordult a zárban.

A zárka mintegy 10 m széles és 6 m hosszú lehetett. Két vasrácsos ablaka a virágoskertre nézett. A csupasz, fehérremszelt falakon ezernyi, széjjelnyomott poloska vérfoltja látszott. A falak mellett, a földre, mindenhova szalmazsákokat raktak le, közepütt hagytak csak utat a vizesvedrek és kiblik felé. Sápadt, sovány elítéltek, részben civil, részben csíkos rabruhában heverték a zsákokon, jöttömre azonban valamennyien körém csoportosultak...

A „Börtön” című fejezet talán legérdekesebb része, az elítéltek közé való beilleszkedés leírása. Nyelvük, szokásaik figyelése, sokáig csak kívülállóként, de a feljegyzések végéhez közeledve már, olyan személyként, aki szolidaritást vállal és a bűnözés kialakulását társadalmi hibának, mulasztásnak tekinti.

„...– Frajer, bokorugró! – A szavak jelentőségét ugyan nem értettem, mert »linkhaduva« volt, a hanghordozásukból egyfajta lekicsinylést éreztem és nyilvánvalóvá vált számomra, hogy miként a rácsokon kívüli társadalom, úgy az itteni emberek is kizártak maguk közül. Emberek voltak körülöttem, mégis egyedül voltam. A szobaparancsnok leült mellém:

– Te miért vagy itt?

– Én? Hát én nemrég mentem póter, de rüheltem a melót. Flamós voltam, csináltam egy srenket és döntöttem egy mackót. Elmart

az óberhé egy zsaruja és kaptam egy marha nagy ruhát, utánna 10 mázsát a statin. A frájkók azt hitték, hogy majrézok a sittől.

– Egy szót sem értek!

– Eh, frájer vagy! – azzal elfordult és odaszólt a többieknek – Ki jön zsugázni? Bank, a holnap brugó!

Nagyon hosszú időnek kellett eltelnie, mire megtanultam a »linkhaduvát« és megfejtettem az iménti szöveget, ami körülbelül ezt jelentette: »Hát én nemrégén szabadultam, de nem kedveltem a munkát. Éhes voltam, csináltam egy betörtést, megfúrtam egy páncélszekrényt. Elfogott a főkapitányság egy nyomozója és kaptam egy 'marha-nagy' verést, utánna 10 évet a statáriális bíróságon. A frájkók (a bűnözésen kívül álló átlagemberek) azt hitték, hogy félek a börtöntől.« A kártya ott zsuga volt, a kenyér, brugó. A fogházór, smasszer, a kés, halef, a cella héder, a hideg, cidri és így tovább, minden szóra megvolt a megfelelő »link« kifejezés.

A nyelv szinte tökéletes volt a maga nemében. A bűnözők, kinn a szabad ég alatt elárulták volna magukat, ha valaki füle hallatára felszólítást adnak, hogy zsebdeld ki, ezt, vagy azt, úgy viszont senkinek sem tűnt fel, ha azt mondta: Rajzold meg azt a fickót!

Ha valakinél pénzt sejtettek, úgy adták zsebmetszőtársuk tudtára, hogy »lés manusz«...

„...Tény, hogy azok az emberek, akiktől súlyos törvények védik a »békés lakosságot« és a magán-, vagy társadalmi tulajdont, önmaguk körében nem ismernek romlottságot.

A »vagány« sohasem károsítja meg a »vagánytársát«. Egymással a legmesszemenőbbekig szolidárisak, az egoizmus ismeretlen közöttük. Szinte azt is mondhatnánk, hogy eszményi kommunizmusban élnek, ahol az »enyém-tied« fogalma csak ritkán vetődik fel, ellenben a »közöst« mindenki gazdagítja. A »vagány« a börtönéleten belül is becsapja a »frájert«, és az így szerzett javakat lelkiismeretesen megosztja

társaival. Persze ezek a javak a szabad ember szemében, szinte nevetségesen hangzanak. Néhány darab cigaretta hatalmas gazdagság, a legmagasabb értékű »valuta«, amiért a szabadságán kívül csaknem mindent megkaphat az elítélt.

A »vagányok« irányítják a börtön belső életét. Ők azok, akik szembe mernek nézni a börtönintézmények gyakran elviselhetetlenül szigorú rendelkezéseivel és azok végrehajtóival, a fegyőrökökkel. A »vagányok« az egyetlenek, akik megragadták az éhségstrájk fegyverét, akik nem féltek a »kurtavastól«, kikötéstől és kényszerzubonytól.³ A magyarországi börtönökbe került jugoszlávokat mind »vagányoknak« nevezték, mert ők méginkább szembeálltak a hatósági közegekkel. Az ÁVH sokáig nem tudott »vamzert«, vagyis besúgót találni vagy kinevelni közülük. A jugoszlávok minden, újabb intézkedésre, amely szigorítást jelentett, éhségstrájkjal válaszoltak, legtöbbször eredményesen...»

Talán ebben a helyzetben és a politikai eseményeknek áldozatul esett, különböző társadalmi rangú, származású, neveltetésű személyek között, érthető a meggyőződés és a következő feljegyzés-részlet:

»...Szomorú tény, hogy napjaink büntető »igazságszolgáltatása« nem valódi pszichoanalitikán alapszik, mert ha úgy volna, számtalan ítélethozatal helyett egy lelki dekadenciájának utolsó fokán álló, igen nemes emberanyagra lelnének jogászaink...»

»...Ehhez a kaszthoz tartozott a 27-es zárka kijelölt szobaparancsnoka is...»

»...Nincs szó, mellyel le lehetne írni a rab fájdalmát, akit nemrég zártak el a külvilágtól, mondhatni élve eltemettek. A test a rácsok rabja, a szellem az álmoké. Csak nagyon ritkán van tudatában fogságának, s ilyenkor dühödten, örvongve próbálja széttörni bilincseit, kimenekülni cellájából. Hirtelen észrevettem, hogy valaki figyel. A szobaparancsnok volt, mintha a gondolataimban olvasott volna. Lassan egy cigarettát csúsztatott a kezembe, mintha attól tartott

volna, hogy megbánt vele:

– Tudod – mondta –, itt nincs bővében a cigaretta, de azért néha hozzájutunk. Te viszont ne gondolkodj, itt nem szabad, mert becsavarodik az ember. Eltelik ám ez a két év, meg aztán lehet, hogy nem is kell mind letöltened. Öt-hat hónap múlva jön egy amnesztia és kiengednek, meglátod. De ha sokat gondolkodsz, meg fogsz örülni. Kell az neked? Ne félj mi majd pártolunk, és amink lesz, abból jut neked is. Nézd azt ott a sarokban, egy régi miniszteri osztályfőnök. Nyilas pártvezető volt, és most itt van. Havonta kap egy 5 kilós csomagot, de még nem volt rá példa, hogy valamelyik éhező társának akár egy morzsát is adott volna. Amaz meg ott egy kulák. Az betente kap csomagot, mert nem jogerős az ítélete. A kenyér és a kalács zöldre penészedhet a zsákjában, de akkor sem ad senkinek, inkább hazaküldi, mert azt mondja jó lesz a disznóknak. De ha véletlenül kevesebb levest kap a csajkájába egy hétig is emlegeti.⁴

Ők egymás között szidják az ávót, szidják a rendszert, de ha a másiktól hallanak valamit, besúgják az osztályvezetőnek, mert így akarnak rendes embernek látszani. Biztosan belőled is ki akarnak húzni majd valamit, mert azt mindenki látja, hogy nagyon megkínóztak az ávón, de te ne mondj semmit, bajbakerülsz. Majd szólok a haveroknak, hogy foglalkozzanak veled. Szimpatikus gyerek vagy, ne félj, nem maradsz el mögöttünk!...»

A feljegyzések néhány oldalon keresztül még folytatódnak, de lényegében itt maradnak abba.

V. Szabolcsky Ferenc életútja azonban korántsem ér véget.

»...A második év lejártá előtt néhány héttel vándorvasba vertek – a kezem és a lábam külön-külön megbilincselve, majd mindkettő egymáshoz bilincselve és ezáltal a testem, hétrét görnyedve –, rabszállítóba tuskoltak, és elindult velem az autó. Hogy hová, azt nem tudhattam, csak azt, hogy jó ideig visznek, mint később kiderült, Pestre, a kőbányai Gyűjtőfogházba. Ennek is a

*kisfogház részében helyeztek el, ami köztudomásúan Magyarország legkegyetlenebb börtöne volt, a nagyon súlyos, de kizárólag politikai elítéltek siralomháza...*⁵⁵

*„...ismét rabszállítóba ültettek és egy olyan helyre vittek, amelyet már sokan leírtak. Én akkor még csak azt láttam az autóból kibukva, hogy a kapubejárati táblán ez áll: Andrássy út 60. Most már tudom, hogy az ávo legbárhedtebb kínzókamrájába vittek, de itt mindössze 8-9 napig lehettem, azt hiszem, nem is voltam egészen tudatomnál, ám egy újjal sem nyúltak hozzám. Visszavittek Kőbányára, mivel szinte mozgásképtelen voltam, a gyengélkedőbe kerültem, és innen szabadultam. Itt járt le a két év fegyházbüntetésem...*⁵⁶

V. Szabolcsky Ferencet, abban a hitben, hogy szabad ember lehet, hamarosan tovább szállították, de ismét táborba került, ezúttal a Kistarcsai Internálótáborba, az Államvédelmi Hatóság értékelése szerint, „szabadlábra helyezése államvédelmi okokból aggályos” címen.

A kistarcsai tábor a falu központjában álló egyemeletes épületek, hatvan-hetven négyzetméteres helységeiből állt, ahova 40-50 embert zsúfoltak össze. Itt tartották fogva a „magyar népre veszélyt jelentő gyanús elemeket”, iszonyú rend és fegyelem, valamint olyan kihallgatások mellett, melyekben a „...legkörmönfontabb megalázási módszereket agyalták ki, hogy emberi művoltunkban meggyalázzanak, megsemmisítsenek bennünket...”⁵⁷

V. Szabolcsky Ferenc rabtársai, fogvatartói szerint: „rohadt fasiszták, destruktív elemek, imperialista ügynökök, árulók, kémek, kulákok, osztályidegenek, klerikális reakciók, a dolgozó magyar nép ellenségei” voltak, vagyis némi túlzással Magyarország színe-java.

Kéri Kálmán vezérkari ezredes, Horthy Miklós kabinetvezetője, Vitéz Somogyváry Gyula, korábban a Magyar Rádió igazgatója, a *Virágzik a mandulafa*, *A piros sapkás kislány*, a *Ne sárgulj, fűzfa!* regények írója, továbbá a

Magyar Államvasutak vezérigazgatója, több gyár- és bankigazgató, újságírók, közhivatalnokok, egyházi személyek és jugoszlávok, akik hozzá hasonlóan Tito elől menekültek. Mind között azonban, V. Szabolcsky Ferenc volt a legfiatalabb.

Híreket csak nagyon ritkán hallhattak a külvilágból, vagy egy új szobatárs, elejtett mondat, újságpapírfoszlány, vagy a gyengélkedőbe kerültek jóvoltából.

*„...Az internálótáborban senkinek sem járt levél, csomag, senkihez sem jöhetett látogató. Még értesítés sem a családnak, hogy esetleg szerettük itt van. Ezek a táborok nem léteztek, erről nem volt szabad beszélni. Igaz, volt egy épület, a kedvezményezettek szakasza, akik néhanapján kaphattak levelet, vagy csomagot, de mi ezekkel sohasem találkozhattunk. Mi voltunk az ellátatlanok és esetenként valamilyen segítség-szervezet juttatott valamiféle tisztasági csomagot a számunkra. Egyszer én is kaptam egy tubus fogkrémet, igaz, fogkefém nem volt...”*⁵⁸

V. Szabolcsky Ferencet 1952-ben, a kistarcsai hat hónap után a Recski Internálótáborba szállítják, alig 21 évesen.

*„...Odakinn esett az eső, 1952 októbere, novembere lehetett, akkor már nem számláltam a napokat. Ahogy elindult velünk a teherautó a bizonytalanba, még nem sejtettem, hogy az iszonyatból a haláltáborba, Recskre...”*⁵⁹

„...Az egyfolytában zuhogó esőben beteltek bennünket egy juhóhódyba, és egy álló hónapig ott tartottak a szabad ég alatt. Ez ideig, mintha a természet is büntetni akarta volna a szegény nyomorultakat, az eső egyfolytában áztatta kimerült testünket, szaporította a „levesünket”. Innen a juhóhódyból jártunk ki a munkaterepre kerítést építeni, amivel a tábort körülvették. Nem régen olvastam egyik, Amerikába disszidált rabtársam könyvében, hogy a recski tábort eredetileg a szovjet mintára létrehozott kényszermunkatábornak, azaz haláltábornak szánták. Azért itt a Mátrában, mert Magyarországnak viszonylag lakatlan része és azon felül, hogy a végtelenségig zsarnokos-

kodhattak a rabok felett, itt akartak munkaerőt biztosítani a Rákosi-féle túlméretezett öt éves terv teljesítéséhez. Kőfejtésre, kőtörésre az akkori fizetések mellett nem akadt önkéntes munkaerő, és hogy a tervezett haláltáborokból csak egyetlenegy, a recski épült fel, abban az is közrejátszott, hogy Rákosi viszonylag rövid ideig, öt évig volt hatalmon...»¹⁰

Többfelé dolgoztatták őket és V. Szabolcsky Ferenc tudomást szerezhetett arról, hogy a táborban van Kéri Kálmán, Faludy György és sok más, akkoriban ismert személy is. Váratlan hírként hatott, hogy hamarosan 1953 márciusában meghalt a „kis népek nagy barátja”, Sztálin elvtárs. Ennek következményeképpen sokminden megváltozott, Szabolcsky Ferenc Tiszalökre, egy újabb internálótáborba került. Így a recski tábor felszámolását már nem ott érte meg.

Tiszalökön nagy építkezések folytak, akkor épült a vízi erőmű és párhuzamosan a Kelet-Dél főcsatorna. Sok internált dolgozott ki, de nagyapám elmondása szerint ez már korántsem volt olyan embertelen, mint az eddigiek. Innen 1953 nyarán szabadult.

„...Két hét múlva a szokásos reggeli sorakozónál megjelent egy nem ávos rendőrpáncsnok, kezében egy csomó papírossal és kedélyesen a tudunkra adta: Szabadulnak fiaim!...”

BABAI JÁNOS ÉS JÁNOSNÉ, A HÁZSPÁR, AKIKNÉL VITÉZ SZABOLCSKY FERENC, KOMLÓI TARTÓZKODÁSA ALATT LAKOTT; KOMLÓ, 1956. XI.11.

„...megkezdődött a névsorolvasás: Szabolcski Ferenc, anyja neve Horváth Mária, született 1930. október 18-án Cservenkán...és még vagy harminc név, majd közölték velünk, hogy szabadok vagyunk, de további egy évig rendőrhatalósági felügyelet alatt tartanak bennünket, és Tiszalök területét engedély nélkül nem hagyhatjuk el. Ugyanazt dolgozhatjuk, mint eddig, de ezentúl fizetésért, és előlegben mindannyian kapunk 200 forintot. Magyarország területére lépésem óta, ez volt az első pénz, amit kézbe vettem...”¹¹

Következő állomásként a komlói szénbánya szerepel feljegyzéseiben és a folyóiratban közzétett beszélgetésben. Egy munkástoborzás után, ez lett első szabad munkahelye, ahol két évre való leszerződésért 2000 forint készpénzhez jutott. 1954-től tehát szabad ember.

1956 októberében Budapesten kitör a forradalom, melynek híre csak néhány nappal később érkezett a bányavárosba. A komlói forradalmárok, munkásokból, bányászokból, főleg fiatalabbakból álltak, akik békés tüntetésekké kezdtek.

„...A rádióban beolvasták a forradalmi tanács kérését és a vidék erre legjobb belátása szerint reagált. Így történt meg, hogy egyik főlhívásukban szemet kértek a komlói bányászoktól a fővárosi kórházak részére. Mi azonnal megpakoltunk negyven kamiont, élelmiszert és fegyvereket is álcázva ezáltal, és elindultunk a főváros felé. Igen ám, de nem tudhattuk, merről lehet bejutni

KOMLÓ, 1956. NOVEMBER 11.

*a városba. A Soroksári utat választottuk, ahol az orosz tankok már vártak bennünket, és fél óra alatt szitává lőtték mind a negyven teherautót. Sok társam ott veszett, nekem sikerült egy kapualjba húzódnom, ahol legnagyobb rémületemre hátulról berántottak, és bevágták mögöttem a kaput. Szerencsére forradalmárok voltak, akik rejtegettek egy ideig, majd kijuttattak a városból, hogy visszatérhessek Komlóra...*¹²

„...Hallgattuk a nyugati rádiót, ahol teli torokkal üvöltöttek, hogy csak tartsunk ki dicső forrdalmunkban, majd érkezik a segítség.

*Jó történelemtanáraim voltak a börtönökben, akik igencsak sok szemszögből világtítottak rá történelmi múltunkra és annak rendre az volt a tanulsága, hogy Magyarországot mindig cserbenhagyták.*¹³

V. Szabolcsky Ferenc a soroksári harcokban sok más bajtársához hasonlóan megsebesült, Kalocsáig jutott el, majd onnan, december első napjaiban érkezett meg a kelebiai vasútállomásra, és végül december 3-án, Ferenc napján Szabadkára. Csak a hetvenes években

1956

lépte át újra a magyar határt. 1957-ben vette feleségül Tüskei Emília könyvtárosnőt, egyetlen lánya, Kocsis született Szabolcski Eva után, két unokája született.

Az „Umetnost” bútorgyár asztalosa, technikus, majd a főiskola elvégzése után jogásza lett, és vezető beosztásból nyugdíjazták. Nyugdíjba vonulása után, tagja a Recski Szövetségnek, az ’56-osok Szövetségének és a POFOSZNAK.

A Vajdaságban alapító tagja a Kosztolányi Dezső Diáksegélyező Egyesületnek, melynek feladata a vajdasági magyar fiatalok tanulási lehetőségeinek javítása, ösztöndíjak, kollégiumi elhelyezések, ingyenes küönórák, útiköltségek által.

Tagja a Pax Romana Keresztény Értelmiségi Kör elnökségének, amelyben aktívan részt vett haláláig. Az ’56-os eseményekben való részvételéért, valamint a szülőföldön végzett tevékenységéért 2003. szeptember 5-én vitézzé avatják Kőszegen. A Politikai Elítéltek Közössége 2005. augusztus 7-én „A szabad Magyarorszáért érdemkeresztet zöld szalagon”, „az 1945. és 1956. közötti időszakban az idegen megszállók és a kommunista diktatúra elleni bátor politikai helyállásért, melyért az önkényuralom bírósága szababadságvesztésre ítélte”, címén adományozta neki.

2005. április 16-án halt meg, 75 éves korában.

Feljegyzéseiben így vall: „...*Fél évszázad után is azt mondom, nincs mit megbánnom. Megértem azt az időt, amikor beszélni, kell és lehet azokról az emberekről, akik hasonló, vagy az enyémmel is tragikusabb utat jártak be...*”

„...A minket körülvevő változó világban, valamennyi országban, egyre-másra alakulnak az olyan politikai állásfoglalástól mentes érdekszervezetek, melyek célja, hogy a mindenkori politikai hatalmak és hatalmasságok kárvallotjait, üldöztötteit, valamilyen formában kárpótolja, illetve részükre valamilyen formában kárpótlást eszközöljön ki...”

„...Közel tíz éve alakult meg a Recski

Szemtanú – 1956

Szövetség, a kényszer-munkatábor volt rabjainak nemzetközi képviselte, amelynek a célja éppen a visszaemlékezés, adatok, tények összegyűjtése, hogy egyszer rendszerezve, feldolgozva napvilágot lásson egy tárgyilagos dokumentumkötet. Ám, azt hiszem, aki e haláltáborok poklát megjárta, sohasem lesz képes tárgyilagos szárazsággal szólni róluk. A teljes igazság majd egyszer

nyerhet kaphat, kemény fekhely, szalmazsák helyett pricc, vagy puszta padló. A „kurtavas”, a Rákosi-féle „humanisták” gyalázatos kínzóeszköze, amelyben a legerősebb rabok is 1-2 óra alatt megtörnek, és üvöltve könyörögnek kegyelemért. Az ÁVH kurtavasa 20-25 kg súlyú vasbílincs, amelybe az arcára fektetve kötötték be az embert, és karikát formáltak a testéből. A bal kezét a jobb lábához, jobb kezét a bal lábához húzták, olyan feszesen, hogy rövid fél óra alatt feldagadt a csuklója, a bokái pedig eltakarták a vaspántokat.

A kikötést abban az időben már megtiltotta az igazságügy-miniszter, helyette azonban bevezette a kényszerzubbonyt. Az elítélt kezeit hátracsavarták, jobb kezét a bal vállára és fordítva, kikötötték és így az ember súlya kezein és vállpercein függött. Embertelen fájdalommal járt, és 15-20 perc után eszméletvesztéssel.

⁴ A további feljegyzésekből kiderül, a vacsora legtöbbször 2 dl krumpliceles volt, amelyben még kívánságból sem találtak krumplit, és íze is alig volt. Az elítéltek ezért „Sztálinvárosnak” nevezték az ételt, mert olyan „bevehetetlen” volt, mint a hitleri német hadsereg számá-

kikerekedik a túlélők személyes tanúvallomásaiból, mint, amilyen az enyém is...”

JEGYZETEK

¹ FehérMária: Egy topolyai ember „víg napjai” (1. rész). Disszidálás a pokolba című interjú alapján. *Családi Kör*, 2002. január 31. 14.

² Fehér : i. m.15.

³ Fegyelmi büntetések: sötét cella, böjt, vagyis az elítélt csak vizet ihat és 25 dkg ke-

ra Sztálingrád. Az elnevezéstől függetlenül azért mindenki szívesen fogyasztott volna még ebből a langyos léből.

^{5,6} Fehér: i. m. 15.

⁷ Uő: Egy topolyai ember „víg napjai” (2. rész). Kistarcsa legfiatalabb internáltja című interjú alapján. *Családi Kör*, 2002. február 7. 14.

⁸ Uő: Uo. 2002. február 7. 15.

⁹ Fehér: i. m. 15.

¹⁰ Fehér: i. m. 2002. február 14. 15.

¹¹ Uő: Egy topolyai ember „víg napjai” (4. rész). *Úton a szabad munkahely felé* című interjú alapján. *Családi Kör*, 2002. február 21. 14-15.

¹² Fehér: i. m. *Családi Kör*, 2002. február 28. 12.

¹³ Fehér: i. m. *Családi Kör*, 2002. február 28. 13.

KESSELYÁK PÉTER

Csillagjárás

1957. április 2-án történt. Langyos tavaszi este borult az elcsöndesedő szegedi utcára. Későre járt, 11 óra is elmúlt már. Édesanyám aznap délből 3 napos iskolai kirándulásra utazott kísérő tanárként Budapestre, így testvéremmel kettesben voltunk otthon. Éppen lefeküdtünk, amikor hosszú csöngetés riasztott ki az ágyból. Rendőrség! A kapuban két rendőr állt, engem kerestek. Öltöznek fel gyorsan, 5 percet adnak rá. Előzetes letartóztatás. De hát miért? Azt ők nem tudják, majd a kihallgatáson kiderül. Gyors búcsút vettem riadt öcsöskömtől és néhány perc múlva már az utca kövezetét róttam egyenruhás kísérőimmal. Meglepetésre nem hármasban voltunk: két másik egyetemista fiatalembert már „begyűjtöttek”, egyikőjük Bitó Jancsi évfolyamtársam és barátom volt. Az egyetemi kollégium kapuja előtt megálltunk, ahol két újabb hallgatót vettek pártfogásukba a rendőrök. Aztán a 7 főre duzzadt menet végigbotorkált a városon. A híres-hírhedt Csillag börtön fekete vaskapuja előtt álltunk meg legközelebb. Becsöngettek. A kapu megnyílt, majd automatikusan bezáródott mögöttünk. Odabenn az őrség átvett minket a rendőröktől. Közölték, hogy előzetes letartóztatásunk hat hónapig is eltarthat. Vallomásunktól függ, hogy mi lesz a további sorsunk. Két újabb vaskapun keresztül, amelyek mindegyikét riasztóberendezés és farkaskutya őrzött, hosszú börtönfolyosóra kísérték bennünket. Bitó Jancsival egy kétszemélyes cellába kerültem. Emeletes ágy, szalmazsák, pokróc, vizes vödör, kübli. Ennyiből állt a berendezés. Lepedőt nem kaptunk. A szalmazsákon és a rajta fekvő zsákpárnán több tenyérnyi vérfolt árulkodott arról, hogy a cella előző lakóit alaposan összeverték. Jócskán

elmúlt éjjel, amikor Jancsival „nyugovóra” térhettünk.

Sejtettük már, hogy miért kerültünk ide. Hajdan mindketten piarista diákok voltunk és az államosítás után kedves cserkészvezetőnk, Kovács Mihály tanár úr vezetésével egészen 1954-ig minden nyáron „illegális” hittan-táborokon vettünk részt, év közben pedig kiscsoportos hittanórákat tartott többek között nekünk is. 1955-ben letartóztatták és 10 hónapra elítélték az ifjúsággal való tiltott foglalkozás miatt. 1956 szeptemberében szabadulva meglátogatott minket és elmondta, hogy a „hivatalos szervek” mindent tudnak rólunk. Ha netán minket is kihallgatnak, nyugodtan mondjunk el mindent úgy, ahogyan volt, hiszen nem voltunk „összeesküvők”, foglalkozásaink célja az evangéliumi értékek magunkévá tételén túl mindig is az volt, hogyan kell és lehet egy keresztény embernek békésen, de megalkuvás nélkül, értékeit megőrizve beilleszkednie egy életre a vele szemben más elvárásokat támasztó és más értékrendet valló szocialista társadalomba. Miska bá' '56 szeptemberi szavai a közelgő októberi forradalom forgatagában feledésbe merültek, a „hivatalos szervek” azonban – úgy látszik – nem felejtették el, hogy az ő tanítványait, köztük minket is, vallomásra bírjanak.

Másnap reggel az Őrök áttelepítettek bennünket egy nagy közös fogolyterembe, ahol körülbelül tizen-tizenketten lehettek, de csak éppen hogy leraktuk személyes motyóinkat, máris elvittek minket vallomástételre. Jancsit is, engem is külön bedugtak egy-egy üres cellába. Papírt, tollat nyomtak a kezembe, meg vagy harminc kérdést, amelynek a fele a Kovács tanár úrral kapcsolatos „kleri-

kális múltunkra” vonatkozott, a másik fele pedig arra, milyen ’56-os „ellenforradalmi tevékenység”-ben vettünk részt vagy tudunk róla. A kérdések első felére részletesen leírtam mindazt, amit Miska bá?-tól úgyis tudtak már, a második kérdéscsoportnál pedig megkockáztattam a teljesen nemleges választ, feltételezve, hogy amiben részt vettünk, arról nem tudnak. *Ráadásul az forradalom volt és nem ellenforradalom, ezért hát úgy érveltem magamban, hogy a rosszul feltett kérdésre nem is jár érdemi válasz.* Délben utolsó cseppig elfogyasztottam a csajkában beadott krump-
lihéj levest. Délután 4 órakor jöttek írásos vallomásomért, majd visszavittek a közös fogolyterembe. Jancsit valamivel később hozták máshonnan.

Életem egyik legmegindítóbb élménye volt megtapasztalni azt az együttérzést, amivel a közös fogolyterem lakói fogadtak, miután reggel óta csak most láttak viszont a baljós-
latú kihallgatás után. A társadalom minden rétege képviselve volt közöttük, mégis szinte közös szívdobbanással, aggódva szorosan körém gyűltek és túlárado segítőkésszég-
gel érdeklődtek: Mit csináltak magával ilyen sokáig? Megverték? Kínózták? – Valamelyik szalmazsákból előkerült egy kis üveg pálinka, és odanyújtották: Igyék egy kortyot! – Csak akkor nyugodtak meg, amikor látták, hogy ép minden tagom és nem szorulok segítségre.

Harmadik nap délután Jancsival együtt felvittek a börtönírodára, ahol két detektív fogadott minket. Leültettek, majd az egyik

EGYETEMI TÁBOR, TAPOLCA, 1955. július 28. HÁTUL KÖZÉPEN: BORSODI HADNAGY.

ÁLLÓ SOR BALRÓL: **KESSELYÁK P.**, VIDA IMRE, x, CSERNYÁK LÁSZLÓ, HORVÁTH RÓBERT, UHRIN JÁNOS, **KISS TAMÁS**, LEINDLER LÁSZLÓ, SKANDERA LAJOS, MOLNÁR MIHÁLY, SZÁNTÓ GYULA, x, SZENTANNAI PÉTER, KAMARÁS LAJOS, BAJUSZ MIHÁLY, x

ÜLŐ SOR BALRÓL CIKK-CÁKKBAN: LOSONCZI, KISS JENŐ, x, **MÓNUS ÁRON**, x, **LENGYEL ZOLTÁN**, SZILÁGYI ISTVÁN, **ASZALÓS JÁNOS**, x, **BITÓ JÁNOS**, x, TIMÁR MÁTYÁS., x, GERA JÓZSEF, CZESZNAK MIHÁLY, GAÁL ÖDÖN, x

cigaretára gyújtott, és jelentőségteljesen nekilátott a mondókájának: Írásos vallo-másunkat elfogadták. Remélik, tudatában vagyunk annak, hogy nagyon veszedelmes államellenes bűncselekménynek voltunk a részesei a tiltott hittan órákon és táborokon való részvételünkkel és azzal a világnézettel, hogy idegen testként épülünk bele észrevétlenül a szocialista társadalomba. Ám lássuk pártunk és kormányunk nagylelkűségét velünk, megtévedt ifjakkal szemben: ma, április negyedikén, felszabadulásunk ünnepén szabadon engednek bennünket. A másik detektív még megkérdezte, mikor esedékes tanulmányaink befejezése az egyetemen, majd jelentőségteljesen hozzátette: „még találkozhatunk”. (Hála a Gondviselésnek, sohasem találkoztunk többé!)

Pár perc múlva kívül találtuk magunkat a börtönkapun. Harmadnapos szakállal, gyűrött hétköznapi ruhában, fillér nélkül a zsebemben osontam hazafelé. Az utcán ünneplőbe öltözött, jól fésült emberek jöttek szembe, kismamák babakocsit tolva napoz-

tatták kicsinyeiket a virágillatos tavaszi lég-áramban. *Most éreztem igazán, milyen hatalmas kincs a szabadság! És ezt csak azok tudják, akiket egyszer már megfősztottak tőle.* Hazaérve megkönnyebbülten tapasztaltam, hogy édesanyám még nem tért vissza a háromnapos iskolai kirándulásról, így csak este tudta meg, hogy időközben én is „kirándultam” egyet.

Három nappal később Beethoven Fidelio című operáját adták elő a szegedi színházban. A megnyílt börtönkapu jelenete a karjaikat vágyakozóan fény felé nyújtó rabokkal – olyan volt, mintha magam is köztük lennék. Mély szolidaritást éreztem a Csillag börtönben maradt rabtársaimmal és mindazokkal, akik szerte a világon börtönökben és táborokban sínylődve üldözést szenvednek az igazságért. Nekem csak három nap jutott ebből, de gazdagabb lettem tőle. Talán azért, hogy megpróbáltatásom csekélységén szégyenkezve képes legyek átérezni Miska bá’ és a hozzá hasonló sokak hősi áldozatának igazi nagyságát.

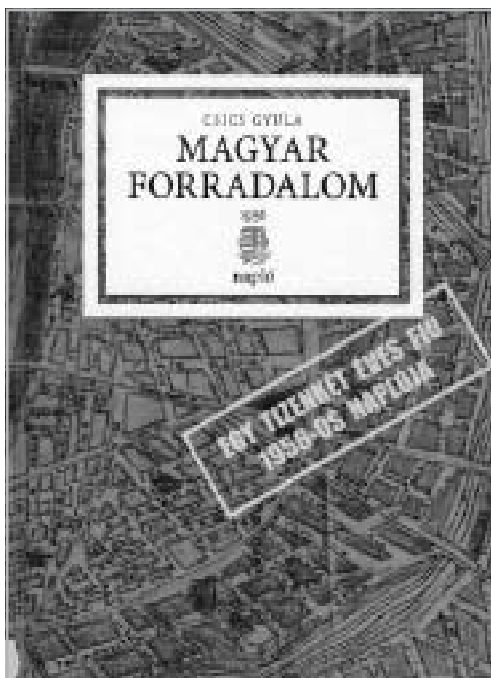
Ahogy egy tizenkét éves fiú látta

CSICS GYULA: *Magyar Forradalom 1956.*

Napló. Szerk.: Rainer M. János. Könyv- és címlapterv: Molnár Icsu István. Budapest, 2006, 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató-intézete Közalapítvány.

A szerkesztő, Rainer M. János 2004-ben Tatabányán, a Megyei Könyvtárban egy konzultáción vett részt, melynek témája az 1956-os forradalom és az azóta eltelt idő. A beszélgetés után egy idős úr lépett hozzá, bemutatkozott, és elmondta, hogy a forradalom évében naplót vezetett. S ezután átadott egy dossziét, mely a gyermekkorában feljegyzett naplóját tartalmazta. Ez a személy volt Csics Gyula, a tatabányai városi könyvtár vezetője. Az átadott dosszié gyermekírást, rajzokat, térképeket és jól ismert rölapokat tartalmazott. A feljegyzések főbb pontjai az 1956-os Blaha Lujza tér, az utca, a ház, és a rádió hírei. Az ember azt gondolná, hogy elég sokat tud ebből a nézőpontból 1956-ról, de ahogy ez tizenkét éves fiú lejegyezte, úgy tűnik még sohasem hallott róla az olvasó. Bemutatja, amit látott szüleitől, a város utcáin, a szomszédoktól, amit a barátjával megbeszélt, az újságból elolvasott és a rádióból hallott, abból egy különlegesen sajátos, más számára nem tapasztalt kép áll össze. Elég elolvasni az első néhány lapot és egy különleges ajándékot kapunk, mégpedig egy nagyon okos, nagyon lelkes gyermek világát. Ez a világ pedig a forrongó 1956 világa. Csics Gyula saját ötvenhatjác, amelyet a forradalom eseményei befolyásolnak, de a világot ő formálja mindabból, ami vele napról-napra történik. Tüntető tömegek, utcai harcok, a felnőttek elbeszélései, szövegben, rajzban, sőt térképe-

ken is megörökített séták, a fiú hegedűőrája és születésnapja, a város, amit lát – és a város, amit Jancsival papíron, térképen elképzel –, egyetlen rendszerben áll össze számára. Ezt az ötvenhatos gyermeki kozmoszt pedig egy középkor kancellista rendszeretével, pontosságával, lelkiismeretességével modern kódexbe jegyzi. Az ő belső világának rendje feltárul a napló olvasójának.

A napló két fő részre van osztva: az első rész a forradalom időszakát, 1956. október 23-tól november 22-ig jegyzi fel az eseményeket. Kiemeli többek között a diákok tüntetését, a „durrogó és puffogó” forradalmat, az új kormány megalakulását, Nagy Imre beszédét, Mindszenty hercegprímás szavait, az oroszok támadását. A séták által bevezet minket a főváros megtört arculatába: Corvin

köz, Baross utca. Személyes helyszíneket is megismerhetünk: a hegedűórát, szánkózás, karácsony és szilveszter ünnepét.

A második rész 1957. év első napjától március 15-ig közli a bemutatást. Szintén színes világ tárul elénk a kisfiú leírt meglátásából és érzéseiből. Például: a január eleji disznóvágás napján érkezett Magyarországra Hruscsov és Malenkov. A fiú viccesen mutatja be az orosz vezetőséget, de talán a legkifigurázottabb személyiségeként jelenik meg a közvéleményben, s persze a fiú szemében Kádár János. Újra felcsillan a vörös csillag, s kötelező lesz oroszul tanulni. A gyermek a március 15-i nemzeti ünnepel zár, érdekesen közölve, hogy a nép ma is munkába megy, mint a többi napon.

Ötven év múlva: „Titkosítva nagypapakorig”. Ez volt a kiadandó Napló egyik címváltozata, mert megírása után csak ritkán vette kézbe az író. Nem a hatóság, nem a titkosszolgálat, nem a családja, hanem ő maga „titkosította”, nem sokkal azután, hogy befejezte az írását. 1957-ben a megtorlások időszakában teljesen világossá vált, hogy minden marad a régi rendszerben, az író tartott attól, hogy a gyermekes leírás másokat bajba hozhat. Maga mondja, hogy e naplóba az igazat, s csakis az igazat írta le gyermeki naivitással, válogatás nélkül, mindent tiszta lélekkel elfogadva. Féltette, hisz életének fontos darabja volt. Semmiképpen sem szeretne volna elveszíteni azáltal, hogy rossz kezekbe kerül és hibás értelmezés, gonoszság vagy rosszindulat miatt esetleg semmissé válhat. Ez az értékes napló több mint harminc évig egy íróasztal leghátsó zugában lapult, becsomagolva, ’titkosítva’. Ez idő alatt rengeteg minden történt a napló írójával. Az iskolák elvégzése és a diploma megszerzése után egy budapesti gimnáziumba, majd Tatabányán, a műszaki könyvtárban kezdett dolgozni. Elmondása szerint tizenkét évesen fogadalmat tett, hogy a naplót addig írja, míg a szovjet csapatok el nem hagyják az országot.

(Senki nem gondolta akkor, hogy erre még harmincöt évet kell várni.) E fogadalommal ellentétben a napló már csak akkor került újra elő, mikor már a megszállók nem voltak itt. Az író reflexiójának zárása képpen leírja, hogy felmerült az, hogy adja e nevét a naplóhoz. Majd meglátjuk, mert mi történhet? Hát ez a könyv valóban érdekel másokat is, útjára bocsát egy új képet, vagy valami mást az 1956-os magyar forradalomról.

A kivitelezés oldaláról is érdemes megvizsgálni a kötetet: a borítón a képzeletbeli város térképe, Csics Gyula gyermekkori rajza látható, mely számomra kifejezheti a leírt időszak zűrzavaros eseményeit a kép színességével, valamint összefoglalóan elénk tárja, azon kis helyszíneket, melyeket napról-napra rögzített a papírlapokon. Az utólagos lábjegyzet elkészítése hasznos volt, így részletes és magyarázó leírást kapunk az említett környezetről, helyzetekről, egyéni meglátásokról és tapasztalatokról. Felesleges volt hozzáfűzni a kézírás nyomtatott verzióját, mert a gyermeki kézirat élményszerűbben és kézzelfoghatóbban mutatja a napló jelleget, gazdagítva azt rajzokkal és röplapokkal. A fiú kézírata olvasható, érzelmeket rejtő, minden történész és magyar ember számára kimondhatatlan érték.

Véleményem szerint a napló olvasásával feltárul egy hiteles meglátású, őszinte gyermeki világ. A könyv a jövőbeli történelem tanítás segédeszközeként szolgálhat. Esetleg történelem fakultációkon is hasznos lehet a diákok kezébe adni, mint egy kortársi beszámolót az 1956-os forradalom emlékéről, mely ma is velünk él.

Olvasásra mindenkinek ajánlom 2006-ban, a forradalom ötven éves évfordulója alkalmából.

KÖNYVES PÉTER

Antik bölcsességek

Tanítsd és tanuld a jobbat!

Görög bölcsességek latin és magyar fordítással.
Összeállította DÉR TERÉZIA ÉS NÓTÁRI TAMÁS.
MÁS. Szeged, 2005, Lectum Kiadó. 288.

Dér Terézia és Nótári Tamás köte-
te az antik görög irodalom
számos alkotójának bölcs
gondolataiból tartalmaz
válogatást latin és magyar
fordítással. Néhány éve a
Belvedere Meridionale Kiadó
gondozásában látott napvi-
lágot az „*Exemplaria Graeca*”
című munka.¹ E korábbi
válogatás összeállítására az
ösztönözte a két klasszika fi-
lológust, Dér Teréziát és Nó-
tári Tamás, hogy az elmúlt
száz esztendőben Magyaror-
szágon görög–latin–magyar
szentenciagyűjtemény nem
jelent meg. Jelen kötet a ko-
rábbi válogatásban olvasható
szentenciákon kívül számos
további bölcsességet is tartal-
maz teljességgel más, önálló
kötetként történő megjelenését indokoló
szerkezetben.

A gyűjtemény összeállításakor szem előtt
tartották a szerzők, hogy a kiválasztott görög
szentenciáknak latin és magyar fordítása
lehetőség szerint rendelkezésre álljon. Ezzel
egyrészt a két klasszikus nyelv párhuzamba
állítását igyekeztek elérni, másrészt azoknak
az olvasóknak akartak kedvében járni, akiket
egy-egy bölcs mondás arra indít, hogy az azt
tartalmazó művet legalább magyar fordítás-
ban alaposabban megismerjék. Azon művek
adatait, amelyeknek fordításait az egyes szen-
tenciák esetében átvették, a *Bibliográfia* cím-
szó alatt tüntették fel. Számos helyen – így

például Galénos és Marcus Aurelius művei
esetében – a latin vagy a magyar változatot
saját átültetésükben közlik.

A kötetet magyar és latin nyelvű előszó
vezeti be, ezt követik az öt nagy téma (*emberi
tulajdonságok, jellemvonások, tevékenységek; em-
beri kapcsolatok; az ember és a sors – az ember és
az istenek kapcsolata; általános életbölcsességek;
híres mondások*) köré csoportosított, görög,
latin és magyar nyelven idé-
zett szentenciák. Az egyes
témákon belül a szentenciák
sorrendje a görög eredeti
szerinti alfabetikus sorren-
det követik. A *Bibliográfia*
a felhasznált görög szöveg-
kiadások, latin és magyar
fordítások kötetait sorolja
fel – ez is mutatja a munka
kettős, ismeretterjesztő és
tudományos karakterét. A
Függelék tartalmazza a görög
ábécé latinbetűs átírását, a
főbb kiejtési szabályok rövid
összefoglalását. Ezt a *Rövi-
dítések jegyzéke* és a *kötetben
szereplő szerzők* rövid életrajza
követi.

A kötet alkotói arra
törekedtek, hogy az ókori
hellén kultúra és irodalmi műfajok sokol-
dalúságát érzékeltessék: nem csak költők,
dráma- és történetírók, filozófusok – azaz
a humánnak nevezett terület szerzőinek –
műveiből idéztek tehát, hanem igyekeztek az
olvasó figyelmét a természettudomány terü-
letére is ráirányítani. A számos szakág közül
az orvostudományt emelték ki, Hippokratész
és Galénosz műveiből válogatva bölcs gondo-
latokat. Munkálkodásuk közben Xenophón
szavait választották vezérelvként: „*Végigbúvá-
rolok ... a régi bölcssek kincseit, amelyeket örököül
hagytak ránk könyveikben leírva, és ha valami
nagyszerű gondolatra bukkanunk, kiemeljük.*”
(*Mem. I, 6, 14.*)² A kötetben idézett klasszi-

kus auktorok köre igen széles spektrumot ölel fel: a nagyepikát Homérosz és Hésziodosz,³ a drámaírodalmat Aiszkhiülosz, Szophokész és Euripidész, a regény műfaját Héliodórosz és Longosz, a történetírást Hérodotosz és Thuküdidész, a fabula műfaját Aiszóposz képviseli. A filozófiát Platón, Arisztotelész, Démokritosz, Hérakleitosz, Marcus Aurelius és az ún. hét bölcs (Biasz, Khilón, Kleobulosz, Periandrosz, Pittakosz, Szolón és Thalész) reprezentálja.

Munkájukat Dér Terézia és Nótári Tamás – amint ezt az előszóban kifejtik – azzal a szándékkal állították össze, hogy a görög és latin nyelvi alapképzéshez egy fajta szórakoztatva gondolkodtató és tanító segédkönyvet adjanak a tanulók és oktatók kezébe. Hasszonnal forgathatják továbbá a kiadványt a főiskolák és egyetemek történelem és magyar, valamint filozófia szakos hallgatói. A munka igényes kivitele ismételt példája a szegedi Lectum Kiadó esztétikus megjelenésű

könyveinek. A kötet színvonalát jelzi, hogy a közelmúltban a *Vox Latina* című, Saarbrückenben megjelenő, rangos nemzetközi folyóirat közölte a könyvről a ismertetést.⁴

¹ DÉR TERÉZIA – NÓTÁRI TAMÁS: *Exemplaria Graeca. Görög bölcsességek latin és magyar fordításai*. Belvedere Segédkönyvtár II. Szeged, 1999, Belvedere Meridionale, 192 p.

² Dér–Nótári 2005. 6.

³ Homérosz és Hésziodosz műveinek jogbölcseleti aspektusait Nótári Tamás az elmúlt évek során külön tanulmányok keretében is tárgyalta: A mérleg mint az igazságszolgáltatás jelképe Homerosznál. *Collega* 6. 2002/2. 43. skk.; Hésziódosz jogkonceptiója. *Jogtudományi Közöny* 60. 2005/7–8. 328. skk.; The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad. *Acta Juridica Hungarica* 46. 2006. 249. skk.; Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica* 47. 2006.

⁴ HAMZA G., *Vox Latina* 42. 2005. 148.

PAPP TEKLA

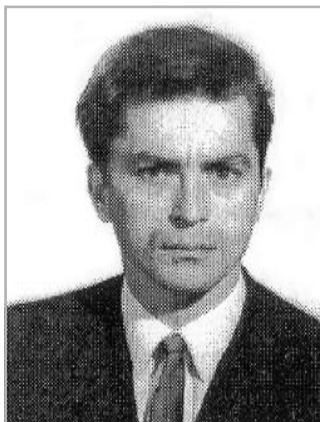
Meghalt Bezdán Sándor

2006. június 22-én elhunyt Bezdán Sándor (1939–2006) történész, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékének egykori docense. Rá emlékezzünk Marjanucz László egyetemi docens (SZTE BTK) beszédével, mellyel a kollégák és a szakma nevében búcsúzott Bezdán tanár úrtól.

A tanítványok nevében szólok, akiknek Sanyi a főiskolás évek felejthetetlen tanáregyéniségét jelentette, s tudom, mi is lételeme voltunk neki.

De most csonkig égett a gyertya, tanítómesterünk és barátunk neve a szegedi történészek veszteséglistájára íródott. Akik közel álltak

hozzá, s látták mindennapos küzdelmét, észrevették belső gyötrelmeit, azoknak ez nem volt váratlan. Az idei nyár több váratlan rossz hírrel szolgált, de közülük Sanyié rázott meg a legjobban, ez váltott ki mély döbbenetet. Több évtizedes kapcsolatunk a tanár–diák viszonytal kezdődött, majd kollégák és

barátok lettünk. Egykori tanítványaként és későbbi tapasztalataimból tudom, ha volt tanár, akit minden diák szeretett, az ő volt. Nem lehetett haragudni rá. Becsültük a tudásáért, mert a legkomolyabb történeti problémákat is könnyedén világította meg, ha kellett, poénna tette egyértelművé a helyzetet. Vártuk az óráit, mert olvasott és széles látókörű bölcsész vezetett át bennünket az egyetemes történelem buktatóin. Akár tanított, akár írt, szelleme volt mondanivalójának. Szerettük eredeti szellemessége miatt, mely görcsöket oldott, társas életet teremtet, úgy ahogy a vásárhelyi olvasóköri életét kikutatta. Munkájában kétszeresen is otthon érezte magát: saját maga választotta azt a témát, melynek tárgya szűkebb hazája volt. A társadalom érdekelte elsősorban, ezért tanári és tudósi hagyatékából az élet mindenképp felelti tisztelete érződik ki. Örök optimista volt, kórházi látogatásaimkor is még terveiről beszélt. De ez logikusan következett történelem és életfelfogásából. Aki a francia forradalom terrorjával szemben az élet értékeire hivatkozott, aki a tanyai ember művelődési törekvéseiben az élet adományainak teljesebbé tételét látta, szükségképpen sorolta hátrébb a halállal bajvívást az élni akaráshoz képest. A Hódmezővásárhely monográfia általa írt és még le nem zárt fejezetei az egymással vitázó életérzéseket szimbolizálják, melyek legyőzték a morbid hangulatot. De sajnos magának a halálnak a legyőzésére ez már nem volt elég. Életének személyes bajai, illetve a tanár és a tudós ember gondjai feszültek egymásnak. A felfoghatatlan családi tragédiák kilátástalan küzdelemmé tették a lélek belső viaskodását, mely egy ideig inspirált, s aztán menekülő létté vált.

Drága Sanyi! Pedig Rád nem a Halál lovaira utaló Ady megénekelte rémület volt a jellemző: „*Mindig van szabad paripa, S mindig van gazdátlan nyereg*”, hanem inkább az életszerelmet tükröző alábbi sorok:

„*Ha így szóltok: éljen az Élet,*

Derít rátok a Halál ura,
Derít rátok, s örül az Isten,
Ha így szóltok: éljen az élet.”

A kórházban elmondták: alig volt üres perce, mert mindig állt valaki az ágyánál, otthoni létét pedig lelki társának szerető gondoskodása tette emberibbé. Ez csak érdemeseknek jár ki! Régi emlékek tolnak föl bennem: egykori szemináriumai és az általa vezetett évfolyam-kirándulások, a széles olvasottságot igénylő kérdései, és a társaságot a lábáról ledöntő humora, akkori eszmélésünk és közösséggé formálásunk tényezői. S itt vannak a bennem a képek az utóbbi évek erőgyűjtéséről majd önmaga elengedéséről, a megkapaszkodás mozzanatáról és a megfáradtságról. Kosztolányi írja:

„*Ilyen az ember, egyedüli példány,
Nem élt belőle több és most sem él,
S mint fán se nő egyforma két levél,
s nagy időn se lesz hozzá hasonló.*”

Egyetlen élete ősi titkát Sanyi maga jelentette: ahogy magyarázott, ahogy tréfálkozott, ahogy a biciklijét tolt, egyszóval: ahogy szerette az életet. Kosztolányival folytatva:

„*...a homlokán feltündökölt a jegy,
hogy milliók közt az egyetlenegy...*”

Drága Sanyikám! Életed mécsese kihunyt, és immár öröklánggá változott. Lelked az égi országban talán már összeölekezett drága párod és fiad lelkével, és nyugalomra lelt. A földi lét végén, de az örök élet kezdetén nyugodtan készülhetsz Isten ítélőszéke elé. Ha majd eljön az ítélet napja a Mindenható tudni fogja: Bezdán Sándor nemcsak diákok nevelője és tanítója volt, de jó, becsületes és igaz ember.

Mindent köszönünk, nevedre mindig emlékezni fogunk!

MARJANUCZ LÁSZLÓ

BOBKÓ ANNA

Divat az 1950-es években

Magyarországon a kommunista hatalomátvételtől kezdve elkezdődött az orosz modellhez való igazodás. A kommunista párt (illetve 1948-tól Magyar Dolgozók Pártja) átalakította az ipart, a mezőgazdaságot, kisajátította az üzemeket. Terjesztette a proletár ideológiát, amely áthatotta az élet minden területét: az oktatást, a kultúrát, az életmódot, így a divatot is. A nőideál megváltozott, a divatlapok (épp hogy csak többes számban említhetők, hiszen összesen kettő volt, pontosabban egy és fél) címlapjairól már nem vékony manökenek, hanem dolgozó, olajos kezű és arcú munkásnők tekintettek vissza ránk.

Erőltetett emancipáció az 1950-es években

Ám tekintsük meg először, hogyan is ment végbe a folyamat, mely a manökeneket néhány évre munkanélkülivé tette.

Míg korábban a nők feladata a háztartás vezetésében, a gyermeknevelésben és a férj ellátásában kimerült, addig az '50-es években ez egy nagyon fontos dologgal bővült ki. Az asszonyok ettől kezdve munkát vállalhattak, ezzel pedig kivívhatták maguknak a társadalom elismerését. A gyárak tárt karokkal várták a dolgozni akaró nőket. A legjobban dolgozó, a norma felett teljesítő – sokszor a férfiak teljesítményét túlszárnyaló – asszonyok, lányok képeit és nevüket az újságokban közölték. Az ideális nőkép ezzel kibővült: a jó feleség reggel hatkor kel, hogy reggelit készítsen a családjának, beágyazzon, elmosogasson és elinduljon a gyárba dolgozni. A műszak után pedig hazaérve vacsorával és szép, tiszta otthonnal várja urát. A nőktől tehát egyrészt a férfiakhoz hasonló munkavállalást várták el, másrészt viszont továbbra is elvárás maradt a gyerekeknevelés és a háztartás vezetése.

A női divat

Míg korábban a divattervezők saját kútforrásból dolgozhattak és megvalósíthatták egyéni ötleteiket, addig a kommunista diktatúra időszaka alatt ez nem volt megengedett. Mint oly sok mindent, a divatot is kisajátította a Párt. Kezdték ezt az üzemek államosításával, és folytatták a ruhaszalonnokkal. A tulajdonosnak nem volt sok választása: vagy külföldre emigrált és ott próbált meg divatházat nyitni, vagy itthon maradt és saját szalonja alkalmazottjaként dolgozott tovább.

1950-ben létrehozták a Ruhaipari Tervező Vállalatot, amelynek tervezőit felruházták azzal a joggal, hogy ők öltöztessék az országot. Míg korábban az egyéniség kifejezője volt a ruházkodás, mostanra elvesztette ezt a funkcióját. A proletár társadalom nem ismert el osztálykülönbséget! Az egységesítést a ruházkodással is kifejezésre akarták juttatni. Az '50-es évek divatját három szóval jellemezték: egyszerű, praktikus, munkavégzéshez kényelmes. Igen, hiszen a divat ekkor már nem a „divatozásról” szólt. Az államosított konfekcióipar elkezdte gyártani az egyszerű, puritán, silány minőségű ruhákat.

Az öltözködés uniformizálódása

figyelhető meg ekkor. A tervezők már nem a „dísznőknek” alkottak. Elvetendő burzsoá, kispolgári szokássá vált a lakkcipő, a kalap, a nyakkendő, a mélyen dekoltált ruha, az ékszer, a bizsu, a rúzs, a körömlakk és a smink. Erről tanúskodik Ritter Magdolna írása is: „Egy szál ruhában is jólöltözöttek vagyunk, ha könnyű nyári ruhánk a jó ízlés határain belül marad, s nem engedünk meg magunknak még kánikula címén sem derékig kivágott, szémsértő öltözeteket.”¹

Ekkor nyitotta meg kapuit az Állami Áruház Vállalat (a későbbi Centrum Áruház), melynek kínálata igen szegényes volt: silány anyagú, rossz szabású, unalmas, konzervatív ruhák. A férfiak körében a lódenkabát, a micisapka és svájcisapka vált elterjedtté. A nők kartonruhát, kartonszoknyát, flanelinget hordtak. Sokan azonban még ezt a fajta „divatozást” sem engedhették meg maguknak. Bizonyos munkáscsaládokban hiába dolgozott a férj és a feleség is, nem tellett új ruhára. A falusi öltözködés változatlan maradt, hiszen az új „trendek” nem jutottak el a kisebb falvakba.

Az áruházakban kapható termékekre igen sok panasz volt: a férfinépek összemerték a mosásban, ugyanazt a mintát nyomták selyemre, flanelra, kartonra egyaránt, így az anyagok sablonossá váltak. A cipők belsejében lévő kiálló szögeket nem távolították el, így azok már a próbánál kiszakították a vevők harisnyáját. Az '50-es évekre jellemző volt az általános áruhiány, és a kevés választék is láthatjuk, milyen volt. A divat elszürkült...

A jampecok, avagy akik megtörték a szürke hétköznapiakat

A divat teljes elszürkülését a jampecok próbálták megakadályozni, felemás sikerrel. Ők olyan fiatalok voltak, akik öltözködésükkel és mentalitásukkal is ellentmondtak a meglévő rendszernek. Ők hordtak

először csónadrágot színes ingekkel, mintás nyakkendőkkel, laza, ejtett vállú zakókkal, csíkos zoknival, színes gumitalpú cipőkkel és cowboy kalappal. A jampeclányok szűk szoknyát és zsákkabátot hordtak, hajukat lófarokba fonták, vagy daueroltatták. Később hazánkban ők viselték először az egész világot meghódító viseletet: a farmert. Ezeket a ruhadarabokat nem volt könnyű megszerezni, általában feketén jutottak hozzá. A jampecok jellemzője volt még a „vad tánc”, a nyegle beszéd. Ezek a fiatalok a városhoz való tartozást, a nyugat követését akarták kifejezni, ezáltal szubkultúrát alkotva a „szürke Magyarországon”.

Divatbemutató anno

Míg korábban évente többször is rendeztek divatbemutatókat, addig az '50-es évek elején erre csak kétszer került sor a margitszigeti Nagyszállóban. A Ruhaipari Tervező Vállalat itt mutatta be a szezonok aktuális, és mindenki számára követendő divatját.

Később egyre sűrűbben szerveztek bemutatókat, főleg a nagy munkásvárosokban, hiszen a dolgozó nők kíváncsiak voltak, hogy hogyan tehetik magukat csinosná. A csontsovány manökeneket azonban felváltották a hús-vér asszonyok. Ettől kezdve munkásasszonyok mutatták be a ruhákat társaiknak. A rendezvény után az áruházak közvélemény kutatást tartottak, hiszen fontosnak tartották megismerni vásárlóik véleményét. És az sem volt meglepő, hogy a kifutót szigorú tekintettel figyelte Rákosi, Lenin vagy Sztálin portréja.

Nyitás a színek felé

Nagy Imre miniszterelnöksége enyhülést hozott a divat területén is. Az újságokban megjelenhettek reklamáló cikkek a silány minőségű ruhák miatt. A vásárlók elsősorban

az unalmas konfekció-árak miatt panaszkodtak, de kifogásolták a rendkívül csúnya kinézetű gyermekszandálokat is.

Az új kormány megpróbált az áruhiány ellen is tenni, de ennek megoldása nem ment egyik napról a másikra. Fokozatosan próbáltak bővíteni az anyag- és árukészletet. A fogyasztók igényeihez való igazodásról tanúskodik Farkas Mihály országgyűlési beszéde 1954-ből: „A fogyasztók véleményét, ízlését törvénynek kell tekinteni! Ehhez a törvényhez kell, hogy igazodjék a belkereskedelem, de az ipar is. Fel kell hívni a könnyűipar figyelmét, hogy ápolja és fejlessze a magyar divatot, amelynek híre azelőtt messze túlszárnyalta hazánk határait. Törődnünk kell azzal, hogy a magyar asszonyok és lányok, valamint gyermekeink csinosabban és szebben öltözködhessenek.”²

A korabeli divatlapok (*Nők Lapja*, *Ez a divat*) hasábjain megjelentek az árszállításokról szóló cikkek. Új színeket kezdtek el használni a tervezők, és a lódenkabát gyapjútartalmát is megemelték, ezáltal javítottak minőségén. Megjelent egy új anyag is: a nejlon, mely tökéletes megoldást jelentett az emancipált nők rohanó mindennapjainak öltözködésében. A *Nők Lapja* 1956-os számában a nejlon népszerűsítéséről olvashatunk: „Utazáshoz álmodni sem lehet jobbat: este kiöblítéd, vállfára teszed, s reggel vár a vakító fehér, töretlenül friss blúz és fehérenemű. A dolgozó asszonyok számára találták ki, akiknek nincs idejük vasalgatni...”³ Megkezdődött tehát a divat normalizálása, nyitás a „színes világ” felé...

Egy és fél divatlap

Ha egy hölgy az '50-es években tájékozódni akart a legújabb divatról, bizony nem kellett sokáig válogatnia a különböző szakirányú sajtóorgánumok között, hiszen csak egy volt, méghozzá az „*Ez a divat*”, mely havonta jelent meg. Mivel az átlag állampol-

gárnak nem volt lehetősége külföldre utazni, és ott tájékozódni a legújabb trendekről, az újság minden hónapban külön rovatot szentelt ennek, a címe pedig: „*Modelljeink külföldön*” volt. Az olvasó így betekinthezett a moszkvai, prágai, sőt berlini, párizsi divatba is! A hazai modelleknek állandó helyük volt a lap hasábjain. Minden számban megjelentek képek hazai divatbemutatókról. A „*Divatbeszámoló*” című rovatban mindig a legeslegfrissebb divatújdonságokról olvashattak a kedves érdeklődők. A lap utolsó oldalán pedig minden számban ott szerepelt az elmaradhatatlan javaslat, amely egy-egy jó ötletet adott a ruhák átszabásához, a foltok kiszedéséhez vagy éppen a cipőápoláshoz.

És hogy mit is érték „fél” divatlapon? A „*Nők Lapja*” című, szintén havonta megjelenő lap 1950-ben látta meg a napvilágot. Szerkesztői hivatásuknak tekintették a nők jó proletár szellemében való informálását, valamint a kommunista erkölcs terjesztését. Az 1950. augusztusi számból kiderül, hogy a magyar ruhaipar termékeiből még adományokra is futotta: „az amerikaiak golyót, – a demokratikus népek ruházatát küldenek meztelen gyermekeinknek...” – nyilatkozta egy olasz asszony.⁴

A lap utolsó oldalán található szabásminta és divatrajz próbálta meg kielégíteni az olvasók divatéhségét. Hogy az akkori hölgyek hogyan vélekedtek erről, nem tudom, de egyben biztos vagyok: én „éhen maradtam” volna.

JEGYZETEK

¹ *Nők Lapja*. 1950. július 13.

² *Ez a divat*. 1954. 4. szám.

³ *Ez a divat*. 1956. 3. szám. (Fehér Rózsa cikke)

⁴ *Nők Lapja*. 1950. augusztus 17.

PÉTER ÁGNES

1956 emlékei Szegeden – körséta képekben

Bevezetés

Az 1956. október 16-án a budapesti bölcsészhallgatók felhívására (az orosz nyelv fakultatívvá tételéért) válaszul Szegeden nagygyűlést hirdettek a Bölcsészettudományi Kar Auditórium Maximumában. Innen, Szeged városából pattant ki egy szikra, mely meggyújtotta az októberi események, a forradalom kanóciát. Itt fogalmazták meg elsőként a forradalmi követeléseket tizenkét pontban, itt indult el az a hallgatói mozgalom, mely aztán átterjedt az egész országra és végül Budapesten kitört a forradalom Emlékezőnk hát ötven év elteltével, és tegyünk egy körsétát Szegeden!

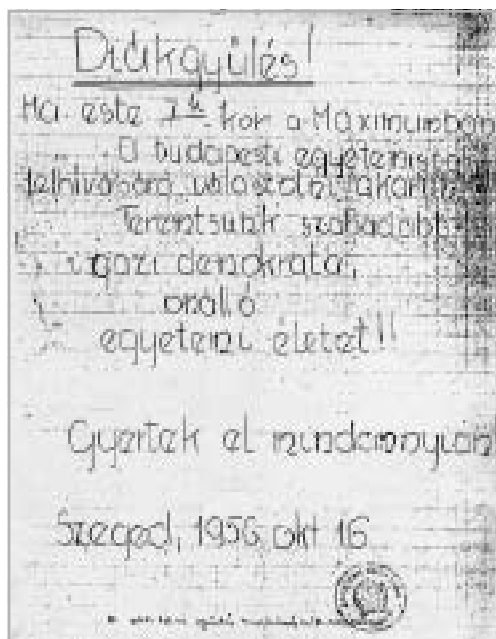

A BTK NAGY ELŐADÓTÉRME, AHOLO 1956 ELKEZDŐDÖTT

Auditórium Maximum

Képzeletbeli sétánk, Kedves Olvasó, kezdjük a Bölcsészettudományi Karon, az Auditórium Maximumban, ahol a szegedi hallgatók 1956. október 16-ára nagygyűlést hívtak össze. Itt alakult meg a MEFESZ, vagyis a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége. *A Délmagyarország* a nagygyűlésről úgy számolt be, hogy egy szolid, a felsőoktatás reformjáról szóló gyűlés volt. Október 19-én itt ült össze a DISZ által a Petőfi Kör példájára létrehozott József Attila Kör is. 1956. október 20-i MEFESZ ülésén már a hallgatók közül mintegy 1000-1500 fő jelen volt s tanár-elnökeül Perbír Józsefet kérték fel.

A DIÁKGYŰLÉS MEGHÍVÓJA, MELYET PÉTER LÁSZLÓ A GYŰLÉS UTÁN ELTELT EMLÉKBE

Követeléseiket tizenkét pontban fogalmazták meg, oktatással kapcsolatos kérdésekről, illetve demokratikus változások sürgetéséért. Ez lett az alapja a később tizenhat pontként megismert követeléseknek. Kiss Tamás, Lejtényi András és Gönczöl Dezső voltak a mozgalom vezetői. 21-én az előző küldöttek indultak az ország felsőoktatási intézményeibe, s október 21–23. között az ország szinte minden egyetemének hallgatósága követte példájukat, csatlakoztak követelésük-

höz. A legkiemelkedőbb, az október 23-án megrendezett Műegyetemi tüntetés is a szegedi tizenkét pont alapján szerveződött.

A Honvéd téri laktanya

A Bölcsészettudományi Karról kijőve a következő úti célunk a Honvéd térre vezet, a mai Gazdaságtudományi Kar épületéhez. Itt megtaláljuk a Honvéd téri laktanyát, ahol Mogyorósi rendőr alezredes megkezdte a szegedi nemzetőrség szervezését. Plakátokon hirdették a nemzetőrség létrejöttét és így verbuválták munkásokból és egyetemi hallgatókból. Első vezetői nem voltak alkalmasak, ezért pár nap elteltével Lazúr Barna főhadnagyot, az egyetemi katonai tanszék oktatóját nevezték ki parancsnoknak. A Nemzetőrség később átköltözött a Tolbuhin (ma: Kálvária) sugárúti kollégiumba.

Az Aradi vértanúk tere

1956-ban a vonuló tömeg útvonalán haladva eljutunk az Aradi vértanúk teréhez, ahol ma kopjafa őrzi a forradalom és szabad-

**A RERRICH BÉLA TÉREN ELSŐRE
TERMÉSZETTUDOMÁNYOS
TÉMÁJÚNAK TŰNŐ SZOBOR
MELOCCO MIKLÓS
ALKOTÁSA**

ságharc, valamint az azt követő megtorlás áldozatainak emlékét.

Rerrich Béla tér

A Dóm tér bejáratánál álljuk meg egy percre és térjünk be a Rerrich Béla térre, ahol ötvenhat 1997-ben felavatott emlékműve áll, egy hatalmas, csukott szárnyú pillangót a ma-

gasba emelő embercsoport, melyet Melocco Miklós szobrászművész és barátai alkottak. A szabadság szimbólumaként ábrázolt pillangót felülről nézve derül ki, hogy 1956 emlékére készült. Az alakok közt a fekvő alak Danner János a Műszaki Egyetem hallgatója, a budapesti harcok szegedi származású mártírja.

Dóm tér: Kováts József és Bibó István

A Dóm tér a forradalmi napokban Szegeden többször vált a tüntetők útvonalának állomásává. Október 23-án este körülbelül kétezer hallgató indult innen útjára forradalmi dalokat énekelve, különféle buzdító jelszavakkal csalogatva az embereket a csatlakozásra. Ezen a napon végigvonultak a Tiszaparton, a Széchenyi és a Klauzál téren, ahol a téren lévő Kossuth-szobornál álltak meg.

A Dóm téren található Kováts József és

Bibó István mellszobra.

Kovács József egy magyar–jugoszláv határ menti településről származott. Az ő javaslatára hozták létre a forradalmi bizottságot, október 26-án többedmagával próbálta megfékezni a tömeget, visszatartva a Taka-réktár utcai sortűzet. Kovács József tehát az 1956-os forradalom egyik jeles szegedi résztvevője volt, akit a forradalomban vállalt szerepéért letartóztattak, majd halálra ítélték, és 1958. október 6-án 6 óra 15 perckor kiégezték.

Bibó István a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia tagja, 1946. júliustól 1950-ig a szegedi egyetem tanára volt. 1950-től könyvtárosként dolgozott az Egyetemi Könyvtárban. A forradalom alatt 1956. október 30-én részt vett a Nemzeti Parasztpárt újjászervezésében. November 2-án a párt Farkas Ferencsel együtt miniszternek jelölte az újjáalakuló Nagy Imre-kormányba, így november 3-án államminiszterré nevezték ki. November 4-én Tildy Zoltánnal együtt tárgyalta az Országgyűlés épületét megszálló szovjet csapatokkal, s még aznap kiáltványt fogalmazott meg, mint a törvényes kormány egyetlen képviselője. Az épületet csak november 6-án hagyta el. Tisztsége alól Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke mentette fel november 12-én, a Nagy Imre-kormány menesztésével. A Nagy-budapesti Központi Munkástanács az ő tervezetét fogadta el tárgyalási alapnak. 1957. május 23-án letartóztatták, és 1958 augusztusában életfogytiglani börtönre ítélték. Az 1963. évi amnesztiával szabadult. 1979. május 10-én halt meg Budapesten. Mindszenty József és Nagy Imre

mellett egyike a forradalom szimbolikus főalakjainak.

A Dóm altéplomában található Perbíró József professzornak, a Forradalmi Nemzeti Bizottság elnökének sírja.

Klauzál tér

A Klauzál tér fontos helyszíne a városban történt eseményeknek. Október 23-án a tüntetés végpontjául a tömeg a Kossuth-szobrot választotta. Itt ismertette a MEFESZ egyik tagja a pesti

KOVÁCS JÓZSEF

A DÓM TÉR. EZEN HELYRŐL INDULT EL OKTÓBER 23-ÁN A TÜNTETÉS

eseményeket. Elhangzott a *Nemzeti dal* és elénekelték a *Himnusz*t. Innen a színház elé vonult a tömeg, majd a 10 órakor a műszakjuk végeztével csatlakozó munkásokkal visszatértek, hogy fellobogózzák és kitűzzék a színházi kellékesek által készített Kossuth-címert a Kossuth-szobor talapzatára. Ezen a napon történt, hogy az egyetem épületéről a vörös csillagot eltávolították, majd a Tiszába dobták.

Szegedi Nemzeti Színház

A Szegedi Nemzeti Színház is közép-pontjában állt az 1956. októberi eseményeknek. Október 23-án este a Klauzál térről a Színházhoz vonult a tömeg, az erkélyről Bitskey Károly elszavalta ismét a *Nemzeti dal*-t, majd tömeg a kendergyárhoz ment, ahonnan tíz óra után a végző munkások csatlakoztak, s mentek ők is a Színházhoz, később pedig vissza a Kossuth-szoborhoz.

Stefánia

A Stefánia is igen fontos helyszín a szegedi forradalmi események szempontjából. Itt állt a *Délmagyarország* szerkesztősége. A *Délmagyarország* 1956. novemberétől *Szeged Népe* címen jelent meg. A Stefánián állt a Lenin–Sztálin szobor, me-

KLAUZÁL TÉR 1956-BAN ÉS NAPJAINKBAN. A KOSSUTH-SZOBORRA RÁKERÜL A KOSSUTH-CÍMER

lyet egy éjszaka alatt tűnt el.

Széchenyi tér, Takaréktár utca – Schwartz Lajos halála

A legjelentősebb 1956-os szegedi események között tarthatjuk számon az október 26-án a Takaréktár utca Széchenyi tér felőli kijáratánál megsejt sortűzet. A felkelők a Dugonics térről indultak. A tömeg a Kárász utca és a Nagyposta irányából akarta megkö-

A HÍRHEDT SORTŰZ
ITT DÖRDÜLT EL:
EGY HALOTT,
TIZENHAT SEBESÜLT

zelíteni a Széchenyi teret, de mivel útjukat állták, többen a Bajcsy-Zsilinszky, a Dózsa- és az Arany János utcákon keresztül kerültek meg a teret, majd befordultak a Takaréktár utcába. Az utca Széchenyi tér felőli kijáratát a kiskunmajsai 31. lövészezred 3. zászlóaljának kellett őriznie. A katonák három sorban álltak a villamossíneken. Többen, közöttük Kovács József, Baróti Dezső (az egyetem rektora) megpróbálta a tömeg előrenyomulását megakadályozni, egy emeleti lakás erkélyéről is elhangzottak a figyelmeztetések, de a tömegre ez nem hatott. A tűzparancs ki volt adva, a katonáknak löni kellett. A tömegben először pánik tört ki. Tizenhat ember sérül-

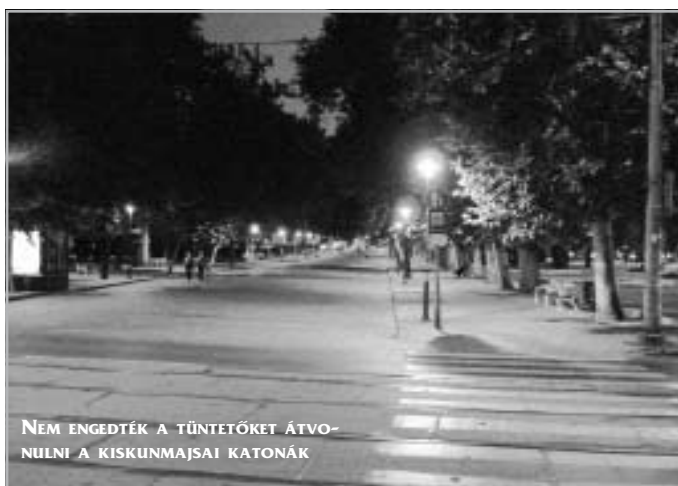
ésbe és egy emberéletbe került a sortűz. Egy asszonynak ellőtték a lábát, többeket kórházba kellett szállítani. A katonák állítólag a levegőbe tüzeltek, és egy visszapattanó golyó okozta Schwartz La-

jos halálát, de halálának körülményei máig vitatottak. Holttestét a jelenlévők egy napozóágyra tették, és elvitték a Széchenyi térre, majd teherautón az Ady téri sportpályára. Október 31-én katonai gyászpompával helyezték örök nyugalomra.

Városháza

Október 27-én megalakult a városi munkástanács (október 29-től Forradalmi Nemzeti Bizottság – FNB).

A forradalom napjaiban Perbíró József, a Szegedi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának dékánhelyettese volt a néptanács elnökségének választott elnöke. Szegedre 1956. november 5-én hajnalban vonultak be a szovjet páncélosok, de már két nappal hamarabb várakozó állásba helyezték magukat Makónál. Szeged belvárosába a régi hídon keresztül jutottak be. Mivel nem ütköztek ellenállásba, egészen a Városháza épületéig jutottak, ahol ágyúcsővel az el-

A SZOVJET PÁNCÉLOSOK MA-KÓ FELŐL A BELVÁROSI HÍDON ÁT JUTOTTAK EL A SZÉCHENYI TÉRRE

tartóztatások: ekkor fogták le az FNB több tagját, többek között Kováts Józsefet, Fábián Ferencet, Szegedi Istvánt s az ott tárgyaló Fejér Dénest, valamint Végh Joachimot is.

Rákóczi tér, Nagy Imre-szobor

A Rákóczi téren, sétánk utolsó állomásán áll Nagy Imre egykori miniszterelnök

2003 októberében felavatott bronzszobra, mely Lapis András helyi szobrászművész alkotása. A tér másik sarkában volt korábban a Lenin szobor. Nagy Imre volt, aki felmondta a Varsói Szerződést, kiállt a többpártrendszeren nyugvó demokráciáért. November 4-én hajnalban a jugoszláv követségre menekült. November 22-én a Kádár-kormány menelével hagyta el az épületet, ám a szovjetek

őrizetbe vették, és Romániába deportálták. 1957. április 14-én Snagovban letartóztatták, és Budapestre szállították. Az MSZMP KB 1957. december 21-i döntése értelmében politikai pert indítottak ellene. A Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsa Vida Ferenc elnökletével 1958. június 15-én szervezkedés kezdeményezése és vezetése, valamint hazárulás vádjával halálra ítélte. Az ítéletet június 16-án az Országos Börtön udvarán végrehajtották. A helyszínen jeltelen sírba temették, majd 1961-ben holttestét átszállították a rákoskeresztúri új köztemető legtávolabbi

sarkában fekvő 301-es parcellába. 1989. június 16-án mártírtársaival újratemették az új köztemető 301-es parcellájába. A gyászünnepség a magyarországi demokratikus átalakulás kiemelkedő, jelképes eseménye lett.

(A mai fotók Péter Ágnes, Babiczki András és Kiss Gábor Ferenc felvételei. Az archív képek a Belvedere Meridionale gyűjteményéből, a MEFESZ gyűjteményből és a SZTE Bölcsészettudományi Kar Gyűjteményéből származnak.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- KISS TAMÁS: *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége, 1956. Szeged.* Szeged, 2002, Belvedere Meridionale.
- PÉTER LÁSZÓ: *1956 előtt, alatt, után.* Szeged, 2006, Belvedere Meridionale.
- BÁLINT LÁSZLÓ: *Kováts József, 1926–1958.* Szeged, 2004, Belvedere Meridionale.
- PERBÍRÓ JÓZSEF: *1956 Szegeden emlékeimben.* Szeged, 2002, Belvedere Meridionale.
- NÉMETH ANDRÁS: *Nemzetőr voltam Szegeden.* mek.oszk.hu/02800/02803/02803.rtf

Válogatás a Belvedere Meridionale
kiadó 1956-os kiadványaiból

Vida Mihály

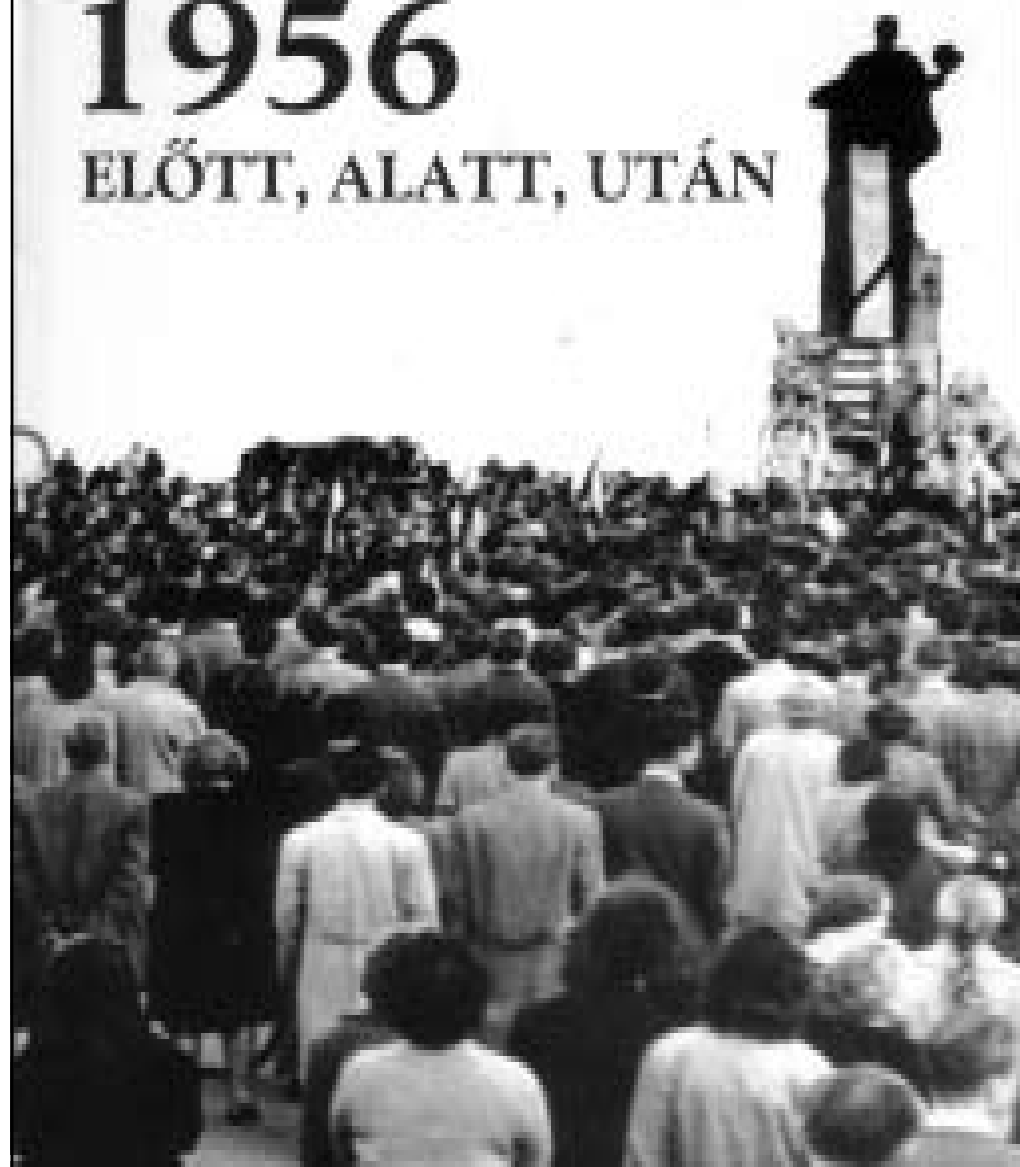
HÁROM HÉT BOLDOGSÁG

Péter László

1956

ELŐTT, ALATT, UTÁN

Újszászi Ilona

A SZABADSÁG PILLANGÓJA

• 1956 SZEGEDEN, AZ EGYETEMEN •

